ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

9

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

A REFEREED

ISSN: 0042-9422

No. 9 (438), September, 1984, Vol. XXXVII

Редагує Колегія

Відповідальний Редактор — *Ілля Дмитрів*
Заступник Відповідального Редактора — *М. В. Поврозник*
Члени Редакційної Колегії:
проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ« НА 1984-ий РІК

Країна	*Річна передплата*	*Піврічна передплата*	*Чвертьрічна передплата*	*Окреме число*
Австралія	*30 дол.*	*15 дол.*	*8 дол.*	*3 дол.*
Австрія	*500 шіл.*	*260 шіл.*	*150 шіл.*	*55 шіл.*
Аргентіна	*100 пез.*	*50 пез.*	*30 пез.*	*10 пез.*
Бельгія	*1,200 бфр.*	*650 бфр.*	*400 бфр.*	*150 бфр.*
В. Британія	*15 ф.*	*8 ф.*	*4.50 ф.*	*1.50 ф.*
Канада	*40 дол.*	*22 дол.*	*12 дол.*	*4 дол.*
США	*35 дол.*	*20 дол.*	*12 дол.*	*3.50 дол.*
Німеччина	*70 н.м.*	*40 н.м.*	*25 н.м.*	*8 н.м.*
Франція	*150 фр.*	*80 фр.*	*50 фр.*	*20 фр.*
Швеція	*150 кор.*	*80 кор.*	*50 кор.*	*20 кор.*

В інших країнах — рівновартість американських долярів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації »Визвольного Шляху« в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Обкладинка роботи проф. *Р. Лісовського*

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 9 (438) **ВЕРЕСЕНЬ, 1984** **Річник XXXVII**

Зміст IX-ої книжки

В 40-річчя УГВР:

ЗВЕРНЕННЯ ПРЕЗИДІЇ СУВФ У 40-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ УГВР 1027

Світлій пам'яті д-ра В. Горбового

Незламного Борця за Волю України

— ПОКІЙНИЙ БУВ ВІРНИМ ІДЕЇ НАЦІЇ НА ЖИТТЯ І СМЕРТЬ — 1030; БЕЗПРАВ'Я МОСКАЛІВ (д-р В. Горбовий в Мордовському Концтаборі) — 1030; ФІКЦІЯ СОВЄТСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА — 1033; ВІДКРИТЕ ПИСЬМО Д-РА В. ГОРБОВОГО ДО А. КОСИҐІНА — 1034; ТЕРОР СУПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО СЕНЬЙОРА — 1037; МЕНІ ЗАГРОЖУЄ ГОЛОДОВА СМЕРТЬ («Скарга») — 1039.

Д-р В. Горбовий: В АЛЬБОМ ГРЯДУЩИМ ПОКОЛІННЯМ 1040

В. С.: ЗАВЖДИ НЕЗЛАМНИЙ (У 80-річчя д-ра В. Горбового) 1041

Авраам Шифрин: ПАТРІОТИ ІЗРАЇЛЮ В ПОКЛОНІ СЛ. П. В. ГОРБОВОМУ 1048

Питання Національно-визвольної боротьби

Б. Озерський: ВИПРАВДАНІ ПОЛІТИЧНІ ПОЗИЦІЇ 1051

— ХАЙ ЖИВЕ НОВИЙ КОНОТОП! (Слово Ярослава Стецька) 1056

Володимир Косик: БУЛЬБА, ПОЛІСЬКА СІЧ І ПОЧАТКИ УПА 1059

С. Мечник: ДЛЯ ІСТОРИКА (З ненадрукованої іще праці) 1071

Матеріяли й документи з України

— Лист Богдана Чуйка учасникам Західніх Рухів за Мир — 1075; Скарга Богдана Чуйка проти зневажлювання — 1079.

А. Кармелюк: «ПОКАЯННА» ЗАЯВА ОЛЕСЯ БЕРДНИКА 1086

— «ПРОЗРІННЯ» ІВАНА СОКУЛЬСЬКОГО 1088

Поезії

Тарса Мельничук: КОЛИСКА ЗИМОБОРА — Прострілює пролісок листя — 1090; Дзвонить у срібні дзвіночки вівсянка. . . — 1090; Творчість — 1091; Ой, я береза. . . — 1092.

Наука, досліди

Богдан Стебельський: ДОІСТОРИЧНА СКУЛЬПТУРА В УКРАЇНІ, ЯК ДЖЕРЕЛО ВИЗНАЧЕННЯ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ 1094

Максим Бойко: БОГОСЛОВЦА ОТ СЛОВЕС (Перша українська бібліографія, Київ, 1073) 1106

Євген Крамар: АНТИ (Продовження, 7) 1126

ПОЖЕРТВИ НА ДАЛЬШУ РОЗБУДОВУ УВС 1142

Рецензії, огляди

Кирило Куцюк-Кочинський: ВИДАТНИЙ УКР. КОМПОЗИТОР АРТЕМ ВЕДЕЛЬ 1143

Лідія Качуровська: ДУЕТ НА ОДНОМУ ФОРТЕПІЯНІ 1147

Володимир Жила: ВІДРАДНЕ ЯВИЩЕ 1150

Некролог

Сл. п. АНДРІЙ БАНДЕРА 1152

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

Видубицький манастир у Києві

Видубицький манастир є однією з найдавніших і найвизначніших споруд Руси-України. Він був збудований у другій половині XI століття на південній околиці Києва в мальовничій місцевості на березі Дніпра під назвою Видубиці, де знаходилася літня резиденція київського нкязя Всеволода Ярославича. Протягом довгих років церква манастиря відігравала ролю родинного храму київських князів з династії Мономаховичів.

Офорт Ю. Турченка, 1981

В 40-річчя УГВР

ЗВЕРНЕННЯ

В сорокріччя створення УГВР

Українська нація має свою світлу спадщину державности, яка сягає перед-християнських епох. Вирішальним є не назва, але факт творення чи відновлення державности автохтонним народом із прадавніми національними і культурними традиціями, що є незнищенні.

В Україні проходить сьогодні процес самоусвідомлення питомених якостей української нації. Молоде покоління шукає своїх національних джерел і джерел української державности, що сягають в минувшину тисячі років. Тим чином заперечуються усі чужинні чи ворожі теорії про триєдину Русь, чи норманську теорію. Бо українська держава існувала не тільки в християнській епосі, але й в епосі передхристиянській.

Українська нація завжди все наново двигалася з упадку, спричиненого ворожими наїздами, завжди наново відвойовувала, відновляла свою суверенність і незалежність.

Так сталося в 1918-20 роках, коли Українська Народна Республіка чи Українська гетьманська держава періоду її суверенности були формами відновленої української державности. Тоді не творилася, але відновлялася державність. Так було 1939 року, коли Карпатська Україна, тобто державність на частині української території, була захищувана кров'ю найкращих.

Найновіший період Української Державности започаткований Державним Актом 30 червня 1941 року. Українська нація знову з'явилася підметом історії. Але вона була змушена стати вкоротці до боротьби на два фронти проти наймогутніших наїзників на українську землю: націонал-соціялістичної Німеччини і большевицької Росії.

Організація Українських Націоналістів під керівництвом Степана Бандери дала почин великим чинам нації. Вона ініціювала всеукраїнський чин відновлення держави 1941 року, створення Української Повстанської Армії (УПА), Конференції поневолених народів у листопаді 1943 року, яка поклала основи під Антиболь-

шевицький Бльок Народів (АБН). ОУН і УПА продовжували період державности в умовах революційно-повстанської боротьби до 1950-их років.

Українська державність 1941-1951 була будована на демократичних засадах. Українське Державне Правління було єдиним того роду урядом у т. зв. Новій Європі. Воно відкинуло ультимат нацистської Німеччини уступити і відкликати Акт проголошення відновлення Держави. Деякі члени УДП заарештовані, декілька замордовані Ґестапом, а інші перейшли у підпілля. В захист Держави станули ОУН і УПА та ввесь український народ, ними мобілізований.

У заступстві Українського Державного Правління діяли ОУН і УПА, а в 1944 році була створена Українська Головна Визвольна Рада (УГВР), як верховний всеукраїнський центр. УГВРаду очолив президент в особі Кирила Осьмака-Гірняка, Головою Генерального Секретаріяту став член УДП, Головний Командир УПА і Голова Бюра Проводу ОУН — ген. Роман Шухевич-Лозовський-Тур-Тарас Чупринка. УГВР гідно репрезентувала і керувала визвольною боротьбою української нації. Численні її члени впали в боротьбі з наїзниками на чолі з Президентом УГВР, Головою Генерального Секретаріяту, Головою Президії Збору УГВР.

Політичні позиції УГВР, як репрезентації революційно-визвольної боротьби нації, виправдалися повністю. УГВР відкинула і поборювала всякі колоніяльні творива т. зв. УССР, всякі «еволюційні» шляхи визволення, всякий компроміс з окупантом. Вона була революційною формацією, за якою стояли ОУН і УПА та всі безкомпромісові супроти ворога самостійницькі і соборницькі сили нації. УГВР входила у взаємини з приязними Україні сусідами, заключала з ними договори для спільної боротьби. Вона діяла у заступстві УДП як революційний найвищий орган України. Бойкот двох виборів до окупантських «верховних советів» також засвідчив, що народ стоїть за УГВР-ОУН-УПА. УГВР уважала УССР і її т. зв. уряд творами російських колоніяльних панів.

Політичні позиції УГВР, очолюваної довгі роки ген. Романом Шухевичем, повинні бути дороговказами теж на чужині відносно окупантів-москалів, їхніх вислужників, супроти т. зв. культ-обміну і співпраці з «добрими» москалями, чи супроти всяких «партократичних» обманів, якщо йде про головного ворога.

У сорокріччя постання УГВР треба пам'ятати ті дороговкази, що їх залишили революціонери-борці, які полягли на полі слави і ніколи не схилили прапора Української Революції та ніколи не пішли на злагоду з ворогом. Коли понад п'ятдесят років тому про-

лунав постріл в обороні мільйонів замордованих москалями голодом — Миколи Лемика — героя двофронтової війни, який загинув з рук німців, він остався прикладом, як реаґувати на винищувальну політику окупанта. Не т. зв. культ-обмін, але ударами і чинами проти ворога, так як ставила УГВРада! ОУН-УДП-УПА-УГВР — символізують найновішу епоху Української Державности і революційну боротьбу національно-повстанського типу. Хто заперечує цю героїчну епоху в житті, в історії української нації, цей заперечує живучість української нації, її незнищенність, її незгасне прагнення до волі і незалежности. Згадані формації — це великий порив нації до волі, і найновіший період нашої державности, засвідчений плебісцитом крови всенародним масовим героїзмом.

Коли відмічаємо сорокріччя УГВР, згадуємо у пошані усіх її членів, які віддали своє життя за Велику ідею відвоювання Української Самостійної Соборної Держави. Продовжуючи цю боротьбу, засвідчимо невмирущість української нації!

30. 6. 1984.

ПРЕЗИДІЯ
Світового Українського Визвольного Фронту

інж. Богдан Федорак
голова

д-р Богдан Крук
секретар

«Ми не боремося за владу для себе, за привілеї і добробут для нас, бо Ти знаєш, яка наша доля: тюремні каземати, розстріли в застінках КҐБ, десятки років кацетних знущань, голод і холод, знущання катів над нами — Твоїми синами й дочками, воїнами ОУН і УПА, підпільниками. Не особисте щастя усміхається нам! Нас пече лише сором неволі, ганьба, завдавана нашій великій героїчній, висококультурній Нації московськими тиранами! Сором і ганьбу неволі хочемо стерти з обличчя Нації великої, яка бореться за найблагороднішi ідеали людства. Бо де ж могила Головного Командира УПА? Де могили тисячів і тисячів тих, що впали з-поміж нас на полі слави за волю і долю Твою? Їх не знають матері, ні сестри, ані дружини, ані діти наші! Наші могили розривають москалі, наших подруг і друзів вішають, видовбуючи очі! Не видніють на нашій землі навіть могили Невідомому Воїнові України. Але ми знаємо, ми віримо в одне: нема невідомих воїнів за правду, за волю, за честь, за незалежність Нації, за Божу справедливість, бо всі вони відомі Богові! Будуйте і сипте могили в Україні далі й незмінно з написами на них: «Відомим тільки Богові Героям України».

(З Маніфесту VI ВЗ ОУН)

Світлій пам'яті д-ра В. Горбового

Незламного Борця за Волю України

ПОКІЙНИЙ БУВ ВІРНИМ ІДЕЇ НАЦІЇ НА ЖИТТЯ І СМЕРТЬ

В останньому тижні місяця червня, 1984 року, до нас на чужину дійшла сумна й болюча вістка про смерть сл. п. д-ра Володимира Горбового, довголітнього визначного члена революційної ОУН, в'язня польських, гітлерівсько-німецьких і московсько-большевицьких тюрем та концтаборів, невтомного й вельми достойного представника самостійницько-державницьких стремлінь українського народу навіть у найважчих обставинах життя.

У восьмій книзі нашого журнала за 1984 рік ми надрукували Повідомлення Проводу революційної ОУН про смерть сл. п. д-ра Володимира Горбового і присвяту Його Світлій Пам'яті дост. Ярослава Стецька, голови Українського Державного Правління і заступника Голови Проводу ОУН у 1941 році, а від IV ВЗ ОУН Голови Проводу ОУН, разом з проф. Л. Шанковським (Головою Ініціятивного Комітету для створення УГВР) і проф. д-ром Р. Осінчуком (Членом УДП). Ці два матеріяли охопили своїм змістом сливе все найсуттєвіше й найважливіше з життя, праці та боротьби, і з довголітніх страждань і великих заслуг Покійного перед Організацією, до якої Він належав, і перед українською нацією, її боротьбою за визволення і відновлення державного життя, якій з найглибшою вірністю присвятив своє життя.

В цьому числі нашого журнала ми передруковуємо в одній цілості за відповідним хронологічним порядком відомі матеріяли сл. п. д-ра Володимира Горбового та інші, які дійшли до нас на чужину в різних роках і які в особливіший спосіб віддзеркалюють нам Його особистість і Його вірність ідеї нації на життя і смерть, засвідчуючи своїм життям зміст 9 точки в «44-ох Правилах життя українського націоналіста», яка звучить: «Будь вірний Ідеї Нації на життя і смерть і не здавайся, хоч би проти Тебе був увесь світ».

БЕЗПРАВ'Я МОСКАЛІВ

(Д-р Володимир Горбовий знаходиться в концтаборі Мордовської АССР п/о Явас, п/я ЖХ 385/7 вже 23 роки)

Доктор Володимир Горбовий народився 30 січня 1899 року в м. Долина, Галичина, кол. Австрія, по національності українець. Державне громадянство було у нього спочатку австрійське, потім українське, згодом польське, а в 1947 тимчасове громадянство Чехо-Словаччини. Совєтським громадянином він не був і в СССР на волі ніколи не проживав. Перед війною був членом Адвокатсь-

кої Палати у Львові, під час війни суддею польського Апеляційного суду в Кракові, а після війни юрисконсультом у Міністерстві земельних справ Чехо-Словацької Республіки.

Ув'язнення д-ра Горбового не має законної підстави. Воно представляється в наступний спосіб: у липні 1947 року уряд Польщі проголосив його «воєнним злочинцем» за здогадну співпрацю з німцями під час війни. Тому то на домагання того уряду він був 1.8.1947 в Празі заарештований, а 7.8.1947 виданий Польщі. В ноті польського уряду було сказано, що він буде поставлений перед суд. Але до того суду не дійшло і не могло дійти, бо цілий рік упертого слідства не дав ніяких доказів його вини. Навпаки, він доказав, що до політичного курсу Гітлера він був критично наставлений, і взагалі нічим не провинився, а «документ», який обґрунтовував домагання його видання, невдало зфабрикований. Польська влада була скомпромітована і замість того, щоб повернути його назад до ЧССР, вона передала його в Варшаві 9.7.1948 совєтській владі. В цій цілі вона зфабрикувала свіжий «документ», який тим разом закинув йому український націоналізм.

У СССР повторилася польська історія. Другий рік драматичного слідства також не дав органам МВД бажаного висліду. Відомо, яка атмосфера в тих органах. Замість того, щоб дати йому змогу повернутися до ЧССР і там спокійно продовжувати працю, його заслали адміністративним порядком в табори примусової праці на підставі заочної постанови Особової наради Міністерства Державної Безпеки СССР ч. 2906-49 від 6.7.1949 по ст. 54-2, 54-11 кк УССР, строком на 25 літ. МДБ вже не існує, його «Особові наради» також формально відмінені, але їх дивовижні плоди досі зостаються в правній силі.

Для характеристики совєтської законности і правосуддя наводимо такі факти:

а) Совєтський карний кодекс і підписана Союзом ССР декларація прав людини ООН допускають покарання людини лише на підставі вироку суду, при чому обвинуваченого забезпечується правом оборони. На жаль, наведені правні норми мають в СССР лише пропаґандивний характер, бо дійсність є зовсім інша. В його справі не було ні суду, ні вироку, ні змоги боронитися, а він карається в ув'язненні вже 23-ій рік.

б) Згідно з указом від 24.3.1956 р. Комісія по розгляді справ осіб, що відбувають кару за політичні, службові і господарські злочини, повинна була розглянути в місцях ув'язнення обґрунтованість засудження кожної особи. Ця комісія визнала д-ра Горбового і вислухала 1.10.1956, а неґативне рішення винесла ще 29.9.1956, формально повідомив його голова Комісії 1.10.1956, що його справа направляється на додаткове слідство.

в) Скаргу д-ра Горбового в його справі від 22.5.1960 Прокурату-

ра УССР полагодила 31.8.1960 своїм рішенням ч. 01-20776 такого змісту: «Прокуратура УССР не находить підстав для опротестування постанови Особової наради БДБ СССР ч. 2906-49, бо Комітет Державної Безпеки заявляє, що обвинувачення найшло підтвердження». Формально Прокуратура повинна слідкувати за діяльністю органів безпеки, а не навпаки.

г) В часі від 2.7.1960 до 22.11.1960 д-р Горбовий находився в слідчому ізоляторі КДБ УССР в Києві, отже проходило слідство в його справі. Згідно з постановами карного процесуального кодексу слідство може закінчитися або виготовленням обвинувального висновку і судом, або заглушенням слідства і звільненням арештованого. В його справі не мало місця ні одне, ні друге.

д) В 1955 совєтська влада дала формально свою згоду на репатріяцію з СССР всіх іноземців, однак практично не дала йому змоги з неї скористати, хоч він цього домагався.

е) До нього не примінюється указ від 3.9.1955 і приказ Міністерства внутрішніх справ ч. 03223 від 10.8.1956 про звільнення з ув'язнення інвалідів, хоч з 11.1.1952 він являється інвалідом.

є) ЧК, ДПУ, НКДБ, МДБ, КДБ — це різні назви однієї і тієї самої установи і представлені одним і тим самим елементом, тому дивно було б, щоб ті самі люди і ті самі інституції тепер сприяли відновленні т. зв. соціялістичної законности, яку вони самі компромітували. Не важко собі уявити, як відновлення законности на практиці виглядає тими самими людьми і тими самими установами.

Доктор Горбовий ніколи в житті не вчинив ніякого злочину, ані ніякої кепської справи. Єдиним його промахом було те, що він легковажно повірив совєтській пропаґанді про совєтську гуманність і законність, та зостався на досяг їх руки.

Ще в 1921 він почав цікавитися юриспруденцією, має довголітній життєвий досвід і може в дечому визнаватися. Читаючи декларації представників совєтської юстиції про справжнє відновлення соціялістичної законности в СССР, або слухаючи заяви політичних керівників тієї держави про те, що в ній уже немає політичних в'язнів, та порівнюючи те все з положенням таких осіб, як він, не можна не дивуватися тим химерним і єхидним, для нього незрозумілим прийомам совєтської моралі.

Вірну картину про положення політичного в'язня в СССР можна б було собі виробити лише на підставі невтрального комісійного вгляду місць його перебування, та допиту і вияснень його, або таких осіб, як він.

Необхідно, щоб організація Міжнародньої Амнестії, Комісія юристів у Женеві, Комісії прав людини при ООН і при Европейській Раді в Страсбурзі зацікавились положенням політичного в'я-

зня в СССР і його справою, та допомогли йому користуватись правами, які йому як людині і громадянинові належаться, а передусім — звільнитись з незаконного ув'язнення.

(«Гомін України» з 15.11.1969)

ФІКЦІЯ СОВЄТСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Лист д-ра В. Горбового до редакції газети «Правда»

Відомий український адвокат, оборонець Бандери під час Варшавського процесу, що ось уже 20 літ без суду карається по совєтських тюрмах і концтаборах, написав листа до «Правди» з Мордовського концтабору Добровлаг, де він тепер перебуває ув'язнений.

У цьому листі д-р Горбовий наводить цілий ряд фактів про своє незаконне ув'язнення, як також насвітлює правдиве значення т. зв. совєтського правосуддя і законодавства.

«Формально виходить, що згідно з постановою декларації «Прав людини», радянський закон цілком забезпечує всі права людини, — писав у своєму листі д-р Володимир Горбовий. — Проте радянська практика заперечує і відкидає ті досягнення цивілізованого світу і доводить зовсім протилежне. . .

На підставі фальшивого доносу Польща проголосила мене воєнним злочинцем за мниму співпрацю з німцями. Вона зажадала моєї видачі і заявила, що віддасть мене до суду. Через те 1.8.1948 року чехо-словацька влада арештувала мене і видала Польщі. Слідство точилося в Варшаві рік. Воно виявило повну безпідставність звинувачення. Навпаки, я доказав, що до політичного курсу Гітлера я був критично наставлений і за це був ув'язнений. Мені було легко довести фальсифікацію речових доказів, бо це було зроблено грубо і невміло. Польща опинилась в ніякому становищі. Замість того, щоб повернути мене, як чехо-словацького громадянина назад у ЧСР, вона направила мене етапом в Радянський Союз. При цьому вона передала свої первісні фальсифікації в новій, поправленій редакції. Слід мати на увазі, що згідно з польським законодавством польський суд був компетентний мене судити. Все ж польське правосуддя не дало себе звести на манівці. Воно зуміло зберегти свою гідність і не захотіло судити невинну людину. Це зробила радянська влада. Другий рік слідства також минув безрезультатно.

Відомо, як виглядали тоді радянські методи слідства. Звинувачений вважався злочинцем уже через те, що був притягнений до карної відповідальності. Існував лише односторонній, по суті обвинувальний спосіб розслідування карних справ. Однак я видержав усе страхіття поліцейського збиткування і відхилив всі наклепницькі натяки. Через відсутність обвинувальних матеріялів я

не був відданий до суду, лише на підставі заочної постанови міністра внутрішніх справ Радянського Союзу від 16.7.1949 року н. 2906-49, поміщений по ст. 54-22к в табори примусової праці строком на 25 літ. Отже, моя вина встановлена в адміністративному, себто в поліцейському порядку. . .

А втім XX з'їзд ясно визначив, що ОСО МВС не є органом правосуддя. Очевидно, я визнаюся в тих справах. Всупереч категоричним нормам права я незаконно караюсь в ув'язненні вже 20 літ без суду, вироку і змоги боронитись.

Порівняння гуманних засад радянського законодавства з наявною радянською дійсністю приводить неминуче до висновку, що всі пишномовні статті радянських законів є загалом і в цілому лише фікцією і мають на меті суто пропаґандивний характер. Практика є разючим запереченням всіх прикриваючих прийомів радянської офіціяльної еквілібристики і наочно доводить, що беззаконня і сваволя — це органічна невід'ємна властивість радянського ладу. . .

Мені доводиться перегортати сторінки радянської преси. Там засуджуються правління Іспанії, Португалії і інших країн. Радянських діячів обурює нелюдське і беззаконне замикання людей у тюрми без суду. Оті діячі домагаються застосування людських прав до мешканців Африки і Азії. Що варта вся та балаканина при її порівнянні з радянською дійсністю? Невже ті діячі не усвідомлюють собі, що світ гаразд вивчає радянське право і знає, що тут у тюрмах і таборах карається багато невинних людей, без суду, вироку і змоги боронитися.

Виходить, зневажати право чорної людини — це погано, а чинити те саме в себе — добре. Що це за етика? Тут чути багато балачок про подолання культу особи та відновлення законності. Яка ціна цьому базіканню, коли дійсність перечить таким теревеням. По суті нічого не змінилось. Прийшли на зміну лише більш витончені форми глузування з людської гідности. . .»

Володимир Горбовий

ВІДКРИТЕ ПИСЬМО Д-РА В. ГОРБОВОГО ДО А. КОСИҐІНА

«На украинском языке.

Голові Ради Міністрів СССР А. Косиґіну
від Горбового Володимира Григоровича
Івано-Франківська область,
Р-н Долина, с. Оболоня.

Відкрите письмо.

І. Людина по своїй природі намагається зберігати свою особисту

гідність і громадську повагу. Додержання тих вимог обумовлює позицію людини в її оточенні й у цілому суспільстві.

Ці вимоги суспільної моралі я все мав на увазі й ними керувався при всіх моїх починах і моїх діях. Так я держав себе під час польської окупації західніх земель України в рр. 1919-1939. В такий самий спосіб я зустрів і вів себе за часів останнього німецького нашестя на наші землі. За це польський режим переслідував і мучив мене у своїм концлагері Картузькій Березі.

Особливо тяжкі часи принесла на Україну німецька окупація під час II-ої світової війни. Німецький «життєвий простір» насторожував мене ще до війни. Отже, треба було починати заходи, щоб достойно зустріти навалу Гітлера, а головне зберегти при тому нашу національну гідність.

З волі українського суспільства я став спочатку головою українського комітету допомоги полоненим і біженцям у Кракові. Це була тоді єдина організація в т. зв. Генеральнім Губернаторстві, яка займалася виключно опікою над першими жертвами війни. Тому необхідним було організувати збірку добровільних пожертвувань на ту ціль, а крім того, зв'язатися з краківським магістратом та з відповідними чинниками німецької адміністрації, щоб прохарчувати, одіти і взути громаду потребуючих допомоги людей. Ніяких політичних заяв при тому не було і не могло бути, бо це не входило в статутові права і обов'язки харитативної установи. Зокрема ніколи в житті я не складав чужим супостатам заяви, яка не йшла б у парі зі збереженням національної гідности українського громадянина.

Згодом я мав честь очолювати Український Національний Комітет. На своєму конгресі 22 червня 1941 року він прийняв в Кракові Маніфест, який вірно віддзеркалював становище українського народу під тогочасну історичну хвилю. Отже в тому маніфесті було виразно зазначено, що господарем української землі буде український народ в Самостійній Незалежній Українській Державі. Відповідну ноту комітету в тім дусі я зараз же підписав і переслав Гітлерові.

Очевидно, ця нота визвала тевтонську лють у німецьких політичних верховодів. Вони відразу мене заарештували й посадили в тюрму «Монте Люпіх» в Кракові. Там панували жахливі умови режиму. В 1942 році я тяжко в тюрмі захворів. Німецька лікарська комісія перевірила стан мого здоров'я та направила мене в клініку для заразливих хвороб проф. Костржевського в Кракові, вул. Коперніка, Но. 15. Дальше ця справа опинилася в Головному Управлінні Безпеки Райху. 14.7.1942 р. зайшов в лікарню представник німецької служби безпеки і заявив, що згадане управління райху звільнило мене з ув'язнення з огляду на стан мого здо-

ров'я. Німецька сваволя підірвала фізично моє здоров'я, та морально я вийшов без найменшого пороку. Я був радий, що зберіг своє добре ім'я і гідно відстояв права і честь свого народу.

Цей маніфест У.Н.К. досі зберігається в німецьких і радянських архівах. Письменники і журналісти СССР познайомилися з ним під час Нюрнберського процесу. Хоч зразу вони подивляли мужність і поставу авторів тієї і їй подібних заяв в українській справі, то згодом повели себе нижче всякої критики. Вони єхидно прищеплюють даному маніфестові пронімецьку тенденцію в роді: «Разом до спільної мети» тощо. Крім того, вони пустили в обіг фальшивку, що, мовляв, я послав Гітлерові привіт слідуючого змісту:

«Великий Фюрер! Ми засилаємо тобі привіт іменем усього українського народу. Заявляємо тобі свою підданість і вірність. Хайль Гітлер. Володимир Горбовий».

Для підкріплення тієї негідної клевети вони покликуються на мою дружину Ганну Горбову, що вона нібито знає і може підтвердити цей факт. Однак, вона категорично тому перечить і заявляє, що даний привіт є плодом підлої вигадки.

Для належного вияснення тих справ необхідно:

І. а) дати змогу моїй дружині Ганні Горбовій прилюдно викрити облудну й негідну клевету писак:

1. Смолич Юрій, в його «творі» — «З народом чи проти народу».
2. Харчук Борис, в його «творі» — «Чуєш брате!»
3. Дмитрук Клим, в його «творі» — «Безбатченки».

б) Ще в 1960-их роках я двічі письменно звертався в Генеральну Прокуратуру СССР з домаганням притягання до карної відповідальности Юрія Смолича і Бориса Харчука за нанесену мені друком образу. Однак, Прокуратура не зволила зайнятися тією справою, хоч охорону прав і інтересів громадян гарантує конституція держави.

ІІ. Моє життя проходило на ретельній праці і бездоганній поведінці. До війни я був членом Адвокатської Палати у Львові, під час війни суддею в польським Апеляційнім Суді в Кракові, а по війні я працював юрисконсультом в Міністерстві земельних справ Чехо-Словаччини. Керівництво дотичних установ виставило мені якнайкращу характеристику. Відповідними документами розпоряджають органи Комітету Державної Безпеки УССР.

Під час культу особи я був репресований та карався в тюрмах і лагерах 25 літ в адміністративнім порядку. Отже суджений я не був, а то з тої причини, що ніколи в житті я не довершив кепської справи. Згідно з діючим в СССР положенням презумпції невинности — я є повноцінним і повноправним громадянином.

Мені минуло 77 літ життя. Я інвалід ІІ групи. Пенсії не дістаю.

На протязі трьох літ після звільнення 1.8.1972 я взагалі не користувався ніякими засобами соціяльного обезпечення. В 1975 році я дістав наділ землі в обширі 60/100 гектара. Однак ці «соті» не можуть вповні забезпечити достойного людини існування.

Дивовижна є практика радянської адміністрації. Вона вимагає від мене реабілітації, цебто поновлення в правах, яких законно я ніколи не втратив.

III. Під час мого ув'язнення я, як іноземець, постійно домагався виїзду за границі СССР, в Чехо-Словаччину, де я проживав до часу мого арешту. Відповідну письменну заяву я направив весною 1972 р. Міністерству внутрішніх справ СССР, однак, без успіху. Я й тепер піддержую це домагання й хочу виїхати в Прагу, де живе мій син Роман Горбовий враз із родиною.

Я ознайомлений з постановами конституції СССР, з його законами, з міжнародним правом, з декларацією Прав Людини ООН, а зокрема постановами Гельсінської наради. Особливо дух і ідеї Гельсінкі, та ст. 13 декларації Прав Людини ООН дають людині змогу свобідно пересуватися та спільно проживати зі своїми рідними. Порівняння тих гуманних постанов з вищенакресленими картинами радянської дійсности приводять до висновку, що ті всі людяні постанови не завжди є в СССР в належній пошані.

Отцим домагаюсь, щоб уряд СССР прийняв заходи для:

1. припинення і спростування вищезгаданих в радянській публіцистиці нападів на мою особу;

2. забезпечення мене достойними гідності людини засобами існування;

3. а в крайньому разі дати мені змогу виїхати за кордон СССР.

Оболоня, 28.7.1976.

Д-р Горбовий В.»

ТЕРОР СУПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО СЕНЬЙОРА

Розповідь д-ра В. Горбового

Десь у 1970 роках наші «історики» звернулися до мене з домаганням, щоб для нашої історії я написав свої спогади. Зокрема важливі є події, які в цьому столітті відбулися при моїй співучасті або під моїм проводом. Під наголовком «Погода совісти. Мемуарні спомини» я накреслив ці події. Вмістив я їх густим почерком на 88 сторінках, з того на 50 сторінках були з'ясовані основні мемуари, а на 38 сторінках доповнення до тих спогадів. Ці додатки мали наголовки:

1. Іван Лащук, лукавий звук.

2. Зустріч зі Стефанією Семполовською і мораль Ванди Василевської.
3. Покотило глузд згубило.
4. Супровідні замітки.

Ці педагоги за своїм притаманним звичаєм в умовлений час не прийшли по замовлену працю. Згодом не впору вони появилися в моїй кімнаті. Я зробив їм відповідний докір і сказав, що в білий день я не стану бороздити поля і діброви в пошуках за їхньою літературою. Згодом вони повторили перед слідчими мою заяву. Закінчилося тим, що ці органи докопалися до фундаментів моєї квартири та закінчили свій марний труд аж тоді, як основи будинку почали хитатися.

Сучасне моє становище трагічне. Мене вигнали з моєї рідної хати. Пенсії не дістаю, хоч ціле моє життя проходило на чеснім відношенні до праці і на бездоганній поведінці. До війни я був членом Адвокатської Палати у Львові, потім я займав посаду судді в польськім Апеляційнім суді в Кракові, а після війни працював юрисконсультом у міністерстві земельних справ Чехо-Словаччини. Верховні органи польського правосуддя виставили мені прекрасну характеристику. Ні караний, ні суджений ніколи не був. Ні посилок, ні писем я тепер не дістаю. Мені грозить голодна гибель.

Обстановка в моїй околиці несамовита. Людина радо вітає схід сонця, але не знає, чи їй щасливо доведеться дочекати його заходу. Навесні 1980 року я був свідком, як один кримінальний тип намагався вбити невинну чесну жінку. Вона була взірцем суспільної моралі і статечної поваги. Бандит ударив її в правий висок в'язанкою залізного приладдя так сильно, що вона впала на каміння та зазнала дуже важких ображень тіла. У неї було ураження мозгової кори... обличчя прийняло чорний колір шкіри. Ця гра кольорів на лиці тривала кілька тижнів, а безсонниця мучить її з тих пір ще й досі.

Я не міг залишитися при тому байдужим глядачем та став дорікати бандитові, за що він убиває невинну жінку. Він же нахабно гукнув, що він уб'є її, а мене він теж уб'є. Згодом він силою добувався до мого мешкання, щоб мене вбити, але я зсередини защіплював двері й вікна та в той спосіб виходив зі скрутного положення.

Бандит не був притягнений до судової відповідальности за намагання вбивства невинної жінки.

Позатим коротаю дні і ночі насамоті. Нікуди не ходжу і засадничо відвідин не приймаю. Нерви тримаю на ціпкім повідку. Як лиш у просторі почув якийсь шуркіт, інстинктом приймаю оборонну позицію.

Мій син Роман був у мене, знає моє становище і хоче забрати

мене до себе, щоб я міг спокійно дожити свого віку. Одначе наші зусилля зостаються безуспішними.

(1981 рік)

«МЕНІ ЗАГРОЖУЄ ГОЛОДОВА СМЕРТЬ»

«Скарга»

Оцим доводжу до Вашого відома, що мені загрожує голодова смерть.

У серпні 1972 року я повернувся з ув'язнення до рідного села Оболоння і поселився у своїй хаті, що на вул. Т. Шевченка, 112. Відразу я звернувся до Долинського районного відділу соціяльного забезпечення у справі матеріяльної допомоги, в моїй старості (мені йде 80-ий рік життя: я народився 30 січня 1899 р.). Пенсії мені не призначили, натомість Оболонська сільрада в 1975 р. виділила мені 60/100 гектара землі біля моєї хати. Однак, десь у той же час, та ж влада дозволила іншому громадянинові (до речі, моєму своякові) будувати на цьому наділі хату й господарські будинки. Отже, я і далі лишаюсь без засобів на існування, хоч стаття 43 Конституції СССР визнає за мною право на життя.

Донедавна я користувався допомогою добрих людей з-за кордону, але в 1978 р. цей зв'язок порушився: пропадають не лише мої листи, але й мої речові пакунки, хоча стаття 56 совєтської конституції ґарантує таємницю листування. Ось цьому докази:

1. 4 серпня 1978 р. я отримав із Мюнхену (ФРН) від проф. д-ра Зіґмунда Маннгайма рекомендованого листа (датованого 23 липня ц. р.), в котрому говориться, що ним пересланий мені навесні 1978 р. пакунок пошта СССР завернула йому назад із зауважою, ніби адресат (себто я) невідомий, хоча його посилка заадресована так само, як і отриманий лист. Службовці Долинського поштового уряду заявили мені, що ніякого мого пакунку вони назад не відсилали.

2. Те ж саме стосується пакунку і листів із США.

Оці факти доводять, що тут діють сили, які свавільно порушують та обмежують елементарні права людини, позбавляють мене засобів до життя, готують мені фізичну загибель. Адже, при явній підтримці певних органів влади, згаданий вище громадянин відверто сказав, що мене «згноїть і йому за це нічого не станеться». Не важко збагнути, на чий захист він розраховує.

Ще 30 січня 1977 р. я звернувся до Голови Президії Верховного Совету СССР Брежнєва Л. І. з проханням допомогти мені скористатись угодами Заключного акту Гельсінської наради 1975 р., щоб виїхати з Совєтського Союзу до дружньої Чехо-Словаччини.

У Празі проживає з своєю родиною мій рідний син Роман Горбовий; там до часу мого необґрунтованого ув'язнення мешкав і я; там був я соціяльно забезпечений і мені належиться пенсія, котра запобіжить моїй смерті з голоду.

Прошу Вас ужити заходів для усунення перешкод у сфері поштових послуг із тим, щоб я міг нормально діставати адресовану мені кореспонденцію та пакунки, а також — приспішити мій виїзд за кордон.

Долина, 15 серпня 1978

Горбовий В. Г.»

Д-р Володимир ГОРБОВИЙ

В АЛЬБОМ ГРЯДУЩИМ ПОКОЛІННЯМ

Успіх кожної ідеї залежить від якости супровідних елементів, які формували її розвиток. Ця засада є основною умовою удачі всіх суспільних явищ, як буденних так і історичних. Історію же творять видатні за своїм талантом, самовідданістю і відвагою люди, у яких здоровий і слушний розсудок ідуть у парі з ідеалом суспільних прагнень і інтересами нації.

Сучасне століття виставило наше суспільство на історичну пробу. Хоч Перша світова війна представила нам корисні умови визвольних змагань, то ми не зуміли їх як слід використати. Натомість Друга світова війна застала нас готових до здійснення історичного заповіту, та зовнішні єхидні обставини підтяли крило нашого визвольного польоту.

Добре сталося, що Український Національний Комітет насамперед проголосив десь 16 червня 1941 року Декларацію прав українського громадянина, а відтак Український Національний Конґрес прийняв 22 червня 1941 року Маніфест проголошення Самостійної Української Держави.

На другий день я, як голова Українського Національного Комітету, направив канцлерові німецького Райху дипломатичну ноту. Там був виразно відзначений зміст цього Маніфесту: *що господарем української землі буде український народ у своїй самостійній державі.*

Адресу тієї ноти сформулював при мені наш художник Святослав Гординський. Копію того Маніфесту я особисто вручив начальникові Служби Безпеки Генерального Губернаторства, штандартенфюрерові Гаймові, а копію Маніфесту переслав генеральному губернаторові д-рові Гансові Франкові.

З початком липня 1941 року цей маніфест був надрукований у «Львівських Вістях».

У тому ж часі Український Національний Комітет видав «Інформаційний Листок» ч. 1. У ньому було об'явлено, що 30 червня 1941 року у Львові була проголошена наша державність. Її очолював Ярослав Стецько. Наш адміністративний апарат був заведений і діяв тоді на всіх доступних нам українських землях.

Ці події мають важливе історичне значення. Їх треба увіковічнити. Хай грядущі покоління знають, як ми поставили себе у слушній хвилині.

Важливий при тому був ось цей момент. Наша гідна принципова постава викликала в німецьких верхах тевтонську лють. Служба Безпеки Генерального Губернаторства хотіла наших трьох суспільних лідерів зліквідувати. В тій трійці було прізвище Ярослава Стецька і моє. Однак Берлін не дав на це своєї згоди. Він заявив, що не є в німецьких інтересах, щоби ці люди гинули з німецької руки. Хоч була нагода втечі, то ніхто з наших суспільних керівників не скривався. Навпаки, вони стояли непохитно на своїх позиціях і були готові під безпосередньою загрозою загибелі відстояти честь, гідність і право свого народу.

1981 рік

В. С.

ЗАВЖДИ НЕЗЛАМНИЙ

(У 80-ЛІТТЯ Д-РА ВОЛОДИМИРА ГОРБОВОГО)

В пантеоні найкращих синів української нації, — серед тих, які в жахливій підмосковській дійсності зуміли десятиліттями зберегти святе полум'я «одержимости» і віри в українську живучість та в кінцевий тріюмф нашої Правди в суверенній державі, — одне з перших місць належить безумовно д-рові Володимирові Горбовому. Побіч молодших віком невгнутих героїв з усіх земель соборної України: Валентина Мороза, Лева Лук'яненка, Юрія Шухевича, Миколи Руденка, Олексія Тихого і сотень інших відомих, а то й невідомих борців за волю України та за кращу майбутність нашого народу, д-р Володимир Горбовий займає чолове місце не тільки з уваги на його похилий вік і відбуте ним 25-річне ув'язнення в московських в'язницях і концтаборах, але й тому, що він впродовж 30 років, як в ув'язненні так й на «волі», високо держить прапор людської та національної гідности і твердих моральних засад, опираючись тискові совєтських державних органів, які намагаються його зламати.

Своє життєве «вірую» д-р В. Горбовий чітко з'ясував між іншим також і у відомому «відкритому листі до А. Косиґіна» від 28.8.1976, поширеному теж на Заході[1], такими словами:

> «Людина по своїй природі намагається зберігати свою особисту гідність і громадську повагу. Додержання тих вимог обумовлює позицію людини в її оточенні і в цілому суспільстві.
>
> Оці вимоги суспільної моралі я все мав на увазі і ними керувався при всіх моїх починах і моїх діях. Так я держав себе під час польської окупації західніх земель України в рр. 1919-1939. В такий спосіб я зустрів і вів себе за часів останнього німецького нашестя на наші землі. . .»

Народжений 30 січня 1899 р. в підкарпатському місті Долині коло Стрия, Володимир Горбовий відбув військову службу в австрійській армії в ранзі ляйтенанта. В боях на італійському фронті він втратив одне око, на місце якого йому вложено скляне. Після розпаду Австро-Угорщини, помимо 100% інвалідности, він зголосився до служби в Українській Галицькій Армії, в якій був фронтовим старшиною аж до закінчення війни.

В грудні 1920 р. В. Горбовий зорганізував і очолив у Долині «Повітову Колеґію», організацію, що мала тимчасову назву «Воля» (згодом УВО) і мала на меті вести далі боротьбу з польськими окупантами західньоукраїнських земель. Арештований восени 1921 р., (після атентату Федака) і вдруге восени 1922 (в часі польських сеймових виборів), він відсидів по кілька місяців у львівських «Бриґідках», хоч й не ставав перед судом.

Навесні 1923 року Горбовий подався до Чехо-Словаччини і там, на славному Карловому університеті в Празі, почав студіювати правничі науки, покінчивши студії дипломом доктора прав. Повернувшись згодом до Галичини, після необхідної нострифікації диплому на Ягайлонському університеті в Кракові та відбуття практики, д-р Горбовий відкрив власну адвокатську канцелярію в рідному місті Долині; крім професійної практики (часто без гонорару) він ніс матеріяльну і суспільну допомогу бідному сільському населенню, якого долею постійно турбувався.

Коли в червні 1934 р., після вбивства міністра Пєрацького, поляки створили ганебної пам'яті концентраційний табір у Березі Картузькій, д-р Горбовий знайшовся серед перших українських суспільно-політичних діячів, якими заповнилися каземати цієї польської катівні.

Як адвокат визначався д-р Горбовий красномовністю і бистрим та глибоко аналітичним розумом, завдяки чому він у дуже скорому часі висунувся на одне з чолових місць у рядах визначних

1. Цей лист був друкований у «В. Ш.», Кн. 12, 1976 р., стор. 1364.

оборонців у карних справах; у відомих процесах зв'язаних з вбивством Пєрацького (варшавському і львівському), що відбувалися в роках 1935-36, д-р Горбовий був оборонцем сл. пам. Степана Бандери.

Після упадку Польщі д-р Горбовий поселився в Кракові, де працював як суддя Апеляційного Суду, а водночас розвинув всесторонню суспільно-політичну діяльність очоливши український комітет допомоги полоненим і біженцям; згодом він став також головою Українського Національного Комітету, який на своєму конґресі, що відбувся 22 червня 1941 року, ухвалив маніфест, за зміст якого д-ру Горбовому прийшлось каратися спершу в ґестапівській в'язниці, а згодом і в совєтських в'язницях і концтаборах. Про цей маніфест писав сам д-р Горбовий у згадуваному листі до Косиґіна, що слідує:

> «Маніфест, вірно віддзеркалював становище українського народу під тогочасну історичну хвилю. Отже в тому маніфесті було виразно зазначено, що господарем української землі буде український народ у Самостійній Незалежній Українській Державі.
>
> Відповідну ноту комітету в тім дусі я зараз же підписав і переслав Гітлерові.
>
> Очевидно, ця нота визвала тевтонську лють у німецьких політичних верховодів. Вони відразу мене заарештували і посадили в тюрму «Монте Люпіх» у Кракові. Там панували жахливі умови режиму. В 1942 р., я тяжко в тюрмі захворів. . .»

З огляду на хворобу (легенів) німецькі нацисти звільнили д-ра Горбового в половині 1942 р., але підписаний ним маніфест УНК, у пофальшованому вигляді, большевицькі режимові борзописці згодом використовували проти д-ра Горбового в таких своїх «творах»: Юрій Смолич «З народом чи проти народу»; Борис Харчук «Чуєш брате!» і Клим Дмитрук «Безбатченки». Про те як д-р Горбовий реаґував на цю ганебну кампанію очорнювання довідуємося з такого уступу відкритого листа А. Косиґіну:

> «Ще в 1960-их роках я двічі письмово звертався в Генеральну Прокуратуру СРСР з домаганням притягнення до карної відповідальности Юрія Смолича і Бориса Харчука за нанесену мені друком образу. Однак Прокуратура не зволила зайнятися тією справою, хоч охорону прав і інтересів громадян ґарантує конституція держави».

По закінченні Другої світової війни д-р Горбовий проживáв у Чехо-Словаччині, де працював юрисконсультом у міністерстві земельних справ. Несподівано і без найменших підстав у дні 1 серпня 1947 чеські власті його арештували і, після 11-місячних переслухань, без ніяких вияснень, — 9 липня 1948 року передали польському комуністичному урядові. В часі ув'язнення у Варшаві д-р В. Горбовий, якого немилосердно били, вискочив з кабінету

слідчого крізь вікно з другого поверху і зламав ногу; не отримавши своєчасно медичної опіки, він став калікою на все життя.

Польські урядові чинники також не знайшли ніяких підстав для того, щоб д-ра Горбового поставити перед суд, але замість звільнити його з ув'язнення, передали в 1949 році большевикам, не зважаючи на те, що він ніколи не був совєтським громадянином. Очевидно Варшава виконала слухняно наказ Кремля, який в той час полював за кожною видатною українською людиною по цілій Европі.

Московсько-большевицький режим також не мав найменших підстав поставити д-ра Горбового перед свій суд, бо він ніколи в житті не вчинив нічого, що носило б познаки якоїнебудь незаконної дії, навіть у світлі совєтського кримінального закону. Три роки тримали д-ра Горбового під слідством у Києві, але він тримався добре, хоч його також сильно били. Коли ж довготривалі допити не виявили ніякого «злочину», тоталітарно-поліцейська держава рішила розправитися з д-ром В. Горбовим нечуваними у світі поліційними методами. Справу передали так званій «трійці ОСО» (особое совещание)[2], яка без ніякого судового процесу, позаочно «засудила» д-ра Горбового, адміністраційним порядком, на найвищий термін ув'язнення в концентраційних таборах. Почалася 25-річна мартирологія цієї благородної людини з підірваним у в'язницях здоров'ям, але з незламним характером і сильною волею.

Упродовж майже двох десятиріч про долю д-ра Горбового не було ніяких вісток; щойно в листопаді 1967 року, коли на Заході появилася відома праця Вячеслава Чорновола «Лихо з розуму», з неї світ довідався ось що:

> «В системі Дубровлагу відбуває 19 рік громадянин ЧССР — Володимир Горбовий — засуджений в 1947 році ще таким некомпетентним з правної точки погляду органом, як ОСО (особое совещание). Як відомо, всі особи, що були засуджені ОСО, давно реабілітовані, а саме ОСО розв'язане і його діяльність осуджена. Одначе, громадянин ЧССР В. Горбовий, який ніколи до свого засуду не жив у Сов. Союзі, знаходиться під караулом не відомо за чиї гріхи. Присуд ОСО не можна рахувати правнодійсним — він бо зовсім безпідставний. За що ж тоді людина гниє в тюрмі 19 років?
>
> Живучи в польській республіці, Горбовий захищав в 1934 році на процесі Перацького підсудного Бандеру. Та хіба ж це злочин? І чи є в цьому прецедент зради батьківщини? Яку батьківщину він зрадив? Та чи й зрадив? Хіба ж польський горожанин, що жив у

2. «Трійки ОСО» — це незв'язані ніякими законами поліційні суди, які діяли в СССР від 1928 аж до 1953 рр., як органи масового терору. До 1936 р, «мали право» засуджувати на не більше як на 5 років концтаборів, але в роках 1947-1953 масово заєуджували на 10, 15 і 25 літ, зокрема українців зі західніх земель України, де діяла УПА. Гл. також гасло «Особливі наради» в Енциклопедії Українознавства том 5, стор. 1896.

Польщі, міг себе почувати горожанином СССР?» (сторінки 327-328 цит. праці).

Чергові відомості про д-ра В. Горбового появилися в рр. 1968-69 в англомовній канадській газеті «Торонто Телеґрам»; зокрема цінною була стаття Пітера Вортінґтона п. н. «Ув'язнений, але по-давньому страшний для червоних», яка була надрукована в жовтні 1969 р. В цій статті журналіст Вортінґтон використав першоджерельні інформації, які отримав від британського вчителя Джералда Брука, котрий відсидів чотири роки в совєтських таборах разом з д-ром Горбовим, і згодом був виміняний за засуджених англійським судом совєтських шпигунів (подружжя) Крогерів.

З розповіді вчителя Брука виявляється, що д-ра В. Горбового, як «бездержавного» якийсь час тримали в таборах призначених для чужинців з метою ізолювати його від інших в'язнів — українців, побоюючись, що він може для них стати живим прикладом стійкости і видержливости. Брук розповів Вортінґтонові доволі точно про життєвий шлях д-ра Горбового, підкреслюючи, що під морально-етичним оглядом він є людиною-гігантом, яку кожний мусить респектувати і подивляти; за словами Брука навіть деякі особи з таборової адміністрації виявляли дискретно пошану перед тим живим символом гідности і мучеництва.

У статті є також згадка про те, що канадські та американські адвокати протестували перед совєтським урядом проти нелеґального і нелюдського в'язнення д-ра Горбового і що відома установа «Міжнародня Амнестія» старалась про його звільнення, на жаль, безуспішно. Сам д-р Горбовий звертався до Комісії Прав Людини при Об'єднаних Націях, але й ця висока установа залишилась глухою на його заклики з ув'язнення.

Не зважаючи ні на так зв. «лібералізацію» совєтського режиму, по смерті Сталіна (в яку багато наївних людей вірило), ані на пусто-порожні фрази про «поворот до соціялістичної законности» в часах Хрущова (якої в СССР ніколи не було), д-рові Горбовому довелося «випити чашу горя до дна» і відсидіти в незаконному ув'язненні повних 25 років.

Щойно з початком серпня 1972 року його звільнено і дозволено повернутися до рідного міста Долини, де він мусів — на своєму 74-му році розпочинати нове життя. В Долині д-р Горбовий мав перед війною власну хату, яку колись залишив у бездоганному стані, а тепер застав у занедбанні; стіни похилилися мов у землю вросли, дах повигинався, а все хатне устаткування безслідно пропало.

В цій хаті проживав братанок і похресник д-ра Горбового, Тарас Іванович, якому дружина д-ра Горбового в часах війни дозво-

лила в ній замешкати під умовою, що він буде втримувати хату в придатному стані до замешкання та з неї вибереться по повороті власника; тепер той же сам власник мусів приміститися в одній незайманій, вогкій кімнаті.

Не маючи ніякої пенсії, ані хоч би мінімальної суспільної допомоги (хоч рахувався інвалідом II-ої групи), д-р Горбовий часто не доїдав, а то й голодував; мабуть, чинники, які переслідували його впродовж чверть століття розраховували на його швидку смерть — з голоду. Нарешті після трьох років наполегливих старань, у 1975 році, місцева сільрада признала д-рові Горбовому наділ землі розміром 60/100 гектара, але одночасно ця сама влада в тому самому часі дозволила Тарасові будувати на тій ділянці для себе хату і господарські споруди.

Не зважаючи на всі матеріяльні злидні д-р Горбовий зберіг погоду духу і життєву рівновагу та надзвичайну вітальність, може завдяки тому, що він тепер міг віддихати цілющим карпатським повітрям і вслухуватися в могутній шум карпатських лісів; в міру того як на це дозволяла йому зламана нога, ослаблене химерне серце і високий тиск крови, він працював фізично на приділеному йому куснику землі, вирощуючи деякі необхідні для прожитку продукти.

«Та не довго сонце гріло — запекло, почервоніло і рай запалила. . .» писав колись наш великий Кобзар. Хоча злиденне життя д-ра Горбового на т. зв. волі не можна було вважати нормальним, то й це життя почали йому затруювати люди з кастрованою моральністю, між якими опинився і нікчемний братанок д-ра Горбового, згадуваний Тарас Іванович. У ночі з 4 на 5 травня 1976 року той негідник підняв руку на свого дядька — вдарив його палицею по голові та наказав забиратися з хати, — а, схопивши з одвірка набійницю з набоями, подався до комори, де висіла його рушниця, погрожував, що його вб'є. Прийшлося д-рові Горбовому спасати життя і таки в нічній білизні шукати пристановища у сусідів.

Характеристично, що органи громадської безпеки, повідомлені зараз наступного дня про цей хуліґанський напад, не притягнули Тараса до судово-карної відповідальности, а місцевий виконавчий комітет, який також справою зацікавився, по суті її не вирішив і Тараса навіть не скартав.

Після 38 днів скитання між добрими людьми д-р Горбовий повернувся до своєї хати, де — забезпечивши двері своєї кімнати залізними засувками — коротав свої дні в постійному страху, що його братанок може знову колинебудь на нього напасти і довершити душогубство. Переживши ще два місяці в таких жахливих обставинах, які навіть в молодої, здорової людини можуть спричинити нервовий розстрій, він у листопаді 1976 року остаточно покинув свою хату і перейшов жити в комірне, надіючись, що

йому згодом пощастить переїхати до рідного сина в Празі, про що він і писав до Косиґіна.

На жаль, ці його старання виїхати до сина не увінчались успіхом, а його лист залишився без відповіді; його приборкувачі почали тепер діяти ще більш рафінованими методами фізичного і психічного тиску. Його переписка з приятелями за кордоном, яка і до того часу зазнавала перебоїв, від половини 1977 року зістала майже зовсім заблькована; листи, писані за кордон не доходили до адресатів, а листи висилані до нього почали «пропадати», навіть якщо були надавані порученою поштою зі зворотним потвердженням відбору.

Двократні намагання вислати д-рові Горбовому т. зв. «визов» — запрошення приїхати до США, зроблені його двоюрідним братом, закінчилися неуспіхом тільки тому, що ці обидва поручені листи з документами безслідно «пропали»; не зважаючи на формальні поштові реклямації, «визовів» д-рові Горбовому не доручено. Обов'язуючі в усьому культурному світі засади свобідного листування, яким втішаються навіть найбільші злочинці, для д-ра Горбового, що відбув 25-річне ув'язнення і живе «на волі», перестали існувати.

В Канаді та в США почали ширитися дезінформаційні чутки, що, мовляв, д-р Горбовий «помер», а в Долині знайшлися аморальні типи, які почали поширювати несамовиті наклепи і робити брехливі доноси на нього, будь то би він влаштовує «конспіративні сходини і сектантські обряди. . .»

Очевидно, ця «поштова бльокада» і ширення дезінформаційних спліток та доносів є добре зоркестрованою кампанією з метою впливати психічно на цю надзвичайно стійку і шляхетну людину, щоб її захитати нервово.

В таких несамовитих обставинах життя «на волі» дня 4 квітня 1978 року в д-ра Горбового стався вилив крови в голові. На щастя, кров пішла носовим каналом в усну яму, а звідтіля дещо в мидницю, трохи в рушники і основною масою в шлунок. Завдяки своєчасній допомозі шляхетної господині, в якої д-р Горбовий живе, яка негайно прикликала доброго фельдшера, а згодом і лікаря, цей нещасливий випадок не залишив поганих наслідків крім загального ослаблення; якщо б кров пішла до мозку вислід міг бути фатальний. Ласкавий Господь зберіг життя цього, майже 80-літнього «патріярха нескорених», що в умовах безнастанного цькування і переслідування виявив подивугідну стійкість, принциповість і вірність національній ідеї.

ПАТРІОТИ ІЗРАЇЛЮ В ПОКЛОНІ СЛ. П. ВОЛОДИМИРОВІ ГОРБОВОМУ

(УЦІС) Українська Центральна Інформаційна Служба отримала з Ізраїлю від Дослідчого Центру тюрем, психо-тюрем і концтаборів примусової праці у СССР, якого директором є відомий антикомуністичний діяч і приятель України Авраам Шифрин, Слово на Прославу сл. п. д-ра Володимира Горбового, одного з найвизначніших членів революційної ОУН і Заступника Голови Українського Державного Правління. Членами згаданого Інституту є колишні політичні в'язні-жиди, які довгі роки перебували з українськими політв'язнями і ділили з ними спільну недолю, понині залишилися приятелями України, її волі і державної незалежности.

Переклад з російської мови Слова-Прослави зладив п. Ю. Майданик, жид з України, за що ми йому щиро вдячні.

*

Друзям моїм, тим, кому дорога вільна Україна без комуністів!

Я пишу до Вас, отримавши звістку про смерть Вашого героя, мого друга — Володимира Горбового.

Ми зустрілися з ним не за часів його самовідданої політичної діяльности та боротьби за Україну без окупантів, а вже після його арешту: десять років ми провели разом у совєтських концтаборах, куди його запроторили комуністи.

Володимир Горбовий за страхітливих умов концтаборів був зразком поведінки для всіх політв'язнів: чесність, турбота про інших на шкоду собі, скромність, людська гідність та сміливість — ось що характеризувало його поведінку.

Він був визнаним авторитетом серед тисяч українців-в'язнів, для котрих його погляди, його слово були законом.

Своє особливе становище він використовував, роблячи все можливе, щоб зберегти сили борців українського народу для майбутньої боротьби за вільну Україну.

У концтаборах органи КҐБ систематично провадили політику провокацій, розпалюючи національну ненависть та нацьковуючи всіх на всіх: російських в'язнів на українських і навпаки; прибалтійців на чеченців; чеченців на українців та росіян; і усіх разом — на євреїв.

За цих умов, коли кожна така провокація кінчалася кровопролиттям і дальшим розстрілом «призвідників»-в'язнів, Володимир Горбовий проводив величезну роз'яснювальну роботу для ство-

рення дружньої єдности усіх політв'язнів та їх об'єднаного опору убивцям з КҐБ, які здійснювали в таборах совєтську владу.

Я бачив діяльність Володимира Горбового й по змозі приймав у ній участь.

Ніколи я не забуду різдвяних чи великодніх зборів українців, на які Володимир Горбовий запрошував представників усіх інших націй, які мучилися у концтаборі, і ми, за його прикладом, запрошували його та інших друзів на наші єврейські свята.

Володимир Горбовий, коли я переклав з англійської на російську книгу Уріса «Вихід», за яку можна було отримати додаткові 10 років таборів (тому, що вона була найсильнішим документом, що закликав євреїв до національної боротьби), відразу організував її переклад на українську мову і сказав мені: «Боротьба єврейського народу за свою країну повинна служити нам, українцям, прикладом у боротьбі за вільну Україну, тож я хочу, щоб цю книгу читали також українці».

Українцям-борцям, які виходили на волю після концтаборів, Володимир Горбовий завжди давав наказ якими методами відкривати очі українському народові на необхідність боротьби за вільну Україну.

І ми бачимо сьогодні, що його керівництво цією важливлю роботою дало результати: вся Україна сьогодні пройнята Ідеями боротьби за національну свободу; усі шари населення і, що найважливіше, інтеліґенція, еліта українського народу, борються проти совєтської влади та її політики русифікації України.

Володимир Горбовий був дуже сміливою та рішучою людиною і був готовий навіть на втечу з концтабору, щоб у незвичайно важких умовинах життя стати керівником українського підпілля. Ми разом з ним приймали участь у 1960 р. у спробі втечі з концтабору. Його твердість та героїзм я бачив особисто. Людина старшого віку, лише з одним оком, ішла на страшенний риск утечі нарівні з молодими.

Влада СССР та КҐБ не раз намагалися зламати твердість духу Володимира Горбового. Я пам'ятаю роки, які провів поряд з ним у голоді та холоді на тюремних нарах спеціяльних суворих в'язниць «Озерлага» та «Дубровлага».

Але вороги пробували зламати дух цього борця також іншими методами: його багато разів вивозили з концтабору в Україну, де показували «потьомкінські села» та «щасливе життя України», що було багато разів знівечене голодом, який совєтська влада пляново створювала, як зброю для поневолення народу.

Йому у цих поїздках обіцяли всі блага спокійного життя, професорську посаду у Києві та повне забезпечення: тільки підпишись під закликом до українського народу з осудженням ідей націоналізму, засуди боротьбу за вільну Україну! Але Горбовий незмінно вибирав повернення до концтабору, а не зраду.

Володимир Горбовий був із чистої сталі: його неможливо було зігнути та примусити схилитися перед ворогами.

Тому його і добили: після 25 років концтаборів та в'язниць його було заслано на голодне життя без елементарних людських умов існування; йому також було відмовлено у виїзді до сина в Чехо-Словаччину.

І ось він помер. Тіло його вже в могилі, але дух його кличе Україну до боротьби за волю.

Тож хай прийде воля на Україну і щоб вона була вічним пам'ятником борцеві за волю України — Володимирові Горбовому!

Ізраїль, 3.7.1984 р.

Авраам Шифрин

УКРАЇНА БОРОТЬБИ НЕ ПРИПИНЯЛА

«Україна, що займає в загальній національно-визвольній протиросійській боротьбі найчільніше, передове місце, не припиняла своєї боротьби від часів поневолення її Московщиною. Ця боротьба знаходить свої активні і пасивні форми у всьому житті СССР, незалежно від місця перебування українців. Підпільні революційно-визвольні протиросійські націоналістичні організації, серед яких на передових позиціях стоїть більше 20 років ОУН... УПА..., пасивний спротив загального пересічного українського населення від часів накинення Україні совєтської влади досьогодні, культурна протиросійська боротьба української наукової і технічної інтеліґенції..., боротьба українського духовенства і народу за свободу релігії — все це взяте разом було і є спротивом і боротьбою проти російського поневолення, денаціоналізаційної політики, русифікації з її шовінізмом, проти російсько-московської нелюдяности, масового народовбивства, боротьба за християнську віру і Українську Церкву. Це є боротьба за Українську Самостійну Соборну Державу».

Андрій Микулин, «Концентраційні табори в Совєтському Союзі», БУП ч. 2, Серія друга, 1958.

Питання Національно-визвольної боротьби

Б. ОЗЕРСЬКИЙ

ВИПРАВДАНІ ПОЛІТИЧНІ ПОЗИЦІЇ

Скріплення системи терору в Україні й у інших поневолених російським імперіялізмом і комунізмом народів із домінуючою в російській імперії силою КҐБ, як теж інтенсифікація російської аґресії на все нові країни світу з метою світового володіння, перевага у термонуклеарній і конвенційній зброї російської імперії у зіставленні з НАТО — це є характеристичні елементи, які супроводжають політику детанту.

У тіні детанту, як здогадного засобу уникнення війни, російська імперія перевищила озброєнням вільний світ.

Концепція рівноваги сил, як тривале забезпечення миру — виявилася нереальною, анахронічною. Рівновага сил можлива за таких умов, коли партнери мають спільні узгіднені цілі. Між світом свободи і світом тиранії й імперіялізму — такої спільности немає. Москва усіми засобами змагає до заволодіння усього світу, а НАТО є лише оборонним пактом за збереження статус кво і то включаючи кожночасно нове завоювання російськими імперіялістами, якому НАТО активно не протиставляється. Отже і детант, і рівновага сил — це вже анахронічні спроби розв'язки світово-політичної кризи.

Цій розв'язці не сприяють Україна й інші поневолені в російській імперії народи, які ставлять опір большевицькій системі життя, накиненім їм насиллям, протидіючи збереженню статус кво їхнього рабства, яке зафіксували т. зв. Гельсінські домовлення, які губилися у протиріччях. Ствердивши інтеґральність російської імперії й ненарушність її кордонів, як теж принцип невтручання у внутрішні справи імперії, сиґнатори цих домовлень перекреслили права поневолених націй на національну незалежність і суверенність, а тим самим права людини і її фундаментальні вольності, які є можливі для здійснення лише у суверенній та від нікого незалежній національній державі кожного народу з демократичним ладом! Ніколи в імперії не можуть бути здійснені людські права поневоленої нації!

Світ глибоко занепокоєний загрозою термоядерної війни й недо-

бачає альтернативи до неї, за поміччю якої можна б виелімінувати джерело загрози — большевизм. Тим шляхом є розвал зсередини російської імперії і знищення большевицької системи з відновленням незалежних національних держав в їхніх етнографічних кордонах з демократичним ладом. Очевидно, національно-визвольна боротьба мусіла б бути всесторонньо підтримана морально, політично і технічно вільним світом, бо це є спільний інтерес вільних і поневолених націй. *Поневолені нації у принципі є проти термоядерної війни і взагалі світової війни, вказуючи на нашу альтернативу до неї.* Необхідно, щоб НАТО доозброїлося конвенційною зброєю, щоб з причини його слабости не довести до обмеженої атомової війни, що розгорілася б у світову термонуклеарну. Підтримуючи зеро-розв'язку висунену США стосовно атомових ракет і взагалі атомової зброї — ракети повинні б бути, у випадку нездійсненности зеро-розв'яки, скеровані проти російської етнографічної території, а не на землі поневолених народів — України, Білорусії, Литви й інших.

Доозброєння Заходу вимагає заперестати плекати культ консумпційного суспільства у боротьбі між тиранією і свободою, а радше зрезиґнувати з вигід за ціну оборони свободи і культурних цінностей тисячоліть.

За умов респектування Божих Заповідей і засад християнської моралі, ідеалу героїчного життя і любови Батьківщини, не може бути волею Божого Провидіння, щоб вірні його велінню стали предметом знищення з волі кремлівських злочинців, у руки яких не може бути дане Богом рішення про знищення людства.

Знайшовшися в меншості в СССР, москалі намагаються всякими шляхами русифікувати поневолені нації, в комплекс яких входить не лише мовна русифікація, але накидування свого способу життя, своєї системи вартостей і суспільних інститутів, своїх принципів культурної діяльности, соцреалізму, безбожництва, що знищує коріння нації, накидування російської православної цезаропапістської церкви, колхозного ладу, який убиває творчу ініціятиву індивідуальности. Проте ж Україна й інші народи не прийняли цього способу хиття і продовжують свою визвольну боротьбу усіми ділянками життя проти накинених їм російських, большевицьких концептів. Це є змаг двох протиставних організмів — українського й російського. Революційний процес — це є саме боротьба двох протилежних національних структур, двох систем вартостей, двох способів життя. Ця боротьба посилюється і її неможливо вбити, ані тривало придавити, бо це змаг за саме життя. Ця багатогранна боротьба завершиться остаточним збройним ударом поневолених націй з російським окупантом і його большевицькою системою.

Передумовою успішної психологічної й політичної офензиви є визначення ворога. Ним є російський імперіялізм-большевизм, підтримуваний російським народом, не тільки за нашим, але теж за твердженнями російських мислителів типу Бердяєва, Федотова й інших. Окупантом України не є міжнародня партократія, але Росія, яка зараз виступає під формою пролетарського соціялістичного інтернаціоналізму, чи комунізму.

Важливою передумовою успішности визвольної боротьби поневолених націй — це добитися того, щоб вільний світ не рятував російської імперії — колосу на глиняних ногах — економічною, технологічною та електронічною, харчовою (збіжжям) допомогою, а інколи зброєневою індустрією, а також не стверджував статус кво поневолення, як це було у випадку берлінського й угорського повстань, чеської і словацької «весни», коли вільний світ не виявляв ніякого заінтересування під час повстань в'язнів у концтаборах 1952-1956 рр. і раніше, а зокрема відмовою всякої підтримки десятирічній збройній боротьбі ОУН-УПА-УГВР, коли три держави (СССР, ЧСР, червона Польща) заключили пакт спільної війни проти ОУН-УПА в 1947 р.

Необхідно, щоб вільний світ проголосив Велику Хартію незалежности націй поневолених в російській імперії, застосував до неї резолюцію ОН про деколонізацію (1960, 1970, 1972) і переводив у практиці Закон Конґресу США про поневолені нації з 1959 року, якого 25-річчя з дня проголошення у 1983 році відмічалося.

Україна — це революційна проблема світу, бо з відвоюванням УССД валиться російська імперія й комуністична система, а з тим змінюється політична мапа світу на різних континентах. Україна, як 53-мільйонова нація, своїм динамічним революційно-визвольним потенціялом, своїм геніем творчости, своїми ідеалами оновлення — героїкою життя, Катакомбною Церквою, національним ідеалом, економічним потенціялом, багатством своєї землі, геополітичним положенням — творить ключеву позицію як форпост боротьби проти большевизму й російського імперіялізму взагалі.

Москва розгортає велику ідеологічну й політичну офензиву не лише проти Заходу, але зокрема проти уярмлених народів, у тому їх еміґрацій. Її метою є знецінити Україну й інші поневолені народи як партнера і співвирішальний чинник у боротьбі проти большевизму — синтези російського імперіялізму й комунізму — за справедливий світ, побудований на Божих законах, на національному проти імперіяльного принципі, на демократичній засаді, респектуванні індивідуальности людини, створеної на образ і подобу Божу.

Москва намагається за всяку ціну представити Україну і її ге-

роїчну боротьбу на два фронти проти нацизму і большевизму, — УДП-ОУН-УПА-УГВР, — як предмет, а не підмет подій під час Другої світової війни. Зганьблювання Державного Акту з 30 червня 1941 року і його ініціяторів та творців, зганьблювання героїчної епопеї УДП-ОУН-УПА-УГВР, зокрема провідних людей УДП-ОУН-УПА-УГВР на чолі з Головним Командиром УПА ген. Романом Шухевичем-Тарасом Чупринкою і Степаном Бандерою, до якої то знеславлюючої акції були включилися деякі українські партійно-політичні кола, виконуючи свідомо чи несвідомо плян КҐБ, — має витворити враження перед зовнішнім світом, що на партнерство України в майбутніх подіях рахувати не можна, а її визвольний рух і — за словами ген. Романа Шухевича — найгероїчнішу епоху нашої історії здеґрадувати до «масового братовбивства» і взаємної гризні. А це була ґрандіозна десятирічна збройна революційно-визвольна боротьба нації. Її вшанувала вся патріотична українська громадськість на чолі з нашими Церквами, патріотичним політичним світом, громадським, культурним, молодіжним, комбатантським.

Послання Блаженнішого Патріярха Йосифа з приводу 40-річчя відновлення Української Державности 30 червня 1941 року і сорокріччя створення УПА та посвячення пропам'ятної плити в крипті св. Софії Патріярхом разом з численними Владиками і Митрополитами з прославою Патріярхом всенароднього Героя ген. Романа Шухевича-Тараса Чупринки, віддзеркалили настанову всього українського народу.

Великим досягненням українства є створення Патріярхату УКПЦ, що є духовною державою, а змаг за його визнання є всеукраїнським обов'язком. Його послідовному захисникові і творцеві Блаженнішому Патріярхові належиться вдячність усього народу. Українське патріотичне громадянство мусить докласти усіх зусиль, щоб Папа Римський остаточно визнав його; вороття з цього шляху немає й обов'язком наших владик, священиків і вірних є з'єднано боротися за це.

Вітаємо тих владик і священиків, які твердо, систематично і незмінно йдуть тим шляхом, який вказав Патріярх-Мученик, що став гордістю і світочем усього християнства.

Підтримуємо змаг за об'єднання наших Православних Митрополій в єдину УАПЦ, яка має безсмертних мучеників на чолі з Митрополитом Василем Липківським. Патріярше завершення нашої УАПЦ — наша мета!

Тисячоліття офіційного Хрищення України — найбільше свято нації, мусять святкувати наші Церкви й усі деномінації з'єднано. Це теж свято релігійної соборности, екуменізму, бо за св. Володимира Великого була єдина Українська Християнська Церква.

Студії наших історично-культурних творчих процесів мусять сягати коренів нашої нації і державности, яка виросла з автохтонної української нації на українській землі як твір Божий, як «думка Бога». Наша наука мусить сягати до джерел нашої духовости й оригінальности, розкривати наші питоменності, нашу вікову творчість, чого виявом є Трипільська культура, одна із найстарших хліборобських цивілізацій і культур людства.

Дороговкази і стовпи єдности нашої нації — це національні і державнотворчі передісторичні й історичні процеси й епохи української автохтонної нації на нашій землі, передхристиянської України з 2000-літтям Києва, з українською антською державою, з хрищенням України, з Княжо-Королівською епохою, з Козацько-Гетьманською і Запорізькою Січчю, з нашою Державністю 22 січня 1918-1919 років, з Українською Народньою Республікою, з Гетьманською Державністю часів її самостійности, з Карпатською Україною, з Державністю відновленою 30 червня 1941 року, з УДП, ОУН, УПА, УГВР, як продовження УДП, і всі ті націотворчі чини, які були скеровані у напрямі визволення нації, чи задемонстрування її незламної волі до її державности і свободи.

Створений з почину ОУН-УПА під керівництвом ген. Романа Шухевича-Тараса Чупринки 21-22 листопада 1943 року Революційний Комітет народів Сходу Европи й Азії у двофронтовій війні України в лісах Житомирщини в дусі Маніфесту ОУН з грудня 1940, який підняв гасло Маніфесту «Свобода народам! Свобода людині!» був початком АБН, якого сорокріччя ми відмічали 1983 року.

Ця концепція спільного фронту поневолених Московю націй є нашою визвольною концепцією, спертою на власних силах у з'єднаному фронті поневолених націй, які мають ту саму мету — розвал російської імперії на національно незалежні держави в етнографічних кордонах шляхом національно-визвольних революцій поневолених народів.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНИН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «В. Ш.» СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

ХАЙ ЖИВЕ НОВИЙ КОНОТОП!

(Слово Ярослава Стецька)

Відмічаємо світлі постаті й історичні чини, щоб вказати на героїку української нації, щоб зачерпати з них моральної сили для дальшої боротьби за здійснення мети нації: відвоювання Української Самостійної Соборної Держави й розвал російської імперії усіх барв на національні суверенні незалежні демократичні держави в етнографічних кордонах поневолених народів.

Хто топче і зневажає героїку нації — заперечує її саму, бо немає нації без героїв, без їхніх могил, що з них наша слава і наша воля променює.

Недаремно наш народ плекає культ могил і їх сипле, хоч окупант їх руйнує, але вони завжди наново з'являються.

Великі постаті бувають будителями народу, а історичні чини нації, її творчі вияви масового героїзму засвідчують, що недаремно йшли на муки діди в боротьбі, але за ті самі ідеали підуть і правнуки.

Нація це духова єдність, якої не розірвати, якщо її сини і дочки живуть тими самими ідеалами і вирощують ті самі культурні цінності та зберігають ті самі традиції. Це єдність поколінь — живих, мертвих і ненароджених, як вчив нас Великий Тарас.

Шевченко це була унікальна постать не тільки в історії України, але й може в історії людства, яка єднала в собі три найвищі елементи Людини-Велета, елементи *Генія, Героя* і національного *Пророка.*

«Вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте» — його бойовий клич для нас сьогодні. Як же актуальний, як же гостро необхідний!

Прийшли пробойовики його визову московському окупантові — Микола Міхновський з його: «Геть від Москви! Самостійна Україна — наша Мета!»

Прийшов Степан Бандера, якому сьогодні віддаємо нашу шану і прославу, який став дороговказом на тернистому шляху нації і своєю смертю, своїм довгі десятиліття кожночасним риском життя став символом сучасної визвольної боротьби нації! Його імени лякається Москва, бо з ним і очолюваною ним довгі роки Організацією народ утотожнює безкомпромісову всенародню боротьбу проти всіх окупантів України, зокрема ж проти москалів — відвічних ворогів України. Революційна ОУН — це дороговказ і орієнтир нації у наш грізний час!

25 років минуло від геройської смерти Степана Бандери, його діло зростає, охоплює все ширші кола народу, зокрема ж молоде покоління і підтверджує, що ніколи кров пролита за Батьківщину не є даремною.

Це засвідчують герої Карпатської України, борці з усієї соборної України у тому полк. Михайло Колодзінський, Зенон Коссак, пізніший Головний Командир УПА ген. Роман Шухевич, провідні члени ОУН, воїни Карпатської Січі, оборонці Срібної Землі!

У найновішому періоді Української Державности започаткованому Державним Актом 30 Червня 1941 р., що тривала одне десятиліття; — у державно-революційній конструкції — Українського Державного Правління — ОУН під проводом Степана Бандери — УПА під головним командуванням ген. Романа Шухевича-Чупринки і Української Головної Визвольної Ради, верховного, провідного органу українського народу, всенаціонального визвольно-революційного центру — УГВР під проводом члена УДП Романа Шухевича-Лозовського продовжувала у заступстві арештованого Державного Правління його діло.

Коли сьогодні вшановуємо КОНОТОП і великого гетьмана Виговського, переможця над московськими наїзницькими ордами — це свідоцтво, що нарешті дух меншевартости зникає у нас усіх, коли ми святкуємо наші перемоги над москалями! Це скріпить нашу силу до все гострішої боротьби без страху перед непереможністю північних загарбників.

Коли у нас дух відваги і віра в нашу українську правду будуть кріпшати — ми непереможні!

Недаремно Москва так злякалася перших ластівок перемоги наших ідей у вільному світі, коли в Конгресі США і Білому Домі відмічувано за участю президента Реґана, віцепрезидента Буша, амбасадорки Кіркпатрик і голови АБН, Тиждень Поневолених Націй і 40-річчя АБН, чи річницю Державного Акту 30 Червня 1941 р. і 40-річчя УПА.

Президент Реґан сказав м. р.: «Ваша боротьба це наша боротьба. Ваша мрія є нашою мрією. Ви є сумлінням вільного світу. Ви колись теж будете вільні» і назвав виразно Україну на першому місці, дальше Угорщину, Польщу, Чехо-Словаччину, В'єтнам. . .

Вся большевицька преса, телебачення, радіо, передавали пресову конференцію з Києва 22 листопада 1983 року у сорокріччя АБН, де КҐБ намагався скомпромітувати ОУН і АБН, але рахунок не вдався. Москва сама себе зловила у свої сіті так, як тепер, коли виразно заявила, що через відмічування Тижня Поневолених Націй у липні і демонстрації еміграцій української й інших поневолених народів — в Лос Анджелес не прийме участи в Олімпіяді. Ось де страх Ґоліята озброєного по зуби атомовими спорудами і ракетами перед Давидом!

ІДЕЇ І ПРАГНЕННЯ ВОЛІ СИЛЬНІШІ ЗА АТОМОВУ ЗБРОЮ! ВОНИ МИТА НЕ ПЛАТЯТЬ І ПРОНИКАЮТЬ ЗА ЗАЛІЗНУ ЗАСЛОНУ і з сердець народів і людей промінюють, як радіоактивні проміння, і є смертоносні для московських тиранів, для їхнього панування над народами.

Черненко виразно признався, що найбільша загроза для імперії і комуністичної системи — це визвольний націоналізм і релігія! Якщо, за словами Черненка, немає соціяльного для них підложжя, то чому Москва так боїться наших ідей?! Мертвих не б'ють!

Нічого не поможуть Москві її диверсії, переферійні, чи заступчі війни вигортання каштанів з вогню чужими руками, розклад західніх суспільств й обезцінювання християнства, націй, іхніх традицій і героїки, не поможуть у час руйнування нашої культури, культобмани і їх трубадури на Заході навіть серед українців ще й у п'ятдесяту річницю головного народоубивства мільйонів в Україні, в п'ятдесяту річницю пострілу національного героя Миколи Лемика в обороні мільйонів. Завжди перемагатиме дух Шевченка з його Кавказом: «Борітеся, поборете, Вам Бог помагає»!, — дух Міхновського, Коновальця, Бандери, Шухевича, Коссака, Колодзінського, Лемика, дух Мазепи, Виговського, дух Конотопу, Крут, Базару, дух воїнів УПА, у бою з якими впав російський маршал Ватутін, один з катів України, дух командира-героя Хріна, що послав в небуття ген. Свєрчевського, погромщика українського населення, перемагамите дух творців ОУН-УДП-УПА-УГВР!

Віддаймо поклін сьогодні д-рові Володимирові Горбовому, одному з найбільших борців-націоналістів нашого часу, який щойно відійшов від нас у вічність невідомо якою смертю!

Згадаймо Олексія Тихого і Володимира Івасюка — мучеників за волю України!

Завжди пам'ятаймо осліпленого московськими тиранами Юрія Шухевича, який понад 30 років карається на московській каторзі за вірність ідеалам свого великого батька!

Борімося усіми засобами і протестуймо проти московського терору, народо- і людино-вбивства!

Хай живе новий Конотоп, який покладе остаточно кінець московській імперії варварів і комуністичній системі!

Київ проти Москви! Св. Софія і Св. Юр проти Кремля!

Слава Україні Слава Героям

Володимир КОСИК

БУЛЬБА, ПОЛІСЬКА СІЧ І ПОЧАТКИ УПА

У передмові до своїх споминів «Армія без держави» Тарас Бульба-Боровець жаліється, що деякі автори «замовчують ролю Поліської Січі як зародка Української Повстанської Армії».

Над цим питанням варто зупинитися вже хоч би тому, що спомини Бульби використовуються у міжпартійній боротьбі, зокрема для поборювання ОУН-Бандери, доля якої найбільше пов'язана з УПА. Спокійне шукання правди потрібне не лише для об'єктивної історії, але і для усунення пристрастей у міжгрупових відносинах.

Про початки партизанської діяльности Тараса Бульби-Боровця різні автори пишуть по-різному. Хронологічне зіставлення того, що досі написано, виявляє, що деякі аспекти цієї діяльности не позбавлені плутанини, неясностей і суперечностей.

В 1946 році появилася перша праця про УПА Миколи Лебедя і в ній про Поліську Січ і Тараса Бульбу сказано:

«Тарас Бульба-Боровець з приходом німців на українські землі творить за відомом, згодою та інструкціями адміністративних властей, що діяли в той час в імені Українського Правління, в місті Олевську відділ поліції і називає його «Поліська Січ». Спочатку діє за інструкціями і напрямними Української Державної Влади, пізніше щораз більш усамостійнюється, виступаючи як отаман «Поліської Січі». В часі ліквідації німцями української адміністрації на Волині Бульба розпочинає переговори з німцями, щоб задержати свій відділ, як самостійну одиницю, але розмови покінчилися безуспішно» (стор. 42).

У відповідь О. Шуляк (О. Штуль-Жданович) видвигнув зовсім іншу тезу:

«Та чи це кому подобається, чи ні, восени 1940 року Тарас Боровець закладає «Поліську Січ», як основу майбутньої повстанської армії. . . «Поліська Січ» приготовляється до збройної повстанчо-партизанської боротьби проти окупанта. . . І в червні 1941 року Українська Повстанська Армія — «Поліська Січ», в силі понад 10.000 людей, починає повстання проти регулярних частин московської армії, а згодом — боротьбу проти нерегулярних советських частин» («В ім'я правди», 1947, стор. 10, 11).

Мирослав Прокоп нещодавно писав, що «першим організатором УПА» був Бульба-Боровець, який «почав організувати в 1941 році

Поліську Січ, яка згодом в 1942 році діяла під назвою «Поліська Січ — УПА» («Сучасність, ч. 10, 1981, стор. 58-59).

Офіційний бюлетень ОУН-мельниківців «Сурма» (ч. 2, червень 1982) називає Бульбу-Боровця «головнокомандувачем первісної Української Повстанської Армії» і твердить, що «партизанську боротьбу з окупантом розпочав отаман Тарас Бульба-Боровець, який зорганізував, ще перед вибухом совєтсько-німецької війни, «Поліську Січ» в листопаді 1941 р. і, згідно з директивами екзильного уряду УНР, з початком 1942 року розпочав організування партизанських відділів Української Повстанської Армії (УПА)».

В заяві ЗП УГВР з 28 липня 1982 р. про Поліську Січ сказано: «Перші відділи п. н. «Поліська Січ» створив раннім літом 1941 року отаман Тарас Бульба-Боровець у районі Олевська на Поліссі у скількості кількасот людей для боротьби проти розбитків червоної армії. У листопаді 1941 року німці змусили отамана Бульбу розв'язати цю формацію. В лютому 1942 року отаман Бульба, з частиною своїх людей, заснував нелеґальну «Поліську Січ-УПА» і вона почала боротьбу проти німців і большевицьких партизанів».

Маємо, отже, кілька версій: 1) Поліську Січ створено осінню 1940 року; 2) Поліську Січ створено з приходом німців; 3) Поліська Січ була повстанчо-партизанською частиною; 4) Поліська Січ була звичайною поліційною частиною; 5) Бульба почав боротьбу проти окупанта в 1941 році; 6) Бульба організував партизанські відділи УПА з початком 1942 року; 7) УПА створено в 1941 році; 8) Поліська Січ діє під назвою УПА щойно 1942 року.

Треба підкреслити, що версію О. Штуля-Ждановича заперечує сам Бульба-Боровець. Одначе, вона вже ввійшла в історичний обіг. Штуль-Жданович твердив, що Бульба заложив Поліську Січ восени 1940 року. Його твердження перебрав Роман Ільницький, подаючи цю дату в своїй праці в німецькій мові «Дойчлянд унд ді Україне» (том II, стор. 201). Звідси її беруть інші автори, як ось, наприклад, польський автор Р. Торжецкі в праці «Квестія українска в політице III Жеши, 1933-1945» (стор. 233).

У дійсності, Бульба-Боровець у своїх споминах ніде не твердить, що він заложив Поліську Січ у 1940 році. Він виразно каже, що перейшовши кордон 1-го серпня 1940 року, він поїхав до Рівного, потім на Полісся, де почав упорядковувати його стару «патріотичну організацію», тобто «Українське Національне Відродження», а в жовтні виїхав на «інспекцію» вглиб України (стор. 91). Повернувся він назад наприкінці листопада. Щойно десь під кінець зими 1941 року він і його однодумці опрацювали «більш-менш докладну схему» «нової військово-революційної організації». У цій схемі (а не в практиці) перший раз ужито назву «Поліська Січ» (стор. 98).

Приклад з твердженням про створення Поліської Січі в 1940

році яскраво показує, як в історії народжуються і поширюються міти.

Про початки своєї повстанської боротьби і про створення його УПА Тарас Бульба-Боровець пише:

«... (з вибухом війни) 22.6.1941 р. ... зродилася Українська Повстанська Армія... Хоч ми офіційно й проголосили Українську Повстанську Армію, але на практиці ніякого повстання на початку німецько-совєтської війни проти будь-кого не піднімали. Не було проти кого вести повстання... Ми обмежились малою партизанською акцією. Початкові дії УПА були невеликі. Ми навмисне не вступали в бої з відступаючими військами Червоної армії, а полювали головним чином на банди НКВД... Ми переставляємо військо УПА на офіційну «міліцію», організуємо в Сарнах Окружну Команду Української Міліції. Я обнімаю обов'язки Окружного коменданта міліції... (Міліція) в усьому Поліссі перевищує 10.000 вояків... Факт наявности... великих з'єднань совєтської партизанки... змушує німців ставитися до нашої міліції з більшою толеранцією... Ця обставина дала нам змогу діяти зовсім офіційно протягом деякого часу... Ми домагалися від німців визнати Поліську Січ, як окрему національну військову частину... З уваги на те, що наші переговори з генералом Кіцінґером щодо дальшого існування Поліської Січі, як окремої української частини, не дали позитивних наслідків, ця формація 15 листопада 1941 року розв'язується» (стор. 121-122, 123, 125, 170).

Отже, Бульба твердить, що УПА зродилася у день німецько-совєтської війни. Чому якраз того дня і чому за один день — тяжко зрозуміти. Дальше Тарас Бульба-Боровець пише, що в 1941 році він не піднімав ніякого повстання, бо не було проти кого, а своє «військо УПА» він переставив на «міліцію» і поборював банди НКВД і совєтських партизан. Все ж таки він поєднує Поліську Січ з УПА і так її називає.

Які оригінальні документи потверджують, що Бульба-Боровець у цей час уживав назви «Українська Повстанська Армія»? Практично — ніякі. Цитовані ним документи з 1941 року — це в більшості відтворені з пам'яті тексти, які не можна уважати першоджерелом, бо сам автор їх знецінює такими висловами як «вона (т. зв. «перша схема УПА») *приблизно* була така» (стор. 98), або «схвалили *більш-менш* таку постанову (точно тексту не пам'ятаю)» (стор. 174).

Єдиний оригінальний документ, який можна взяти до уваги, це фотовідбитка посвідки звільнення з Поліської Січі, яку видано 16 листопада 1941 року Смородському (стор. 175). Вона доказує, що ці посвідки звільнення виставляла не УПА, а Головна Команда Поліської Січі. Зате печатка на посвідці має напис: «Головна Команда — Української Повстанської Армії — Поліська Січ».

Уважна аналіза цього напису виявляє, що термін «українська повстанська армія» уживається тут не як назва формації, бо назвою є «Поліська Січ», а як окреслення, яке характеризує, пояснює назву, тобто воно має прикметникове значення: українська повстанська (партизанська) армія, що зветься Поліська Січ.

Чому «Поліська Січ»? Бульба пояснює, що він був запропонував ще перед війною створити різні «Січі УПА» і ця, що створилася на Поліссю, дістала назву «Поліська Січ» (стор. 103). Але чому Січ?

За його словами, «схема нової військово-революційної організації», яку він виготовив перед війною, була «приблизно така»: двічотири області творять «окружні Січі», наприклад, «Поліська Січ», «Волинська Січ», «Полтавська Січ» і т.д., при тому структура організації мала бути наступною: відділ, сотня (село), курінь (кілька сіл), полк (район), бригада (область), кілька областей — Січ. Ця структура дуже подібна до структури козацької держави, де військовий поділ покривався з адміністративним. Бульба каже, що для цієї «нової організації» він заплянував назву «Українська Повстанська Армія» (стор. 99).

Поминаємо факт, що цей проєкт, крім Полісся, залишився проєктом на папері. Але цікаво, що один з німецьких документів (звіт СП і СД з окупованих територій ч. 55), в якому є, так би мовити, життепис Бульби, каже, що перед вибухом совєтсько-німецької війни Тарас Боровець пробував організувати в Україні партизанський рух опору під назвою «Вільне Козацтво» і навіть мав деякий успіх у вербуванні людей. Німці, які були в контакті з кругами Бульби, не могли вигадати цих даних про нього. У своїх споминах Бульба про »Вільне Козацтво» не згадує. Все ж таки ідея «вільного козацтва» зовсім співзвучна з ідеєю «окружних Січей» і мабуть так треба розуміти і вибір назви «Січей».

Щоб могти боротися проти німецьких відділів, Бульба ввійшов у порозуміння з німцями. З ними він переговорював і пізніше. Очевидно, німці збирали всі інформації про нього і в німецьких архівах є також сліди і його переговорів.

Звіт шефа СП і СД з 22 травня 1942 року, в якому подається характеристику всіх течій українського руху опору, про Поліську Січ сказано: «С. *Поліська Січ.* Поліська Січ — це свого роду вільна частина, якою командує Тарас Бульба (правдиве прізвище — Боровець). Бульба створив осінню 1941 р. з відома німецьких властей окрему формацію для боротьби з партизанами. Хоча її розв'язано в листопаді 1941 р., вона мала б потаємно знову організуватися і вже нагромадила більшу скількість рушниць» (звідомлення з окупованих територій, ч. 4, стор. 5).

В іншому звіті (ч. 55 з 21 травня 1943 р.) про Поліську Січ читаємо: «Після приходу німецьких військ він (Боровець) отримав,

на власну пропозицію, завдання створити особливу поліційну частину, метою якої було очистити від большевиків ліси північної Волині.

Ця частина, яку Боровець назвав «Поліська Січ», досягнула згодом досить великих розмірів. Після різних побідних боїв проти большевицьких частин, Боровець увійшов у контакт із Вермахтом. Він отримав від нього наказ щодо дальших «айнзаців» (тобто військових операцій), як теж отримав зброю і устаткування. Його частина мала певного часу 2-3.000 чоловік. Після очищення лісів на Поділлі і в північній Волині, Боровець вів з Вермахтом переговори про операції в лісах Чернігівщини. У наслідок труднощів щодо спорядження і озброєння, плян зазнав невдачі і «Поліську Січ» розв'язано» (стор. 4-5).

Німецьке джерело подає, що Поліську Січ (в силі не 10.000 а 2-3.000 людей) розв'язано тому, що виникли труднощі з німецького боку щодо озброєння і постачання. Також протокол переговорів Бульби з німцями говорить, що д-р Пиц заявив, що «Поліську Січ розв'язало військо» (стор. 225). А Бульба твердить, що він і його співробітники рішили розв'язати Поліську Січ тому, що німці відмовилися визнати її як українську національну частину, тобто надає справі розв'язання політично-патріотичного характеру. Врешті треба підкреслити, що німецькі документи потверджують, що Поліська Січ була поліційною частиною.

Тому постає питання: чи зорганізована в порозумінні з німцями міліція, чи поліційна частина «Поліська Січ», яку Бульба називає «повстанською» армією, але яка в дійсності, як це він сам підкреслює, ніякого повстання в 1941 році не піднімала, можна уважати зародком УПА, тобто тої повстанської формації, що зорганізувалася літом-осінню 1942 року?

Очевидно, беручи до уваги форму і суть «Поліської Січі», трудно її утотожнювати із пізнішою УПА. Але треба признати, що «Поліська Січ» залишається одною з українських збройних формацій і з цього погляду вона належить до історії української визвольної боротьби.

На цьому місці треба коротко зупинитися над твердженням Бульби про те, що він зорганізував «Поліську Січ» і опісля провадив партизанську війну згідно з директивами екзильного уряду УНР та на підставі пляну, що його затвердив президент А. Лівицький 20 червня 1940 року (стор. 75-76).

Було б добре, щоб це твердження Бульби було потверджене архівними матеріялами екзильного уряду УНР. Бо, здається, цього не потвердив був президент А. Лівицький за свого життя. В кожному разі, Бульба не покликається на жодне підтвердження його версії з боку екзильного уряду УНР.

Відносно політики уряду УНР у 1940 році і пізніше можна ска-

зати, що це питання потребує окремого вивчення. Як свідчать німецькі архівні документи, існували деякі розбіжності в політиці кіл УНР у Варшаві і Парижі. Документ «Про меморія», виготовлений правдоподібно на підставі контактів з колами УНР у Варшаві, говорить про можливості акції УНР в Україні на випадок німецько-совєтської війни, але ці пляни, очевидно, не покриваються з тим, що пише Бульба. Крім цього, беручи до уваги велику нужду, в якій знаходився президент А. Лівицький й інші особистості УНР, німецькі чинники рішили, якраз у 1940 році, їх підтримувати фінансово, надіючися при тому зобов'язати їх до невтральности. В архівах є сліди отримування цієї грошевої допомоги. Усіх цих фактів не можна не брати до уваги при дослідженні історії цього періоду і при розгляненні тих інформацій про пляни і діяльність уряду УНР, що їх подає Т. Бульба.

Тарас Бульба-Боровець твердить, що від грудня 1941 року він перестав уживати назву «Поліська Січ», а вживав лише назву «Українська Повстанська Армія», яку він все одно вживав від 22.6.1941 року. Ми вже бачили, що деякі автори твердять, що назва «Поліська Січ» існувала теж і в 1942 році. В дійсності, серед населення його відділи були відомі в роках 1942-1943 лише як відділи Бульби і до того він сам причинився, бо любив, щоб про нього говорили.

Що ж до документів, які свідчили б за і проти твердження Бульби про вживання назви УПА в 1942 році, їх є мало. Цікаво, що перший документ, що його цитує Бульба і який пов'язує його особу з назвою УПА, є протокол його переговорів з німцями з датою 23 листопада 1943 року, отже в час, коли вже дійсно існувала УПА. Ще цікавішим є те, що відпис протоколу має вгорі напис «Відділ пропаґанди при Головній Команді Української Повстанської Армії», але сам протокол описує «переговори між отаманом Тарасом Бульбою та представниками німецької Влади», а не між УПА, ані навіть між «отаманом УПА» і німцями. Лише наприкінці протоколу сказано, що німці не будуть зводити боїв з УПА 14 днів, чекаючи на відповідь Бульби.

Другий документ — це лист Бульби до шефа СД Пица з 6-го грудня 1942 року. Він не є від УПА, чи «отамана УПА», а від Тараса Бульби-Боровця і тільки так підписаний. В тексті немає жодної згадки про УПА.

Що говорять німецькі документи про Бульбу і УПА? Цитоване раніше звідомлення ч. 4 з травня 1942 року не говорить нічого про УПА, а лише про «Поліську Січ», «яка мала б потаємно знову організуватися».

Тим часом Бульба почав активізуватися на відтинку боротьби проти німців. Німці пробують переконати його на свій бік. Він годиться на переговори. Інше звідомлення шефа СП і СД (ч. 55, 21

травня 1943) дає про це наступну інформацію: «Боровець, який спочатку надіявся, що засновуючи відділ «Поліська Січ», він створить кадри майбутньої української армії, побачив, що його пляни і надії розбилися. У лютому 1942 року він знову розпочав переговори з німецькими чинниками з метою відновити «Поліську Січ», але вони залишилися безуспішними. Тоді Боровець поїхав до Генеральної Губернії (до Варшави — В. К.), де зробив собі знімки в уніформі колишнього ватажка «Поліської Січі». Коли пізніше пішли слухи, що колишні члени «Поліської Січі» будуть заарештовані, Боровець утік з частиною своїх людей і створив із них зародок головної банди «Боровець». Він додав собі ім'я «Бульби», яке є прізвищем відомої у середньовіччі постаті української боротьби за свободу.

Щоб розвідати про пляни, організацію, силу і положення банди, вислано до неї наприкінці жовтня 1942 року уповноважених осіб та довірених аґентів із вказівкою розпочати переговори з Боровцем. Переговори дійсно зачалися і Боровець під час них заявив, що він і його однодумці були властиво примушені шукати схоронища в лісах та що він спроможний мати в будь-який час кілька тисяч чоловік. Він підкреслив, що в своїй дотеперішній діяльності він не пролив ані краплини німецької крови і ніколи до цього не допустить, бож він сам боровся разом з німцями. Дотеперішні напади служили властиво лише для постачання його людей. До большевицьких банд на його території він ставиться зовсім негативно.

Боровець передав уповноваженим рукою написаного листа до Райхскомісара, в якому він, між іншим, називає крайсвіртів (німецьких господарських керівників — В. К.) грабіжниками і звертається до самого Райхскомісара такими словами: «Я не хочу переговорювати з Вами про те, хто з нас більший бандит — Ви чи я».

Під час зустрічі вдалося уповноваженому СП і СД отримати розпорядження п. з. «Закон українського партизана». Йдеться про основні розпорядження стосовно українських партизан, що їх видала «Поліська Січ». Там зокрема сказано, що український партизан — не бандит, а вірний син і патріот України, а партизанська війна не є грабіжницькою справою, а початком української національної армії» (стор. 5-6).

Існують деякі різниці між тим, що пише Бульба і тим, що подають тодішні німецькі звідомлення. Бульба пише, що від половини квітня до серпня 1942 року він розгорнув величезну партизанську війну проти німців малощо не по всій Правобережній Україні, а під час переговорів Бульба запевняв німців, що він ще не пролив ані краплини німецької крови. Бульба пише, що вислав листа до Коха під кінець серпня і тому Кох видав наказ розпоча-

ти з ним переговори, а в німецьких архівах занотовано, що він передав цього листа під час перших переговорів. Бульба відносить свій «Закон українського партизана» до т. зв. «Нових засад УПА» (стор. 10), а німецькі чинники, які цей закон отримали, стверджують, що його видала «Поліська Січ».

У цитованому німецькому звіті ніде немає згадки про УПА. Там мова лише про Бульбу. Одначе, якщо Бульба дійсно тоді вживав назви УПА, то треба прийняти, що тоді існувало дві УПА, які ледве чи можна утотожнювати. А остаточно назва залишилася за тою УПА, яка була численнішою і потужнішою.

Зі звіту видно, що переговори Бульби з німцями не позбавлені ноток відваги у ставленні питань щодо оборони українських прав, але одночасно і свого роду театральности.

Дальша частина німецького звіту дуже цікава з багатьох причин. Як відомо, спомини Бульби до тієї міри звернені проти одного політичного середовища, проти ОУН-Бандери і акту Відновлення Української Держави в 1941 році, що вони викликають у багатьох обсерваторів застереження щодо автентичности деяких уступів. Для дослідника цікаво ствердити, що німецький документ говорить про Тараса Бульбу-Боровця як про симпатика ОУН-Бандери! У звіті читаємо: «Опісля відбулися інші зустрічі з Боровцем. Він підняв тоді вимоги щодо самостійности України і від виконання усіх вимог, або хоча деяких з них узалежнював дальші переговори про нього і його банду.

Боровець виявився під час цих переговорів фанатичним націоналістом і явним представником ОУН-Бандери. В розмові він заступався особисто за Бандерою і обороняв проголошення незалежности України організацією Бандери у Львові... Поставлені ним необмежені політичні вимоги вказують, що він, як керівник банди, почувається до обов'язку брати перед розмовами вказівки від політичного Проводу ОУН.

Найбільш характеристичним у висловлюваннях Боровця є його огірчення з приводу розв'язання українських добровільних формацій і запровадження, разом з цивільною адміністрацією, «колоніяльної політики» в Україні. Круги Боровця вражені і обурені зокрема випадками дискримінаційного трактування (населення), яке не може бути обґрунтоване конечностями війни. Тому помітно, що в протилежності до матеріяльно думаючих і політично невироблених дрібних селян, Боровець уважає найгіршим злом не так відібрання останньої корови, як постійне порушення національної гідности. У зв'язку з цим Боровець іронізував собі з теорії панів і рабів, посилаючись на цивільну адміністрацію.

Після того, як уведено в дію (через «айнзац») колишнього начальника штабу «Поліської Січі» полковника Смородського у формі посередника і після передання Боровцеві листа від єписко-

па Мстислава, в якому він просить його занехати протинімецьке становище, яке може лише пошкодити інтересам українського народу, удалося знову відновити переговори.

Боровець тоді заявив, що він готовий взяти участь зі своїм відділом у поборюванні большевицьких банд, якщо будуть сповнені наступні умови:

1. звільнення політичних в'язнів, тобто всіх з політичних причин арештованих націоналістів;

2. припинення свавільних відплатних акцій проти українського населення, зокрема палення сіл і хуторів.

На протязі переговорів поставлено Боровцеві наступні пропозиції:

1. Боровець віддасть себе до диспозиції команданта СП і СД у Рівному і при цій установі він зможе, враховуючи його досвід, співдіяти у поборюванні большевицької партизанки;

2. Його люди будуть звільнені і мають зголоситися на місцевій жандармерії чи шуцманшафті, щоб також бути до диспозиції у поборюванні большевицьких банд.

Після деяких вагань, він поставив протизапит: що станеться з політичними в'язнями? Йому відповіли, що ув'язнені в Рівному члени «Поліської Січі» можуть бути помилувані і вони отримають ґарантію, що будуть знов під його проводом змагатися за німецькі інтереси. Усіх політичних в'язнів звільнити неможливо, бож вони брали участь у протинімецькій діяльності, переводили саботажі так само, як і большевицькі банди та бунтували до непослуху. Дальше йому пояснили, що існуючі економічні вимоги накинуті конечностями війни, але їх можна буде пізніше злагіднити. Українське господарство мусить насамперед причинитися до того, щоб здобути кінцеву перемогу. Боровець при тому сказав, що українці готові виконати свої господарські зобов'язання, але вимагають, щоб були вияснені політичні питання.

Все ж таки 14-денний час надуми, який було узгіднено з Боровцем, проминув без того, щоб він прийняв пред'явлені йому пропозиції. Зате в листі до команданта СП і СД в Рівному Боровець дав до зрозуміння, що він зобов'язаний політичним проводом ОУН-Бандери не поступатися щодо зформульованих ним вимог.

З допомогою уведення в дію довірених аґентів пороблено наступні заходи:

1. розвідати про настрої внутрі банди Боровця;

2. викликати внутрішню опозицію;

3. відшукати підбурювачів, які спонукали Боровця прийняти відмовне становище.

Одночасно спрямовано до урядових чинників у районах Сарни, Костопіль і Рівне широкі вказівки щодо пропаґанди.

Згідно з отриманими відомостями, банда Бульби складається властиво з 300-350 осіб, але вона може в будь-який час збільшитися до 2-3.000...

Невдача переговорів з СП і СД викликала серед банди Боровця сильне незадоволення, бо частина її членів була б радо погодилася поборювати большевицькі банди разом з німецькою поліцією безпеки. Через переговори з большевиками, частина членів банди покинула Боровця...

Командант СП і СД в Рівному зібрав, під час леґальної праці Боровця і під час переговорів з бандою, інформації про більших керівних людей і тому міг їх вчасно унешкідливити. Також удалося йому схопити своєчасно кур'єрів і більшість покликаних до служби українців...» (стор. 6-8).

Порівняння протоколу української сторони про переговори (стор. 224-230 споминів Бульби) із німецьким звітом потребує окремого вивчення. Тут варто лише підкреслити, що згідно з німецьким документом Бульба боронив проголошення Української держави в 1941 році, тоді як у споминах знаходимо гостру критику і полемічне засудження. У споминах немає згадки про переписку Бульби з єп. Мстиславом. А така переписка була і Бульба писав про неї на еміґрації в журналі «Місія України» (гл. Бюлетень СВУ, ч. 2, червень 1982, стор. 8). Очевидно, замовчування у споминах цього й інших фактів, які можна доказати документами, не говорить в користь об'єктивности автора чи впорядників.

При розгляді питання про пов'язання Бульби з УПА не можна не згадати двох документів, фотовідбитки яких опубліковані в 2-му томі «Українська РСР у Великій вітчизняній війні Радянського Союзу, 1941-1945 рр.» (Київ, 1968). Опубліковані вони між світлинами, поза текстом і сторінками (між стор. 160 і 161). Хоч вони не виглядають пофальшованими, їх треба згадати з застереженням. А згадати їх треба тому, що перший із них — це бланк «Мобілізаційної карти», виставленої в імені Головної Команди УПА, але за підписами: «Начальник мобілізаційного відділу майор І. Гонта» (його підпис є на бланку) і «Командувач Армій отаман Тарас Бульба» (без підпису). Бланк без дати. Совєтські історики його помістили лише тому, що мобілізаційна карта говорить, що «за невиконання мобілізаційного наказу карається розстрілом». Можна сумніватися, щоб ці бланки, навіть якщо вони існували, були вживані. Другий документ — це машинописний «Плян акції по боротьбі з большевицькою партизанкою, сконцентрованою в Поліській кітловині в межах Берестє-Минськ-Гомель-Житомир». Документ підписаний Бульбою. Його дата: Полісся, дня 16.9.1943 (ми не певні щодо місяця, бо цифра не виразна, може бути 16.3.). В

ньому немає ніде згадки про УПА, чи УНРА. Все вказує, що плян був виготовлений для німців як проєкт мабуть перед переговорами, які Бульба вів у жовтні-листопаді 1943 року і які закінчилися поїздкою до Берліну і його арештуванням. Документ опубліковано лише тому, що він мав би доказувати, що український партизанський рух не був протинімецький. Бо плян передбачував:

1. «Акцію веде українська партизанка під моїм командуванням, на підставі *тихого порозуміння з німецькою владою*... (підкреслено в оригіналі);

2. Німецька влада офіційно поборює одну і другу партизанку, а неофіційно підтримує українську партизанку і тайно постачає її воєнним матеріялом. (...)

6. На випадок дальшого маршу червоної армії на захід, українська партизанка лишається для диверсії на большевицьких тилах, співдіючи з німецькою армією».

Важливим є підкреслити, що цей плян не був ніколи реалізований, бо Бульбу арештували, а що найважніше — він не має нічого спільного з УПА і її політикою по відношенні до німців. Бульба його пропонував, як це доказує документ, від себе особисто і то в той час, коли він був у конфлікті з Головним Командуванням УПА, а від липня 1943 р. переіменував свої відділи на УНРА. Про ці документи треба згадати і тому, що їх використовується ворогами України для знеславлювання становища Українського Визвольного Руху під час Другої світової війни.

Повертаючи до справи співвідношення між Бульбою і УПА, треба сказати, що в звіті вищого керівництва СС і поліції з 3 червня 1943 року перший раз сказано, що Тарас Бульба «від недавна називає себе командувачем української повстанської Армії» (додаток до звіту півд. відділу армії ч. 168/43, стор. 3). Але згаданий звіт завжди ще пов'язує Бульбу з діяльністю, яку розгортала ОУН-Бандери і зформована з її допомогою УПА. Звіт дальше стверджує: «Загальне керівництво українськими національними бандами є без сумніву в руках ОУН-Бандери. Попереднє припущення, що Тарас Бульба (Боровець) переберe команду над усіма українськими національними бандами, не справдилося».

Дня 20 липня 1943 року відділи Бульби прийняли назву УНРА (Українська Національно-Революційна Армія), а в половині листопада 1943 року Бульба виїхав на переговори до Берліну і там його посадили до концтабору в Саксенгавзен.

Хоча УНРА була дуже малою партизанською формацією у порівнянні з УПА, совєтська влада поставила Бульбу і його УНРА на одному рівні з Бандерою і УПА. Це зрівняння в пропаґанді розпочали совєтські партизани вже в червні 1943 року, як про це говорить летючка «Брати українці». В ній закликається «заляка-

них і обдурених самостійниками» українців і українок «залишити ОУН, УПА і УНРА» (гл. «Листівки партійного підпілля і партизанських загонів України у роки Великої вітчизняної війни», Київ, 1969, стор. 150).

В лютому 1944 року совєтська армія вже зайняла практично весь терен партизанки Бульби. Пропаґандивна акція проти українських визвольних і протибольшевицьких сил збільшилася. До поширення відомостей про УНРА тоді найбільше спричинилися звернення совєтської влади до «учасників банд українських буржуазних націоналістів» (з 12 лютого 1944 р., 20 лютого 1944 р. та інші), як також совєтська преса. У своїй доповіді на VI сесії Верховної ради УССР 1 березня 1944 року Хрущов лаяв «українсько-німецьких націоналістів», бандерівців, бульбівців і т.д. та повідомив, що президія Верховної ради і уряд УССР «звернулися до учасників так званих УПА і УНРА». Політруки Червоної армії докладали всіх старань, щоб солдати ненавиділи «бандьоровцев» і «бульбовцев».

Цю пропаґанду Москва перенесла до сателітних країн, змішуючи «бандерівців» і «бульбівців» в одно до тієї міри, що ці два різного значення терміни для багатьох людей означали це саме. Тому, наприклад, говорячи про наступ УПА на Грубешів у травні 1946 р., коли УНРА вже не існувала, польські джерела, інформуючи про УПА, утотожнювали її з бульбівцями і подали, що на Грубешів напали «загони Бульби» (гл. «Неділя», Ашафенбурґ, ч. 27/28, 3 липня 1946 р.).

Склалося якось так, що плутанина, змішування і свого роду невиразність, які виникли на початку існування відділів Тараса Бульби-Боровця і його партизанської діяльности, не покинули його і під кінець їх існування.

Дослідження співвідношення між Бульбою і УПА, як і взагалі історії цього періоду незакінчені і нові документи дадуть можливість освітлити більше чи менше її неясні сторінки і допоможуть краще зрозуміти цю складну буремну епоху.

СКЛАДАЙТЕ ПОЖЕРТВИ НА ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ! НАШ ПЕРШИЙ І НАЙГОЛОВНІШИЙ ОБОВ'ЯЗОК ДОПОМОГА НАШИМ БРАТАМ І СЕСТРАМ У ПОНЕВОЛЕНІЙ БАТЬКІВЩИНІ У БОРОТЬБІ ЗА ВОЛЮ І ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ.

С. МЕЧНИК

ДЛЯ ІСТОРИКА

(З ненадрукованої іще праці)

Мені відомо, що в серпні і вересні 1941 року Крайовий провідник ОУН Іван Климів-Леґенда дав доручення, щоб усі, що врятувалися від смерти в тюрмах НКВД, склали на письмі дані про своє арештування, слідство і побут у тюрмі. Також мені відомо, що з боку Служби Безпеки (СБ) не було змоги докладно провести слідство для вияснення прізвищ оперативних робітників і слідчих НКВД. Це зокрема стосується міста Львова. У різних містах Служба Безпеки мала у своїх руках архіви НКВД, а на Волині в руки СБ попав також обласний архів відділу, що безпосередньо підлягав Москві, який займався розвідкою в українських організаціях у Генеральній Губернії (таку назву отримала окупована гітлерівцями Польща). У Львові архіви НКВД були знищені чи вивезені утікаючими чекістами. Нова ситуація з гітлерівськими окупантами і плянування боротьби в найближчому часі не давали змоги й часу належно зайнятися дослідженням минулих подій.

Архіви НКВД, які попали до рук Служби Безпеки революційної ОУН, становили велику вартість. Вони давали докази про арештування, вивози людей, документами вказували на тайних співробітників. Там було дуже багато інструкцій і матеріялу, який вказував на методи діяльности московського поліційного апарату в Україні.

На Україні я займався вивченням органів совєтської безпеки. У моєму посіданні було зібрано багато матеріялу і ряд оригінальних документів з архіву НКВД, але це все було знищено. Після виходу з гітлерівського кацету я не припиняв своїх зацікавлень і також хотів вияснити різні справи з минулого, зокрема з 1940-41 рр.

Наркомом внутрішніх справ України в цих роках був Іван Серов, який пізніше був головою КҐБ, а опісля начальником «Ґлавного Развєдєвательного Управління — ҐРУ». Він був усунений зі свого становища, бо викрито, що його найближчий співробітник полк. Олег Пенковський був аґентом англійської й американської тайної служби. Тоді першим секретарем компартії України був Нікіта Хрущов.

В роках 1939-1941 на Західніх Землях України, прилучених до УССР, діяло дві мережі НКВД. У чекістській термінології це на-

зивалося «Територіяльні органи» і «Военна контрразведка — Особый Отдел». І ця «Военна контрразведка» — О. О.» від 1940 року в головному перебрала на себе боротьбу з ОУН. Невідомо, коли саме запало таке рішення в Москві, але відомі обґрунтування того, чому саме справи ОУН передано військовим чекістам. У Москві уважали, що ОУН співпрацює з німецькою розвідкою — «Абвером», яка в першу чергу мала зацікавлення до червоної армії й оборони СССР, а це належало до військової контррозвідки.

Західні Українські Землі належали до «Київської Воєнної Округи», командиром якого був Михайло Петрович Кирпонос. Перед тим цю посаду займав Тимошенко, який став маршалом і перебрав наркома оборони СССР. Начальником «Воєнної контрозвідки — Особых Отдєлов» у Київській Воєнній Окрузі був Анатолій Ніколаєвич Михаєв, родом з Архангельської области. Він мав закінчену «Воєнно-інженерську академію» ім. В. В. Куйбишева, потім був висланий на курси керівних працівників НКВД. Після відбуття курсів деякий час був начальником школи пограничників у Саратові, а відтак був призначений до військової контррозвідки і став начальником «Особого Отдєла» Орловської воєнної округи, звідки переведено його до Київської округи. При кінці 1940 року Михаєва переведено до Москви на начальника управління контррозвідки червоної армії. Його заступником був бриґадирський комісар Віктор Івановіч Будніков. У Головному управлінні контррозвідки в оперативному відділі працював Михаїл Степанович Пригода, батальйонний комісар. Пригода мав закінчене «Воєнно-політическое учіліще» ім. Енґельса у Ленінграді, після чого був переведений до НКҐБ СССР. Під час фінляндської війни він був начальником «ОО» стрілецької дивізії. З Головного управління Пригода був переведений до Львова на оперативну роботу проти ОУН.

На місце Михаєва начальником контррозвідки в Київській воєнній окрузі був призначений бриґадирський комісар Нікіта Алєксєєвич Яручников. В оперативному відділі Київської В. О. працювали такі чекісти: Василій Макаровіч Стишко, старший оперуполномочений, ходив у цивільному вбранні; Дмитрій Дмитровіч Плєтнєв, старий робітник ЧеКа за часів ҐПУ — високого росту; Мирон Петровіч Грачев; Петер Лукіч Ніштa; Іван Михайловіч Плєсцов, старший ляйтенант государственної безопасності, нагороджений орденом красного знамени за участь у боях на озері Хасан, та ряд інших.

У Львові начальником військової контррозвідки 6-ої Армії був Маклєцов, начальником «ОО» механізованого корпусу був Боженко. До справ ОУН у Львові з рамени військової контррозвідки був оперативний робітник Алєксей Кузьмич Лойко, якому до диспози-

ції стояли працівники територіяльного НКҐБ. М. С. Пригода, із своїм приїздом до Львова, очолив керівництво оперативної діяльности проти ОУН і став заступником начальника «ОО» 6-ої Армії.

Справи членів ОУН у Львові й усієї Галичини провадили Пригода і Лойко: арештування, слідства і суди. Пригода у своїх звітах подавав: «За ОУН треба братися основно»[1], або «Абвер не знає також кого йому підсуває ОУН»[2]. Треба додати, що в згаданий час чекісти про ОУН не мали докладних інформацій. Також їм не вдавалося завербовувати членів ОУН для своєї праці, крім кількох випадків.

У другому півріччі 1940 року до військової служби з Галичини покликано річники 1917, 1918, 1919 і 1920. При кінці 1940 року чекісти військової контррозвідки мали інформації, що між тими річниками, що пішли до червоної армії, є прихильники й члени ОУН. Між ними було багато студентів, зокрема зі Львова. Військова контррозвідка і територіяльні чекісти усіми можливими способами приспішено почали збирати інформації про тих людей, які пішли до червоної армії. Політичні й «особливі» відділи у тих частинах, де служили галичани, почали старанно студіювати й стежити їх та зарядили строгу провірку пошти.

В квітні і травні чекісти почали викликати деяких на допити, про яких мали інформації, що належать до ОУН. Це зокрема мало місце в европейській частині СССР. Багато галичан знаходилося в червоній армії на Далекому Сході. Деякі із них, яких викликувано на допити, були звільнені, а інші пропали без сліду. Чекістам дуже залежало, щоб серед людей з Галичини знайти таких, щоб їх можна б було завербувати до співпраці, як таємних співробітників. Підозрілих і непевних для них людей вони не звільняли з арешту, а лише тих, що підписали заяву співпраці з органами безпеки. Вибух війни 22 червня 1941 року перешкодив чекістам дальше слідкування за тими людьми і це фактично врятувало їх від арешту чи розстрілу.

У перші дні війни, на пропозицію начальника Головного управління контррозвідки червоної армії А. Н. Михаєва, Воєнна рада південно-західнього фронту видала спеціяльні повновласті капітанові державної безпеки Д. Д. Плєтнєву для дії в прифронтовому місті Львові. До завдань Плєтнєва входило: боротьба з терористами, антисовєтськими елементами, шпигунами, відповідальність за державне майно й евакуація совєтських установ зі Львова. До диспозиції Плєтнєва передано територіяльних чекістів міста Львова і сотню пограничних військ.

1. Комісар Газбезопасности, Москва 1979, стор. 21.
2. Там же, стор. 81.

У книжці «Комиссар гасбезопасности», виданій міністерством оборони СССР у 1979 році, на стор. 197 на цю тему написано так: «Во Львове почувствовалась тверда чекистска рука». Усі злочини, зроблені у Львові з відступом червоної армії, зокрема знищення тисячі політичних в'язнів, були доконані чекістами, якими керував Дмитро Дмитрович Плєтнєв. 24 липня 1941 року «Особы Отдєли» військової контррозвідки були включені в НКВД СССР.

Начальник військових чекістів комісар третього ранґу Михаєв загинув в оточенні на Полтавщині. М. С. Пригода пережив війну і пішов на пенсію в ранзі генерала-ляйтенанта з чотирма орденами. Він замешкав у Донецьку. Чекісти Плєтнєв, Стишко і Грачев закінчили свою службу полковниками. Лойко був висланий на окуповані німцями терени, де був розкритий і розстріляний.

НОВА ПУБЛІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ

На початку серпня 1984 року Українська Видавнича Спілка в Лондоні випустила у світ знамениту працю Теодора Терен-Юськіва під назвою «НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНА МОТИВАЦІЯ ТВОРЧОСТИ С. ЛЮДКЕВИЧА», яка покриває життя українського музичного Прометея і громадського діяча від народження до смерти у вересні 1979 року, на сотому році його вельми заслуженого для музичної культури українського народу трудолюбивого життя.

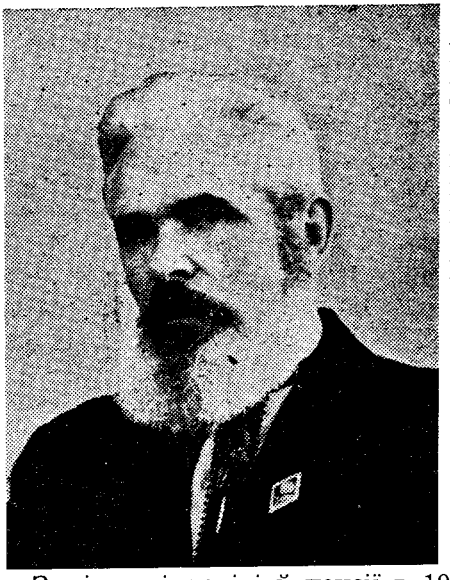
Названа праця — це обширна, глибока і всестороння характеристика життєвого шляху й творчости С. Людкевича як борця за українську духовість в музиці під різними ворожими займанцями, а зокрема під московсько-большевицькою, з чим повинен зазнайомитися кожен українець. Цей життєвий шлях і творчість музиколога на тлі доби дуже вдало віддзеркалене мистцем Михайлом Дмитренком на обкладинці.

Праця, яку спершу надрукував «Визвольний Шлях», а тепер вийшла книжкою на 80 сторінок друку з ілюстраціями, є до набуття в Адміністрації УВС в Лондоні по ціні 2 англ. фунти у В. Британії, або 5 ам. дол. в усіх інших країнах за примірник. Книгарні одержують нормальну знижку. Замовлення і належність проситься слати на адресу:

UKRAINIAN PUBLISHERS LTD., 200, Liverpool Road,
London, N1 1LF, Great Britain.

Матеріяли й документи з України

ЛИСТ БОГДАНА ЧУЙКА
УЧАСНИКАМ ЗАХІДНІХ РУХІВ ЗА МИР ПРО ДІЙСНІ ЦІЛІ СОВЄТСЬКОЇ «МИРНОЇ ПОЛІТИКИ»

До вас звертається тяжко хворий 65-річний старець, інвалід II групи. Засуджений в 1980 році за т. зв. «кримінальну пенсійну справу», інспіровану політичними мотивами. За те, що під час мого відбування 15-річного терміну в політичній справі і від 1970 по 1977, рік звільнення, ВТЕК мене визнав непрацездатним інвалідом і після звільнення на протязі 1977-1980 рр., згідно з совєтськими законами, наважився звернутися в ґорсобєс (уряд забезпечування) і пред'явити законні документи (котрі ні слідство, ні суд не визнав підробленими) з просьбою про призначення інвалідної пенсії для існування.

Замість відповіді й пенсії в 1980 році мене визнано винним «у надуживанні довір'я працівників ґорсобєса» і без його участи в судилищі мене засуджено до 6 років і одягнено в смугастий одяг ООР. Під теперішню пору після відбуття в ПКТ половини терміну мене перевезено для експерименту в зону розрідженого повітря як піддослідного кролика, де в страшних болях і муках свідомо убивають без медикаментів і кваліфікованої медичної помочі.

Читаючи в газетах, слухаючи радіо про ваші марші миру, великодні марші, форуми, демонстрації сидячі, лежачі страйки й інші заходи, я не в стані зрозуміти й усвідомити: чим ви обурені і проти чого й кого протестуєте?

Проти відсутніх американських ракет або ж присутности сотень направлених проти вас і ваших дітей совєтських ракет СС-20? Якщо проти них, то чому не протестували тоді, коли їх установлювали?

У нашому царстві такі оргії не дозволені, їх придушили б іще на стадії їх плянування. Керівників, організаторів розстріляли б як «зрадників батьківщини» та потенційних платних шпигунів в користь чужоземної держави. Співучасники і підпомагачі були б засуджені до різних реченців і на все життя залишилися б прокаженими з «вовчим білетом». Так, колишній в'язень студент українець Бондар[1] лише за вихід із саморобним гаслом, яке дискредитувало КПСС, був засуджений до 7 років кучінського концтабору.

Ви можете собі уявити, скільки було б смертей і років кар із розрахунку 780 тисяч учасників великоднього маршу? Якщо така подія в нас сталася б стихійно, подібно як у Новочеркаську, то про результати вам у ті роки повідомила б преса. Отже, ви повинні постійно дякувати Богові і бити поклони за те, що у вас така милосердна і справжня демократія.

Ми, совєтські кріпаки, є за мир без диктату, рабства, терору, сваволі, беззаконности і мирової демагогії. Ми, совєтські в'язні, проти імперій, імперіялістів, експансій, аґресій, анексій, відкритого колоніялізму, неоколоніялізму, ґеноциду, поневолення під якими масками вони не виступали б і не проявлялися б і в які одежі не вбиралися б: нібито добровільних братських союзів, «подавання братської руки», визволення з-під чужоземного панського, капіталістичного ярма; подавання технічної, технологічної допомоги, культурних, торговельних та інших зв'язків, з обов'язковим формулюванням про рівноправ'я, пошанування суверенітету і невтручання у внутрішні справи. Все це лицемірство, брехня і фальш.

Ми за такий мир і порядок, в якому закон був би законом і всі перед ним були б рівні; щоб кожен каратель не мав своїх законів. Ми проти варварства, моральних і фізичних катувань, фабрикації обвинувачень, проти карательної політики. Проти режиму, ціль якого не перевиховання, а творення кретинів та падлюків. Ми проти нумерованих шапок, смугастого одягу, незалежно від подовгастих чи поперечних смуг; ми проти пониження людської гідности. Маємо досить політичної мімікрії (= опортуністичне пристосуванство — примітка наша), демагогії і миролюбців під диктаторською ширмою, названою «демократією».

Нам точно відомо, що ваш рух за мир надхнений, керується Кремлем і фінансується з Совєтського фонду миру (створеного в 1961 р.), що прийшов на зміну МОПРу (Міжнародна організація помочі борцям революції). «Совєтські люди симпатизують цьому рухові, солідарні з ним, як однодумці в відверненні війни... Ми гордимося і тим, що в великій боротьбі народів за мир проти

1. Микола Бондар, 1939 р. н., асистент при катедрі філософії Ужгородського університету, засуджений 12.5.1971 р.

ядерної війни маємо однодумців і, якщо хочете, в тому сенсі й союзників». Такі похвали А. Громика 5-ій колоні ради ідеологічної аґресії з метою реалізації Світової Революції. Вона можлива при наявності гнилої демократії, не здатної ставити опір ідейній аґресії і в зародку погасити імперські зазіхання на світове панування.

Історія свідчить, що владу совєтам дало гасло «Земля селянам, фабрики й заводи робітникам». Воно також вирішило висліл громадянської війни в Росії. У висліді земля й заводи стали державними, а кріпаки отримали можливість продавати робітничі руки за мізерне існування і працювати на благо Світової Революції. Гасло «Пролетарі всіх країн, єднайтесь!», інтернаціоналізм — в дійсності ж скритий російський націонал-шовінізм і російська імперія. Воно дало можливість відновити розпадаючу російську тюрму народів і створити нову світову — СССР. З метою здійснити Світову Революцію і завоювати весь світ під гаслом «Мир у всьому світі». З тією метою з перших же днів совєтської влади експортовано висланників до сусідніх держав для створення там підпільних КП, для розкладу й знищення їх державности. Ця діяльність фінансувалася МОПРом, а тепер Совєтським фондом миру.

Таким чином вас використовують як інструментів для своїх загарбницьких цілей. Для переконливости порівняйте як ліві («Історія міст і сіл УССР. Івано-Франківська область»), так і праві джерела й проаналізуйте: ким? як? коли і з якою метою була створена КПЗУ? Її діяльність, кількість членів, комсомольців. Її фінансування, їх перекази. Причини розпуску КПЗУ. Доля її членів у 1939-1941 рр. Їх кількість у 1944 і нині. За що їх знищено. Їх судьба може стати вашою долею.

Революція, як вам відомо, спирається не на особистості, а на ідеї, які особистості ісповідують, експортують, здійснюють ідеологічну експансію, аґресію, яку камуфлують під національне й соціяльне визволення. Ідеї та погляди у свою чергу не можна знищити ні вогнем, ні мечем. Вони в сучасному світі грають першорядну ролю в питанні війни і миру, і горе тому, хто не бажає рахуватися з тією ідейною «Троянською кобилою».

Сприяння порозумінню між державами, що торкається ідей та думок, не дрібна справа як у сфері забезпечення тривкого миру, так і в його підпалі. Тому не можна їх іґнорувати і не придавати їм потрібного значення та уваги. Вільний обмін мирними, неаґресивними ідеями між державами може сприяти їх наближенню. Але вивіз підривних ідей з метою протиборства, підриву існуючих режимів і скинення їх ради перемоги Світової Революції і завоювання пануючого становища — роз'єднують держави та народи і роблять їх ворогами.

Протиріччя, ворожнеча, підозріння приводять до існуючого становища — війни ідей. В тій війні здобувають перевагу експортовані наступальні ідеї і не задля їх якісної переваги, а революційного заповзяття, новизни і тим, що пищать, але лізуть. Життєвість і аґресивність ідей залежать від плодючости ґрунту, росту, свободи їх вживання і їх розповсюдження. Від оборонної здатности, відсічі і ліквідації ідейного аґресора, який несе терор і неспокій.

В тій жорстокій боротьбі приклонники аґресивних ідей стають потенційними шпигунами — ворогами старих ідей та існуючих режимів, і всіма засобами ведуть справу до їх агонії, збройної боротьби, перемоги Світової Революції. Проте збройна боротьба, якою б вона важливою не була, залежить од того, чи вона служить правдивій справі в війні ідей. При тому треба мати на увазі, що розуміння духу й розуму людини, його ідей та поглядів, а не засіб, механізм, апарат, а також основна структура і форма — може визначити мир.

Слова та ідеї могутніші, ніж зброя у взаєморозумінні й обороні людської гідности.

Всі міжнародні конфлікти розв'язуються на основі загальноприйнятих законів. Однак ворожість ідей, їх експорт з метою ідеологічної аґресії, здійснення «пролетарської Світової Революції», а в дійсності ж Російської імперії, не підлягають ні правним, ні моральним законам. Звідси й слід зробити висновок: дехто змагається за спокій і мир, інший за аґресію й неспокій.

Загально відомо, що формально колоніяльна ера закінчилася. Але в житті імперії імперіялісти, колонії, раби, кріпаки як були, так і надалі існують. Тюрма народів процвітає. Устремління, апетит до гегемонізму, експансії, анексії і поневолення слабих народів, прагнення до світового панування не минають і сучасних канібалів. Вони проходять під гаслом «миролюбців і миротворців».

Ось вам його словесний портрет: він іде з єлейною усмішкою. Одітий в чернечу сутану. Над головою ореол святого. У простягненій лівій руці хрест і галузка миру. За поясом чотки. У правій руці за спиною бандитський ніж, з якого каплями капає жива людська кров і заливає його сліди. Він шепоче: «Прийдіте, діти, до мене, нехай наближеться царство ваше. Будьте смирні, як голуби, і хитрі, як змії, і світове панування буде нашим». За ним море крови, з якого виходите ви, одурені, в марші миру з вимогою «миру в усьому світі». Експорт ідей покликаний здійснити Світову Революцію. Та ідейна аґресія під сучасну пору означає: зсередини розкласти, зовні збройною силою розторощити — в тому й суть боротьби за мир як виявлення певного виду міждержавних відносин, як тенденція аґресорів до експансії й підкорення інших наро-

дів, до порушення їх незалежности і суверенітету, до проведення політики сили і диктату в міжнародних відносинах. Підтверджується постійним і систематичним озброєнням до зубів, понад розумні потреби, наперекір усякій логіці.

І все те робиться тихою сапою. При тому убираються в тоґу миролюбців, маніпулюють свідомістю недосвідчених, ціною підкупу використовують як інструментів для своїх аґресивних і грабіжницьких цілей та брудних справ. Уся та «свистополяска» фінансується щедро, підігрівається демагогічною реторикою, розпалюванням воєнної гістерії, шовінізму, брехливою оскаженілою пропаґандою, фанфарами і переможними маршами.

Сфера безпеки в першу чергу — це сфера ворожих ідеологій, де соціялізм і капіталізм непримиренні. Загальна концепція безпеки полягає в відмові від Світової Революції, припиненні експорту ідеї, припиненні фінансування революцій, в їх консолідації і конґреґації і їх способів життя, і їх цінностей. Скінчити аґресії, демагогічну боротьбу за уявний мир в усьому світі. Знаючи, що такого миру не може існувати й не буде.

Так, що у сфері безпеки спільну мову можна найти лише тоді, коли знайдеться спільна мова різних можливостей в ідеологічних питаннях.

За ту мову та рівні можливості треба і варто вам боротися.

У серпні 1983 року

Богдан Чуйко

СКАРГА Б. ЧУЙКА ПРОТИ ЗНЕСЛАВЛЮВАННЯ

«Скарга проти знеславлювання» — це відповідь Б. Чуйка, яка розкриває безсоромну забріханість А. Лісова, який у своїй статті «Запліченых справ консультанти — припали до вподоби Міжнародньої амнестії» («Комсомольська правда». ч. 33 з 9.2.1983) безуспішно намагався очорнити незламного Б. Чуйка.

З російської мови переклав Петро Стах.

Редакція

Мічурінський міський нарсуд Тамбовської области виніс мені 12.6.1980 року насильний вирок у раніше зфабрикованій т. зв. «кримінальній пенсійній справі» за ст. 15 і ст. 93 ч. 2 КК РСФСР — позбавлення волі строком на 6 років виправно-трудової колонії строгого режиму як особливо небезпечного рецидивіста, в якій я вже відбув 3 роки в «ПТК» — в закритих камерах зі строгою ізоляцією.

Мене звинуватили в тому, що я (цитую) «з метою заволодіти

державним майном у вигляді пенсійного забезпечення заповнив і пред'явив у міський відділ соціяльного забезпечення (міськсоцбез) документи для призначення інвалідної пенсії, включивши в трудовий стаж період відбуття кримінального покарання з 23.8.1949 року по червень 1956 року. Завдяки оформлення фіктивного трудового стажу домігся призначення пенсії у висоті 116 крб. 70 коп. . .» «Підлі цілі потягають за собою не менш підлі засоби і методи».

Звинувачення в тому, що я «'заповнив', включив, оформив фіктивний трудовий стаж за період відбування кримінальної кари» і «домігся» призначення пенсії — абсолютно фальшиве і свідомо інспіроване.

Інспірація злочину проводилася протягом 1977-1980 років протизаконним і злочинним шляхом:

1. 26.3.1979 року міський відділ соціяльного забезпечення безпідставно викреслив поселенський стаж від 1949-1956 рр. і, того ж таки дня без мого відома мені було нараховано пенсію без урахування трудового стажу, в часі мого покарання;

2. шляхом підроблення по-шахрайському комісійних актів від 26.3.1979 року та від 20.12.1979 року ч. 4/110, із яких випливає, що призначення і відміна пенсії відбувалися в моїй присутності, що, звичайно, не відповідає дійсності і

3. при наявності офіційно протизаконної відмови щодо призначення мені інвалідної пенсії Тамбовського обласного відділу соціяльного забезпечення з наступним її нелеґальним нарахуванням нижчою інстанцією — Мічурінським відділом міськсоцбезу (!) і 23.3.1980 року порушеним прокуратурою «кримінальної пенсійної справи».

Всі мої «кримінальні злочини» полягали лише в тому, що я відстоював своє право на вільне існування без вандалізму і насильства. В 1977 році я після відбуття повторної кари за одне й те саме політичне звинувачення (цитую): «За участь в період німецької окупації в (антифашистських — Б. Ч.) бандитських з'єднаннях — УПА (Українська Повстанська Армія), метою якої було відірвати Україну від Росії і побудувати т. зв. «Самостійну Україну». . . «відважився звернутися в Мічурінський міськсоцбез з першою заявою щодо призначення мені інвалідної пенсії (від 15.10.1977 р.). В заяві я офіційно інформував міський відділ соціяльного забезпечення про те, що інвалідом II-ої групи я став в місцях позбавлення волі, і стаж моєї трудової книжки 1949-1956 рр. під номером — поселенський, за період відбуття ув'язнення за межами місць позбавлення волі на поселенні — будівництві залізничної дороги Тайшет-Лєна (пенсійна справа 1979 була зім'ята міським відділом соціяльного забезпечення).

Не дочекавшись відповіді, я звернувся з повторною заявою щодо пенсії 29.3.1979 р., потім через брак відповіді вислав ще одну заяву з 29.1.1980 р. на ім'я міністра соціяльного забезпечення РСФСР. Одержавши повідомлення 14.3.1980 року про відмову в призначенні пенсії, я ще до порушення «кримінальної пенсійної справи» написав цьому ж таки міністрові пояснювальну записку, копію якої я надіслав і прокуророві міста.

Однак, ні міський відділ соціяльного забезпечення, ні міністерство, ні прокурор не дали мені відповіді, і так на основі старих політичних справ 1948-1972 рр. після відбуття строків-помст проти мене було інспіровано в новій упаковці стару справу під вивіскою т. зв. «кримінальної пенсійної справи».

При цьому я з працівниками міського відділу соціяльного забезпечення не заключав жодних договорів, жодної згоди. З ними я не мав ні дружніх, ні особливих стосунків, не приймав жодних майнових зобов'язань, їх довір'ям не користувався.

Таким чином, я ні практично, ні теоретично не міг зловживати їх довір'ям.

Ні в матеріялах слідчих органів, ні в судовому вироці першої інстанції, ні в ухваленні касаційної колеґії не було встановлено факту підроблення трудової книжки, яку я пред'явив в міський відділ соціяльного забезпечення.

Таким чином, кваліфікація моїх вчинків за ст. 93 ч. 2 КК РСФСР — незаконна.

Матеріялами судової справи було встановлено, що трудова книжка була мені видана на підставі довідки про звільнення із поселення і ухвалення Іркутського обласного суду від 1 червня 1956 року, за рахунок якої на клопотання адміністрації управління «ВП» п/я 120/1 «Анґарстроя» за добросовісну працю і зразкову поведінку мене було достроково звільнено, в тому числі і частина мого перебування у в'язниці: період робіт на поселенні-будівництві залізничної колії Тайшет-Лена на лінійній ВТерівській посаді (Виправно-Трудова Колонія), з місцем проживання за межами місць ув'язнення — судом включена в трудовий стаж.

Тим часом інвалідна пенсія належалася мені згідно з ст. 42 і ст. 66 ВТК, 460 ЦК РСФСР (Цивільний Кодекс) і пунктом 1-им Правил відшкодування підприємствами, закладами, організаціями, спричиненими робітникам і службовцям за каліцтво... (цитую): «Підприємство несе матеріяльну відповідальність за збитки (матеріяльні втрати), спричинені робітникові чи службовцеві каліцтвом або іншим пошкодженням здоров'я, які вининикли на робочому місці з вини підприємства». А мене було визнано у виправно-трудовій колонії з 1970-1977 рр. у рік мого звільнення, непрацездатним інвалідом II-ої групи.

Пенсія мені належиться і згідно з затвердженою постановою РМ СССР з 3.8.1972 р. номер 590, пунктом 124-им. Згідно з пунктом 177-им необхідний стаж для призначення пенсії встановляється міським відділом соцзабезпечення незалежно від наявної судимости і місця проживання у вільних поселеннях, де призначується пенсія.

Однак завідуючий Мічурінським міським відділом соцзабезпечення, головний свідок обвинувачення Н. П. Гур'єв разом з помічником прокурора Борисом Гробовим протягом 1977-1980 рр. нелеґально, конспіративно надули «кримінальну пенсійну справу». В ній — старий товар у новій «пенсійній» упаковці: 99% старої політичної приправи, запозиченої із змісту одного анонімного листа, зфабрикованого працівниками в 1948 році, в період культу особи, і після відбуття 15-річного ув'язнення в 1980 році використаного «новим пенсійним звинуваченням».

На підставі матеріялів судового слідства було доказано, що «пенсійна справа» була використана як привід для дальших політичномотивованих репресій, моральних і фізичних катувань з метою дострокового знищення 64-річного в'язня, тяжко хворого старика-інваліда.

Документальним підтвердженням навмисного осудження невинного щодо свідомо зфабрикованої «пенсійної справи» являються тільки сім мені відомих політичних дифамацій, оприлюднених протягом 1980-1983 рр. в різних газетах РСФСР і УССР за період теперішнього ув'язнення і відбування строку.

Одна із них була передана етером по 1-ій програмі Всесоюзного радіо, в тому числі і в установі п/я АМ-244, ВТК-60 і ВТК-1,2, де я відбував покарання, з метою знущатися наді мною (звірське катування — вибито сім зубів, залишився беззубим) надзвичайно небезпечними кримінальними злочинцями.

Уже наступного дня після судилища, в якому мене незаконно позбавили участи, в газеті «Мичуринская правда» з 13.6.1980 р., ч. 113, була обнародована перша дифамація слідчого у справах «пенсійної справи», радника юстиції 2-го клясу Бориса Гробова під заголовком «кожному своя пам'ять». В ній радник юстиції поступає строго за рекомендаціями старогрецького теоретика брехні Медія: «Сміло застосовувати брехню і кусати, аж поки якийнебудь шрам залишиться».

Політичні знеславлювання були публіковані: після відбуття мною без суду і його вироку, згідно з протоколом Надзвичайної наради МҐБ УССР від 25.5.1949 р., 9 років, 7 місяців і 23 днів строку із 10-річного ув'язнення і 1 червня 1956 року «умовно дострокового звільнення»; після 13-річного несанкціонованого сибірського заслання, а також заборони мешкати на території моєї Батьківщини — України; в 1968 році зліпленої «кримінальної

красноярської справи» в конечності моєї ізоляції, яку викликали нові розслідування моєї 4-місячної підпільної діяльности в період німецької окупації в антифашистських з'єднаннях УПА, і в зв'язку з чехо-словацькими подіями і можливим наміром моєї втечі за кордон (із слів слідчого майора Гончарова П. С. моїй дружині).

11.1.1968 року для здійснення ізоляції мене було доставлено літаком із Мічурінська до Красноярську, де я до 3.6.1969 року утримувався під розписку щодо невиїзду, де посилено фабрикувалося кримінальне обвинувачення для мого арешту.

З цією метою я, як колишній керівник з 13.6. по 9.9.1966 р. Казачинського будівництва, не був допущений до документальної перевірки, під час якої «ревізори-розкрадачі» вкрали мій касовий облік видатків за час моєї роботи. Його було зфальшовано від мого імені, без мого підпису. Це стало причиною для порушення проти мене кримінальної справи. Старший слідчий Красноярського Крайового Управління охорони громадського порядку Сарбаш Неля за вказівкою «хлопців» штучним шляхом створив в моєму грошовому підзвіті 1966 року фіктивну недостачу грошей, спрятавши наявні видаткові касові квити із мого підзвіту в касовому звіті бухгалтера Хохлової за січень 1967 року, що й було викрито в ході судового слідства. Тоді ж суддя Ленінського району м. Красноярська Петро Ольховський заховав або вкрав вручені йому мною на суді видаткові касові звіти, за якими злодії-співробітники тресту утримували в Казачинську від мене зарплату, а на суді відмовилися говорити про її утримування. В неправосудному вироці заховані і викрадені суддею і слідчим грошових сум із мого підзвіту говорилося, ніби я їх викрав.

Таким чином, я 3.6.1969 року з метою пильности і профілактики був арештований за ст. 92 ч. 3 КК РСФСР на 7 років виправно-трудових колоній (ВТК) за свідому крадіж і утаювання від слідчого Сарбаша і судді Ольховського грошових видаткових касових ордерів із грошового підзвіту. Злочинними діями слідчого, судді і прокурора Якимчука мені був пришитий «злодійський ярлик» і 7-річний строк з врахуванням того, що вже раніше запрограмований мені 15-річний строк по політичній лінії проковтне його, а «ярлик злодія» залишиться і послужить в майбутньому для характеристики особистости і нових репресій.

Документальним підтвердженням вищевикладеного після «кримінальної красноярської справи» в 1970 році слідувало повторне порушення моєї справи з 1944 року заступником прокурора Івано-Франківської области І. Д. Єгоровим нібито через наявність нових обставин.

Причиною і приводом порушення справи послужила смерть арештованого також після відбуття 20-річного покарання Тимчука Дмитра, мешканця села Манява, у т. зв. «Манявській справі»

номер 864, до якої я не мав і не міг мати жодного відношення, так як я ні в селі Маняві, ні в Солотвинському районі ніколи не був. Приводом вибору саме мене жертвою для заміни померлого в'язня Тимчука і його справи послужило моє ім'я Богдан, а також і те, що я в 1944 році 2 місяці (червень-липень) під час німецької окупації перебував у підпіллі в Карпатах в селі Ясень (віддаленого від села Маняви майже на сто кілометрів) Перегинського району Івано-Франківської области, на території якого з травня 1944 по 1948 рік оперувала боївка «ватажка» під кличкою «Богдан», якого не можна було обвинуватити через брак даних про нього в 5-му відділі обласного УКДБ. Частина його діяльности була приписана мені.

У зв'язку з тим, 27 червня 1971 року президія Івано-Франківського обласного суду анулювала секретний протокол Надзвичайної Наради від 1949 року, згідно якого я в 1956 році відбув строк покарання.

Моя справа з 1948 року № 5365 обвинувачення була перейменована в так званий 1-ий том.

Два товсті томи «Манявської справи» № 964 закатованого Тимчука перейменовано на 2-й і 3-й томи «Нової справи ватажка Чуйка».

Із винесеного мені вироку 23.10.1973 р. Івано-Франківським обласним судом лише частина відбутого строку була зарахована при винесенні нового вироку строком на 15 років. (Зарахування було відмінено в жовтні 1958 р., тобто більше 2 років після мого звільнення, але в 1971 році вони були «потихоньку» викрадені судом без всякого мотивування).

Після відмінення цього ж ганебного неправосудного вердикту з 15-річним тюремним ув'язненням воно 23.6.1972 р. повторно було скопійовано вироком № 1-13-72 Чернівецького обласного суду.

Юридичний парадокс правосуддя: вироком Мічурінського міського нарсуду від 12.6.1980 року із репресивних спонукань мені зарахували дві судимості в одній і тій же справі, анульованій в 1971 році президією Івано-Франківського обласного суду протоколом Надзвичайного засідання від 1949 р. і наново винесеним вироком у тій самій справі Чернівецьким обласним судом в 1972 році (!).

Згідно з цим вироком я повторно був арештований після відбутого строку і через 28 років, після боротьби з окупантами, як «нацистський військовий злочинець», як учасник злочинів проти людства (згідно з Указом Президії ВР СССР від 4.3.1965 р. і Постановою від 3.9.1965 р.) на підставі явно і грубо зфабрикованих обвинувачень, за нібито «звірські вбивства» совєтських військополонених і фіктивних розвідників-десантників, а також партизан.

Мене переслідували і переслідують, не зважаючи на те, що з

перших днів фашистської окупації я перебував і в львівських ґестаповських катівнях. Вирвався від них, переховувався і переслідуваний ґестапом до кінця окупації. В 1942 році двох моїх братів ґестапо депортувало в концтабір смерти Авшвіц. Один з них там загинув.

Восени 1943 року замість мене ґестаповці живцем спалили мого молодшого рідного брата Степана в селі Межигірці, Галицького району, Івано-Франківської області. Всі ті і інші факти й епізоди нашої боротьби з окупантами ретельно розслідувані і встановлені, але з коньюнктурних міркувань вони були затаєні і в судовій справі відображення не знайшли! . .

Охоронець законности Гробов задля виправдання беззаконня і свавілля зфабрикував брехню і щодо мого звернення в міський відділ соцзабезпечення з пенсійною заявою та проханням призначити мені інвалідну пенсію, оскаржив мене за перейняті чужі версії, цитую: «. . . Цими руками 36 років тому назад він затягнув зашморги на шиях партизанів, які боролися з фашизмом. . . Верещагіній Тоні (Антоніна Верещагіна, розвідниця-парашутистка, «була висаджена з десантом в 1944 р. в Саджаву — село Богородчанського району — і загинула від рук оунівських бандитів» [«Історія міст і сіл УССР. Івано-Франківська область». К., 1971 р., стор. 110-111]), Кучеренку Михайлові (див. його протокол допиту як свідка у справі Тимчука; том 2-й — Б. Ч.), Семенінку Петрові. Їм не сповнилося і 20 років, коли їх вбили в штаб-квартирі Чуйка, понівечивши їх перед тим так, як це можуть зробити тільки бандити».

Так брудно зфабриковувати і обвинувачувати у «пенсійній справі», а також безсоромно брехати може тільки кровожадний виродок — упир і людиноненависник, кат в людській шкірі — Гробов:

— про те, що я перебував на території села Манява — бреше;

— про «загибель жінки Шуляра. . .» — бреше;

— про «допити, які проводив. . . сам Чуйко. . .» — бреше;

— про те, що я «пальці» загубив в стігу сіна. . . — бреше;

— про те, що я вдав себе за інваліда Великої Вітчизняної війни, що це, якоби, відкрило для Чуйка двері в Новосибірський політехнічний інститут (в Новосибірську політехнічного інституту не було. Пор. у Колосова — «Інститут інженерів залізнодорожного транспорту».) . . . Студіюйте, будь ласка, . . .» — бреше;

— «учасникові війни. . . Чуйкові дали квартиру. . .» — бреше;

— «Два ці магічні слова в лікарнях. . . лікуйтеся, будь ласка» — бреше;

— про те, що коли Гробов у «пенсійній справі» пред'явив мен

для розгляду фотографію Манявського обеліска, у мене, начебто, тряслися руки, так як «йому, алкоголіку. . .» — також бреше.

«З малої неправди починаєш, — сказав він Юді, — закінчиш великим злом». Бреши, Гробове, але знай міру! Другого Нюрнберґу тобі не минути!

(Далі буде)

А. КАРМЕЛЮК

«ПОКАЯННА» ЗАЯВА ОЛЕСЯ БЕРДНИКА

«Літературна Україна», орган СПУ, надрукувала в № 20 за 17 травня 1984 року «Заяву» Олеся Бердника — письменника-фантаста, члена-засновника Української Гельсінської Групи, засудженого в грудні 1979 року до 6 років таборів суворого режиму плюс 3 роки заслання (О. Бердник відбув уже одне ув'язнення в 1949-1956 рр.).

«Заяві» О. Бердника передує редакційна замітка, в якій мовиться, що президія Верховного Совєту УССР «помилувала» Бердника з датою 14 березня ц.р., враховуючи, що він «розкаявся», суворо засудив свої вчинки, запевнив, що не допустить будь-яких дій, які можуть завдати шкоди інтересам нашої країни, і зробить усе можливе, щоб спокутувати провину».

Іншими словами, понад 4-річне безпідставне ув'язнення О. Бердника, видно, не вистачальна міра кари за вчинки, які в нормальному суспільстві не мають і найменшої тіні провини; а втім, заява органів влади про дальше спокутування за вже спокутувану справу підважує щирість чекістського акту «помилування», знецінює всю «Заяву».

350-рядкова «Заява», під яку покладено підпис О. Бердника, написана в травні ц.р. Отже між 14 березня і 17 травня лежать два місяці зволікання, в якому постав новий документ чекістської обробки людини з метою її заламання. Пишемо свідомо «покладено підпис О. Б.», бо весь текст «Заяви» ні одним рядком не прозраджує справжнього почерку таки талановитого письменника Бердника — почерку ясного, прозорого, філософського, карбованого, глибоко релігійного, який виявляв чистоту авторової думки й глибоку любов до України (і ненависть до Росії), а не до якоїсь «нашої країни» чи то безликої «Вітчизни».

Крім того мається враження, що «Заява» — задовга, розтягнена, набубнявіла, що зумовлено напевно страхом її авторів, мовбито короткий текст буде позбавлений сили переконливости. Тож коли відцідити всю зайву водичку, то з «Заяви» залишається одна-єдина справа: опозиціонерська діяльність О. Б. в рамках т. зв. гельсінського руху. Вся суть «Заяви» зводиться ось до чого:

Створення правової опозиції СССР, постання руху сприяння виконанню Гельсінських угод, писання документів про правопорушення в СССР і передавання тих документів на Захід — усе це окреслено як антисовєтські дії, що грубо порушують, мовляв, Гельсінські угоди й дух розрядки (обернено, отже, «гельсінське» вістря проти самих учасників т. зв. гель-

сінського руху). Своїми діями опозиціонери дали недругам та «ідеологічним диверсантам» можливість закласти «ідеологічний динаміт у свідомість широких кіл української еміграції та в душі нестійких людей в Радянській Україні».

Ворог оголив себе самого перед широкою громадськістю, вказуючи на своє найслабше місце. І як він боїться політичної еміґрації й однодумности всіх українців-самостійників!

Чекістська аргументація «Заяви», яка хибка на однобокість, намагається переконати всю авдиторію в Україні, що весь світ поза межами СССР — це світ імперіялізму, сіонізму й українського націоналізму, зіткнення з яким — гірше ніж упасти жертвою невилікуваної чуми. Автори «Заяви» твердять, що «псевдо-демократична (зважте на перевертний слововжиток!) безвідповідальність в ідеологічному зіткненні з ворогами миру неминуче приводить в стан недругів рідної Вітчизни».

Це пропаґанда скрайньої ізоляції, яку СССР переживав хіба що тільки за Сталіна. Тому автори «Заяви» не забувають і перестерігати тих, хто прислухається до західніх голосів, маючи на увазі, звичайно, радіоголоси.

«Заява» звернена до широкої авдиторії на Україні і у вільному світі. В даному випадку вона має суґерувати чергову людську поразку й відстрашити інших борців за національні й людські права в Україні. Тому в «Заяву» ще й вбудовано пересторогу тим, хто покладає надії на політичну силу ОУН з Ярославом Стецьком на чолі. Особу Я. Стецька в Україні ототожнюють з безкомпромісовою боротьбою за Українську Самостійну Соборну Україну. Даремні є зусилля здискредитувати особу Я. Стецька, підписуючи йому нібито думку про ядерну війну. Москва цією побрехенькою хоче сказати, що якщо націоналісти боротимуться збройно за незалежність України, то її чекає атомне знищення (хіба лише від Москви).

«Заява» направлена також до авдиторії в Україні, про що свідчить змалювання незламности Бердникових співборців. Цитуємо це місце повністю:

«Певен, що деякі з тих, насамперед *М. Руденко, Л. Лук'яненко,* котрі попали в ворожі тенета, відійшли б зі шляху антипатріотизму і добровільної самоеміграції, та заважає відсутність правдивої мужности — мужности глянути на себе ніби ззовні, вигнати з своєї психіки ложний образ несправедливо скривдженого і переслідуваного «борця за волю» (лапки ЛУ). Це — закоханість у свою хворобу. Таких зцілити інколи неможливо! Треба вибухнути зсередини, спопелити шлаки містифікації й самооблещення. І — народитися!»

Тут автори «Заяви», мабуть знехотя, в ядерний спосіб змалювали всю програму, весь механізм большевицького перероблювання, перебудування людини в нову, совєтську не-людину! Незламних М. Руденка й Л. Лук'яненка охарактеризовано просто «хворими», в чому закладено ймовірно вже їхню майбутню долю: шлях у психолікарню!

Автори й надхненники «Заяви» від імени О. Бердника не осягнуть своєї цілі і, не зважаючи на всілякі хвилеві хитання і на гіркоту поразки, всього дотеперішнього доробку та діяльности О. Бердника вони не годні

скреслити з людської пам'яті. Подібно як І. Дзюба ніякими новими утопічними памфлетами не витіснить з нашої пам'яті його знамениту працю «Інтернаціоналізм чи русифікація?», подібно як о. В. Романюк не перекреслив своїх золотих думок, висловлених у багатьох листах, віршах, проповідях.

«ПРОЗРІННЯ» ІВАНА СОКУЛЬСЬКОГО

У контрольованій каґебістами підбольшевицькій пресі на Україні появилася нова, либонь вимушена, покаянна заява поета і члена Української Гельсінської Групи Івана Сокульського. Заява І. Сокульського появилася у формі бесіди поета з каґебістом Гамольським; бесіда відбулася, ймовірно, в Чистопольській тюрмі, де Сокульський відсиджує друге ув'язнення.

Як кожна витиснена фізичними та психічними пресіями заява КҐБ, так і найновіша, в якій Іван Сокульський нібито засуджує свою поведінку в минулому, — написана туманно і спрямована насамперед до західньої громадськости, мовляв, дивіться — знову один з потерпілих за інакомислення усвідомив свою «неправильну поведінку» і висловлює «бажання спокутувати (?!) свою провину» перед народом. . .

Дивно звучать арґументи, які Гамольський наводить мов би то від самого Сокульського, що спонукали його та інших дисидентів ступити на шлях активного спротиву окупаційному режимові. Ось два «коронні» арґументи: 1) «Більшість з цих людей (дисидентів) не порушували б закон, якби не були переконані в тому, що матимуть рекляму на Заході», 2) щодо особистих мотивів самого Сокульського вступити до товариства інакодумців, то вони були викликані «бажанням швидше відійти від розв'язання складних проблем, які виникли в моєму особистому житті».

Це і все. Ні словом не згадано про участь І. Сокульського в написанні Листа дніпропетровської молоді у справі русифікації на Україні, про членство в УГГ. Зі своїх однодумців Сокульський вичислює приятеля Кузьменка, знайомого Володимира Сіренка, киянку Оксану Мешко й Віталія Калиниченка («йому імпонувало, що його прізвище було кілька разів згадане в якихось бандерівських виданнях. . .»)

З бесіди каґебіста Гамольського не можна довідатися, чи Сокульський уже на так званій (тяжко окупленій) волі.

Іван Сокульський народився в 1942 році на Дніпропетровщині, він поет і журналіст. Учився у Львівському й Дніпропетровському університетах, одружений з Орисею Лесів. За націоналістичну діяльність його звільнено з університету, а 1969 року засуджено до 4,5 років ув'язнення. Удруге його засуджено 13 січня 1981 року за участь в УГГ до 10 років концтаборів та 5 років заслання. На суді Сокульський винним себе не визнав і виголосив останнє слово, що тривало шість годин. Його запроторили до Чистопольської тюрми, де його ізолювали цілком від зовнішнього світу.

У грудні 1980 року появилася на Заході заява п. н. «За право бути українцем», де І. Сокульський, м. ін., писав:

«Першою (елементарною) умовою мого існування, як особистости — є право бути українцем (з усіма випливаючими звідси наслідками). Все своє свідоме й несвідоме свідчить, що такого права, права на Україну — я не мав і не маю.

Коли я в свої 25 років лише почав прозиратися через бюрократичні хащі, через зросійщене винародовлене оточення — до своєї питомої Батьківщини, в котрій відчув корінь своєї духовости, своєї індивідуальности — мені ж відразу було почеплено ярлика «буржуазного націоналіста». Виключено з університету, а трохи згодом, ніби якого злочинця, конвойовано в Мордовію, пізніше у Владимірську централю.

На своєму власному досвіді переконався — українцеві, будь він хоч тричі марксистом, немає тут іншого місця, окрім тюрми або 'психушки'».

Президія Першого З'їзду Українських Жіночих Організацій Світового Українського Визвольного Фронту, який відбувся у днях 28-29 липня, 1984 р., в приміщеннях лондонського Відділу СУБ-у. Промовляє п-і мґр Слава Стецько.

Поезії

Тарас МЕЛЬНИЧУК

КОЛИСКА ЗИМОБОРА

Лесі й Оксані

* * *

Прострілює пролісок листя,
Наче пущена з лука стріла.
Фіялко́вий весни́ провісник,
З ним подруга — бринду́шка мала.

Е-е, дивіться! . .
Таж тут ціле море! . .
Бриндушки́, бриндушки́ —
й бриндуші́, —
Фіолетові зорі-узори
У леваді і на душі.

Я беру в бриндушо́к фіолети,
А в людей — їх сердечний вогонь. . .
Знов весна на душі! . .
Мила, де́ ти?
Хто п'є сонце з твоїх долонь? . .

Шелескоче прострелене листя,
Бриндушки́, наче стріли,
дзвенять. . .
— Мила, де́ ти? . .
— Я близько. . . Я близько. . .
Не питайся — іди навмання!

* * *

Дзвонить у срібні дзвіночки вівсянка:
Зінь-зінь-зінь, — ки́дай сани в узвіз.
В зелен-жовтім опе́ренні самка
Чепури́ться: зінь-зінь, — бери віз. . .

А саме́ць сонцежовта голівка
Дзвонить їй: зінь-зінь-ізнь, — ходи в ліс,
Там дзвенить мов кришталь кожна гілка,
І мовчить білий фа́рфор беріз.

Сонце променем ліс розімкнуло,
Наче ключиком золотим.
Закує ще не скоро зозуля
Королівні-весні в день звізди́н.

Тут ще місяць крізь і́ней іскриться,
Спить ще сніжна царівна — зима,
Тут мороз ще цигика на скрипочці,
Коли ніч — і царівна сама.

Але дзвонять вівсянки в дзвіночки,
Б'ються сльози беріз на кришталь, —
Та не жаль мені сніжної ночі
І хрустальців розбитих не жаль.

1983

ТВОРЧІСТЬ

В цій хаті я сам.
Зі мною тільки
лісове фіолетове зілля.
Зі мною
ранкові й вечірні дере́ва.
На стіні у рамках
кольорові чиїсь весілля
й мерехтливого місяця химерні мрева.
Безлисті ночі. . .
Хвилини,
неначе заплутані строфи:
Ось-ось
у тернових заростях слів
упаду. . .
— Творчосте, хто́ ти?
— Голгофа.
— Спасибі! Іду!!

2

На дикій скелі
стислося серце,
А в очі — зірниці,
зірниці!
зірниці!!
Творчість — джерельце,
Творчість — озерце. . .
Пірни! — на дні —
таємниця.

Пірнай! . .
Не сила. . .
Лякає безодня,
Немов
убитого звіра кров. . .
А з безодні
нестерпно так
ваблять зорі! . .
Не стримався —
кинувся
у вир стрімголов.

ОЙ, Я БЕРЕЗА. . .

— Доброго ранку, березо біла,
Пробудися, скажи мені,
Чи ти любов свою
долюбила?
Чи ти свою молодість
не втопила
у білопіннім вині? . .
— Ой, я береза,
ой, я тверeза,
та що із того
мені?
Ударило в серце
сокири лезо —
й спалили мене
в огні.
Нема в мене діток —
їх також спалили,
І гублять-рубають
моїх сестер. . .
— Прости. . .
Не прости,
берізонько біла,
За те, що той рубач
живе ще й тепер! . .

* * *

Ще квіти безчашкóві,
трави безстеблинні,
та корені
земного кличу ждуть.
Тут пружне все.
Все рідне.
Нечужинне.

Тут все
до сонця
вершить путь.
Від стебельця до зірки
Світ наш — диво!
О многобутносте
космічного
вселюдського
й свого́! —
Й нестримна дужа,
як прибій,
людина
Викрешує із вічності
Життя вогонь.
Так єсть!
Так буде!
І так мусить бути,
хоч би людина
скапалась,
немов свічá. . .
Людина вмре. . .
згорить. . .
Та будуть —
Люди
із сонцем невмирущим
ув очах.

(Продовження буде)

ПОПРАВКА

Під час набору статті п. В. С. Боковського під наголовком «Сучасний інтернаціоналізм і засоби боротьби з ним» у 8-ій книзі нашого журнала за 1984 рік, трапився недогляд на стор. 933 в передостанньому рядку, де надруковано «Чим нижчий рівень культури, тим легше нею керувати», а має бути: *«Чим нижчий рівень культури людини, тим легше нею керувати».*

За незавважене пропущення слова «людини», що вплинуло на зміну змісту цього речення, вибачаємося перед Шановним Автором і Читачами.

Редакція «В. Ш.»

Наука, досліди

Богдан СТЕБЕЛЬСЬКИЙ

ДОІСТОРИЧНА СКУЛЬПТУРА В УКРАЇНІ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИЗНАЧЕННЯ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Поява людини на території України віднотована археологічними знахідками кам'яного знаряддя праці вже в шельську епоху, радше вже в її останній фазі, що кінчається приблизно коло 300.000 років до народження Христа. Примітивне знаряддя з каменю тієї епохи знайдено в селі Лука Врублівецька біля Кам'янця Подільського на лівому березі Дністра. В знахідках ашельської епохи, що числиться від 300.000 до 100.000 років перед Христом знайдено не лише кам'яне знаряддя праці людини, але й її стоянки зі слідами огнищ та решток костей диких звірів, що на них полювала тогочасна людина. Ашельські стоянки знайдено в Криму, в печері Кіїк-Коба; біля села Федорівка, на правому березі Дніпра в Запорізькій області; на лівому березі Дніпра, в околиці порога Ненаситець Дніпропетровської области; в селі Велика Бурімка Черкаської області, що положене на правому березі ріки Сули. Цю стоянку вважали найдальше на північ висунутою зоною існування тогочасної людини. На півдні в Приазов'ї знайдено кам'яне знаряддя ашельської людини в місцевості Амвросіївка. Найновіші знахідки посувають північну межу знахідок пізної ашельської епохи до стоянки біля Житомира.

В мустьєрську епоху, що тривала в часі від 100.000 до 40.000 років перед Христом, людина займала ширшу територію України. Її стоянки знайдено спершу на Криму. Згодом відкрили стоянки на обох берегах середущої течії Дністра та в околицях його лиману біля Чорного моря, на Закарпатті біля Ужгороду, на правому та лівому берегах Дніпра на Дніпропетровщині, на Донеччині та в околицях Новгороду Сіверського по обох берегах ріки Десни. Відкрили археологи коло п'ятдесят стоянок, що зберегли сліди вогнищ, кам'яне знаряддя праці, більше удосконалене, та кості тогочасних звірят.

Найважливіше, що нас цікавить, в печері Кіїк-Коба на Криму знайдено крім кам'яного знаряддя праці, слідів вогнища та костей

звірят, залишки костей людини, яку антропологи зараховують до типу неандертальця. Правда, знайдено лише частини скелету, але вони відповідають характеристичними рисами знайденим у повнішій формі в Західній Європі. В мустьєрську епоху неандерталець жив теж і в Азії та в Африці. Його попередником був творець примітивного кам'яного знаряддя шельської епохи, фізична структура якого невідома, крім долішньої щелепи, знайденої в Гайдельберґу, від чого й називається гайдельберзькою людиною. Масивна щелепа зі сильними зубами без висуненого вперед підборіддя.

На зміну неандертальській людині появляється в Европі, як теж на інших континентах землі кроманьонський тип людини, яку теж називають оріньяцькою. Це вже — homo sapiens, що відрізняється від неандертальця і фізичною структурою, ближчою до сучасної людини, вищим ростом, більше розвинутим черепом, без вистаючих надбрівних дуг, як у неандертальця. Кінчається долішній палеоліт, з його епохами шельською, ашельською і мустьєрською, і починається горішній, поділений на оріньяцький, солютрейський і мадлейський. Остання епоха кам'яної доби деякими авторами поділяється на оріньяцько-солютрейську і мадлейську. Першу з них визначують часом від 40.000 до 25.000 років, а другу від 25.000 до 8.000 років до Христа. Горішній палеоліт у підсовєтській археологічній термінології виступає як пізній палеоліт і кінцева доба палеоліту (епіпалеоліт), що покривається із поділом на оріньяцько-солютрейську і мадлейську. В 8-му тисячолітті починається мезоліт, що триває до 5-го тисячоліття, коли починається неоліт і кінчається з переходом у бронзову добу чи епоху міді і бронзи, яка на українських землях на початку першого тисячоліття перед народженням Христа переходить у залізну. Особливо неоліт і доба міді та бронзи в різних частинах Европи та Азії в різному часі виступають, залежно від уживання кераміки та металів.

Для нашої теми цікавий матеріял приносить щойно пізній палеоліт чи за термінологією західніх археологів горішній палеоліт оріньяцько-солютрейської і мадлейської епохи, коли на терені Европи і України виступає кроманьонська людина. Починається доба, в якій людина не лише бореться за існування, творить матеріяльні засоби життя — житло, одяг, харч і знаряддя праці, але вміє висловити своє враження і поняття про все, що її оточує, що її цікавить, чим займається і про себе саму. Свої обсерваціі вміє відтворити наскальними малюнками на стінах печер, у яких живе, залишає нащадкам свій власний образ, свого оточення, звірят, на яких полює, цілий світ яким живе, на підставі якого ми можемо робити певного роду висновки. Людина того часу вже має свої певні ідеї, відображені на наскальних малюнках, але теж ви-

словлені мініятурної форми скульптурами, виконаними з кості бивня мамута або випаленої глини. В переважній скількості скульптури, тематично присвячені образові жінки, що, на думку більшости дослідників, були виявом культу родючости та зародком суспільного життя — матріярхату.

На українських землях, подібно як у мустьєрську епоху не знайдено повного скелету неандертальської людини. Не знайдено теж повного скелету людини кроманьонського типу. Зате знайдено декілька черепів і окремі частини костей скелету в стоянках оріньяцької доби в Пушкарах Чернігівської области, у Валяві Львівської области та в стоянках мадлейської в Чулятові Чернігівської области і в Новгороді Сіверському. В Старосільській печері на Криму біля Бахчисараю в мустьєрській стоянці, знаряддя праці жителів якої виказує перехід з мустьєрської епохи до періоду верхнього чи пізнього палеоліту, археологи відкрили поховання дитячого віку, кістяні рештки якої антропологи визначили перехідною формою, а радше гібридною неандертальця і кроманьонця. Повні скелети кроманьонця виявлено на північносхідніх межах української сучасної території, на південь від Воронежа, в стоянках місцевости Костенки, в тому числі один скелет дорослої людини, а два дитячі.

Найважливішою для нас знахідкою у стоянках Костенок — це кількадесят культових скульптур жінок, що своєю формою і, правдоподібно, призначенням, чи ролею, подібні до середньоевропейських та Західньої Европи. Найстилевіші з тих жіночих скульптур мають назви Венер, ніби по аналогії до ідеалу античної краси, символом якої була богиня Венера. Сусідня стоянка, що в ній знайдено подібні скульптурки, як були знайдені в Костенках, теж належать до суміжних з Україною земель і лежать над Доном, Ґаґаріно. Скульптури з Ґаґаріно стилем близькі до костенівських. Вище на північ і дальше на сході місцевостей Костенки та Ґаґаріно на Дону стоянок із скульптурами жінок не знайдено, але на сучасній українській території в стоянках місцевости Мізинь, поруч житлових споруд, знаряддя праці і орнаментованих прикрас, відкопано теж і ряд жіночих скульптур.

На характер і стиль скульптур впливає людина-творець, час їх творення і територія, на якій їх було знайдено. Скульптурки оріньяцько-салютрейської доби, на 25 тисяч років старшої, різняться від скульптурок з мадленської доби. Різняться не так антропологічними рисами, як радше стилевими, що треба, або можна, інтерпретувати як причинами ідеологічними.

Зате скульптурки оріньяцько-солютрейської епохи різняться між собою антропологічними відмінностями фізичної будови, а менше стилістичними. При реалістичному, візуальному стилі форми вони мають показані не лише відмінні антропологічні риси

будови тіла, але й навіть етнографічного характеру відмінності форми зачіски голови та частин одягу, пояси на бедрах чи форми рога на плоскорізьбі у Венери з Льоссель у Франції, що має свою аналогію на зображенні скульптури божка черняхівської культури наших предків антів та на скульптурі «Святовита», збручанського ідола дохристиянської доби України, що зберігається в музеї Кракова. Що кроманьонець расово не був однорідним типом, свідчать расові відмінності т. зв. «венер». Віллендорфська венера з терену сучасної Австрії має виразні пропорції тіла та круглу форму голови, майже без шиї, протоальпейської підраси, хоч за формою голови — профілю теж і до балтицької підраси европеїда. Венера з Костенок вирізняється високим станом, довгими удами та вужчою від бедер грудною кліткою. Її антропологічної будови пропорції наближаються до пропорцій людини на скульптурах доби бронзи в Україні т. зв. трипільської культури, яка, на думку деяких дослідників, має відповідника в сучасній арменоїдній та динарській підрасах европеїда. Венера Базі Россі з пограниччя Італії і Франції своїми пропорціями тіла наближається до типу Венери Віллендорфської, зате Венера з Дольних Вестоніц на Моравії наближається характером будови тіла до Венери із Костенок ч. 3. В тих же Дольних Вестоніцах знайдено скульптуру — торсо жінки, що своїми пропорціями тіла, доволі видовженого та однакових вимірів у грудній клітці як і в бедрах, із низьким станом, дає підставу говорити про нордійську підрасу европеїда в сучасному його вигляді. Цю опінію підтверджує знайдена в тій же місцевості скульптура головки жінки з вузьким і видовженим обличчям, прямим носом і близько себе поставленими очима. Зате дуже реалістично виконана скульптура голови жінки з довгою шиєю, круглою головою, але з подовгастим лицем, закінченим в трикутник у підборідді, з прямим носом і широко розставленими очима на обличчі в околиці вилиць і чола, знайдена в місцевості Брассемпуй у Франції, дає можливість визначити її тип найближче до динарського із усіх існуючих сьогодні в Европі. Трудною до визначення антропологічного типу за формами чи вимірами сучасної европеїдної раси є Венера з Лепіґі у Франції, частини тіла якої експресійно перебільшені і непропорційні по відношенні голови, шиї, грудної клітки та її долішньої частини бедрової і заду. Такі сполучення в сучасних типах европеїдної раси не існують. Така деформація може бути вислідом бажання творця скульптури підкреслити культ родючости. Реалістично-візуальне трактування предмету могло бути причиною перебільшування форм грудей, що часто появляється у старших жінок після кормлення дітей. Анре Леруа-Ґуран, автор найкращої праці про мистецтво палеоліту, в книжці «Скарби доісторичного мистецтва» названу Венеру з Лепіґі вирізняє як твір, що виходить поза реалізм форм візуаль-

ного сприймання і виявляє тенденції до суто мистецьких стилізацій. Про такі, в тому часі, ще не має мови і з автором такої гіпотези погодитися трудно. Наші міркування викликані потребою показати на різнородність типажу кроманьонської людини, яка вже в оріньяцьку епоху мала свої антропологічні зрізничкування, що трудно було би визначити на підставі виключно скелетних, костяних решток тогочасної європеїдної раси.

Венера з Люжері От з терену Франції є перехідною формою до вповні стилізованих форм жіночих фігур з Мізиня на Чернігівщині та зовсім зведеної до символу лінії та півкола із Ле Портель із Франції. Мізинська Венера, виконана з кості бивня мамута, узагальнених форм, величиною коло 30 сантиметрів, обмежена до зображення голови та тулуба. Ноги зливаються в одну форму. Ціла скульптура покрита меандровим орнаментом. На інших фігурках, дуже стилізованих, вирізняється тільки жіночий стан, яким творець визначив ідею жінки — праматері людського життя.

Останні, названі три форми жіночого тіла в скульптурі показують на перехід від реалізму, сенсуального сприймання світу, до форм, зближених до абстрактного думання, або до форм раціонального реалізму. Цей період зображувальної абстрактними формами скульптури, покритої орнаментом, показує новий крок у розвитку людини і він визначається останньою фазою палеоліту мадлейської доби. Скульптура тогочасної доби про фізичну структуру людини сказати може дуже мало. Більше може сказати про культуру того часу, зокрема про мистецтво. І. Г. Шовкопляс в статті «Мистецтво палеоліту» (Історія українського мистецтва, т. І. Київ, 1966) каже: «Меандровий орнамент на виробах з мізинської стоянки — найдавніший не тільки на території України, а й у всьому світі. Він з'явився на кілька тисячоліть раніше, ніж у Стародавній Греції, де, як відомо, меандр був досить поширений і вважався за найдавніший. Подібних зразків первісної ґравюри, крім Мізина, не знайдено на жодній з пізньопалеотичних стоянок».

Перехідною добою поміж давнім і новим — неолітом була доба мезоліту, за терміном Тореле, або епіпалеоліту, за Обермайером. Час цієї доби визначають різно. Деякі археологи починають його вже на дванадцятому тисячолітті до народження Христа.

За І. Гохманом в праці «Населення України в епоху мезоліту й неоліту», на підставі матеріялів з поховань Дніпровського Надпоріжжя, населення України не відрізняється від мезолітичного населення Західньої Европи. Антропологічний тип тогочасного населення (степової України) зформувався на ґрунті автохтонного населення пізнього палеоліту в культурних контактах з культурами Східнього Середземномор'я, Подунав'я і Балканів. Автор вису-

ває гіпотезу, «що антропологічний тип палеолітичних предків мезолітичного населення України найповніше показаний в комплексі рис т. зв. «східнього кроманьонця», відомого нам із верхнєпалеолітичних знахідок у Чехо-Словаччині і в Костенках на східніх межах України.

Традиція скульптурного мистецтва, культ богині родючости, в часі доби мезоліту припиняється. Мистецтво мезоліту — малюнки в печерах показують перехід з реалізму до схематизму, а то й до форм повної абстракції. В Україні в селі Баламутівка Чернівецької области в печері над Дністром, відкрито малюнки мезолітичної доби. Збереглася головна стіна малюнків тварин, мисливських сцен та людських постатей з луком. Поруч зображувальних мотивів, в упрощених схематичних формах, на стелі печери знайдено нарізні лінії, якими у зовсім абстрактних формах петрогліфів багата «Кам'яна могила» на Мелітопільщині, що її мистецтво є виявом абстрактного думання людини і датується М. Руденським перехідною добою з неоліту в бронзову добу. «Кам'яна могила» лежить в зоні степового Лівобережж'я, традиційної зони скотарської культури України, одначе там є зображення в схематичній формі волів запряжених у плуг. Руденський названу пам'ятку пов'язує зі західньоевропейською зоною культур.

Матеріялів антропологічного значення для вияснення фізичної будови населення України доби мезоліту в тогочасному мистецтві не знаходимо. Щойно неоліт, а зокрема бронзова доба приносить нам відродження культу жінки — матері, культу продовження роду, у формі скульптур — богині хатнього вогнища. Правобережна Україна була територією найстаршої в Україні хліборобської культури, що зформувалася на буго-дністровській основі (V-IV тисячоліття до Христа) і зазнала свого вершинного розвитку в трипільській культурі (IV-III тисячоліття включно). Доба трипільської культури найбагатша в конфліктні гіпотези, щодо антропологічного походження її населення. Конфлікт випливає не так на підставі наукової аргументації і доведених фактів, як на основі гіпотез політичних тенденцій щодо походження індоевропейців, а слов'ян зокрема. На Лівобережній Україні найстаршою неолітичною культурою являється ровесниця Правобережної буго-дністровської сурсько-дніпровська культура. Пізніше на Лівобережжі виступає дніпродонецька культура, що є сучасницею трипільської на Правобережжі. Згодом на Лівобережжі появляється культура ямна, яку продовжує катакомбна і завершує аж до залізної доби культура зрубна. На Правобережжі трипільська культура після двох тисяч років існування улягає культурі шнурової кераміки, що на Середньому Подніпров'ї має назву Середньодніпровської культури, що є одночасною з катакомбною Лівобережжя. Коло 500 років триває шнурова кераміка на

Правобережній Україні, а в періоді пізньої бронзи коло 1500-го року до Христа появляються на Правобережжі культури комарівська, тшинецька і ноа та згодом білогрудівська, в якій відновлюються традиції трипільської зі скульптурами та культовими випалюваними з глини хлібинками. Ці хліборобські культові як теж інші етнографічні риси трипільської культури переходять в залізній добі після білогрудівської в чорноліську, ровесницю історичних кіммерійців та скитів, які лишаються вже поза нашою темою.

Правобережні культури України відносно Лівобережної — це тисячами років формовані протиставні цивілізації. Хліборобство протиставлене скотарству. Віл — коневі. Осілий чоловік — кочівникові. Матріярхат — патріярхатові. Тілопохування — тілоспаленню. Від часу хлібороб переходить Дніпро в Лісостепу, кочовик-скотовод займає степ Правобережжя. Хто вони ті, що призначення вирішило їм формувати українську націю в історичну добу?

Археологи визначили культури земель України, антропологи зайнялися визначити расовий склад її населення. Матеріялом для визначення антропологічного типу населення є могильники з трупопохованням, є кості померлих. Поховання цього типу дають можливість, коли кістяк не є в знищеному чи пошкодженому стані, визначити антропологічний тип людини. Стають недостатніми, а то й неможливими досліди над рештками спалених костей людини, коли її обрядом поховання є тілоспалення. Населення Правобережної України саме такий обряд поховання плекало від часів неоліту аж до історичних часів Руси України, що з прийняттям християнства, цей звичай закинула. Правда, були періоди змішаних форм поховань в часі змішання населення Лівобережної України з Правобережної, але старі традиції хліборобської культури перемагали в окремих періодах скотарських вторгнень і поверталися до первісних традицій. Кранологічний матеріял ямної, катакомбної і зрубної культур можливо збережений. Його розглядові і клясифікації присвятили праці І. Гофманн, Г. Зіневич, С. Круц, Т. Кондукторова, В. Бунак, Г. Дебец. Гофманн, у згадуваній раніше праці, каже: «В неолітичному населенні Надпорожжя-Приозів'я виразно виступають два антропологічні варіянти: доліхокранний та мезобрахікранний». На його думку, у висліді його дослідів, мезо- чи брахікранний тип формувався в північних областях України, можливо у Лісостепу. Місцевим у степовій зоні Надозів'я домінував доліхокранний тип, чи, просто кажучи, довгоголовий.

Г. Зіневич зробив досліди з 99-ти черепів пізньонеолітичного Дереївського могильника. Тільки вісімдесят надавалися частинно до помірів. Їх треба було реставрувати, що утруднило солідні по-

міри. З названого числа черепів більшість із них належала доліхокранному типові, решта доліхомезокранному і найменше число брахікранному. Кондукторова досліджувала серію черепів Вовнигівського могильника, а Зіневич теж Микольського. В останніх могильниках дослідники визначують головно типи черепів доліхокранного і доліхомезокранного, хоч теж знайдено між іншими один брахікранний. Покликаючись на досліди Гофманна, Зіневич погоджується з думкою, що в Подніпров'ї в пізнонеолітичну епоху існував круглоголовий тип людини поруч довгоголового. С. Круц робить остаточний висновок, що в могильниках катакомбної культури Степового Лівобережжя переважав мезобрахікранний тип европеїдної раси. Думки антропологів поділені ізза недокладностей померів та великих пошкоджень кістяних матеріялів, які до часу померів перейшли, як каже Зіневич, «реставрацію, а в окремих випадках реконструкцію певних частин мозкового та лицьового відділів черепа, що їх автори провадили в лябораторії антропології за методикою, якою широко користуються радянські антропологи».

Немає окремих праць, на рівні дослідників кранологічного матеріялу Степового Лівобережжя, щодо мезоліту, неоліту, міді і бронзи Правобережної України. Зокрема щодо типу людини трипільської культури та носіїв її фізичного та культурного субстрату. Зрештою, це очевидне та виправдане. Кістяних останків надто мало, щоб ставити виразну тезу. Лишаються гіпотези. Одною з таких є втерта опінія в археологічній літературі, що трипільці належали до доліхокранного типу середземноморської раси европеїдів. Тій же расі мала б належати теж частина доліхокранного типу населення Степового Лівобережжя.

Культури, що розвинули найвищу і першу хліборобську цивілізацію в Европі, були носіями культу родючости — матері землі, жіночих скульптур. Треба згадати, що хліборобські культури дали початок не лише осілості людини, але й урбанізованих спільнот Близького Сходу, Анатолії і Центральної Азії на північних периферіях Ірану та Індії. Тому, займаючися стилями та антропологічними відмінностями скульптур неоліту та міді-бронзи на названих просторах, можна визначити не лише культурні, але й антропологічні кордони територій населення того часу. Найближчим сусідом бугодністровської, а згодом трипільської культури мальованої кераміки була територія лінійно стрічкової кераміки Подунав'я і Центральної Европи. Ореол мальованої кераміки та скульптур богині родючости займає Егейські острови, Анатолію, Мезопотамію, Іран і терени аж до Південної Тюркменії. В степах Центральної Азії, як і Лівобережжя Степової України жило скотарське населення европеїдів, яке мальованої кераміки

не знало і культу та скульптур жінки — богині родючости не мало.

Неоліт Правобережної, а зокрема Лісостепової України, і доба бронзи зазнали дискримінації, як з боку совєтських археологів та палеоантропологів так і західньоевропейських. Поза монографією Т. Пассек і працею В. Даниленка, позбавлених ширшого і кращого ілюстраційного матеріялу щодо скульптури, український неоліт і доба бронзи дістали найкраще ілюстрований огляд у праці Марії Ґімбутас — «Богині і боги старої Европи». За її картами, Балканський півострів і Правобережна Україна — культурне ядро старої Европи. Її праця дає не лише образ трипільської культури в широкій серії її скульптур, але й спромогу на досконало ілюстрованому матеріялі її характеризувати в антропологічному визначенні типажу. Вона теж дала нагоду для порівнянь із типажем скульптур сусідніх територій для пізнання антропологічної споріднености в неоліті та бронзі, що в якомусь відношенні відповідає антропологічним складом характерові сучасних народів України, Балканів і Центральної Европи.

Скульптури, обговорюваного періоду часу, мають різні форми на різних теренах, але мають теж і спільні риси ідеологічних та естетичних канонів, певної стилізації. Стилізація фіґур не деформує їх структури, але тільки зводить до найсуттєвіших упрощень. Подекуди форма жінки зведена до структури, що нагадує контури гітари, або ще більше абстрактної, як у мізинських скульптурах пізнього палеоліту. Але є і скульптури, голови або тулуба, наближені до реалістичних форм, деталізованих, в яких збережені не лише пропорції тіла, але й виразно визначений тип обличчя, форма голови, її характер черепа, форма чола, обличчя і розміщення очей.

Бувають скульптури орнаментовані є теж без жодних орнаментів на тілі фіґурок. У більшості вони нагі, подекуди вкриті частинами одягу великого етнографічного значення. Трипільські скульптури, примітивнішого виробу, без орнаментації. Більше досконалого — покриті спіральними — округлими лініями, що підкреслюють форму тіла. Ті скульптури, що не улягли схематизації, дають нам виразний тип арменоїдної підраси европеїдної людини, про що свідчать зображення жінок із Володимирівського поселення, у Луці Врублівецькій, в Кукутенах та на інших поселеннях. Цей антропологічний тип поширений був і віддзеркалений на різьбах жінок теренів Подунав'я. Сьогодні на всіх цих теренах переважає динарський тип людини (круглоголовий) з домішкою західньої (довгоголової) в Болгарії, Румунії та Юґославії і ще альпейської (теж круглоголової) в Чехо-Словаччині та Угорщині та із додатками західньої, альпейської і нордійської в

Україні, але у формі гібридних на базі арменоїдно-динарському субстраті, що переважає в українському антропологічному типі.

Про арменоїдне населення неоліту і бронзи України пише археолог Вадим Щербаківський у своїй праці «Формація української нації». Покликаючись на Г. Чайльда, твердив про прихід цього населення із Малої Азії в часі поширення хліборобства в Україні. Новіші археологічні досліди говорять про автохтонність населення України від часів палеоліту. Віктор Петров перший покликається на антропологічний тип скульптур трипілля, як на арменоїдний тип тогочасного населення, що залишився субстратом нашого народу, який зазнав не зміни населення, а тільки частинних домішок в перспективі доісторичного та історичного його тривання. Ряд археологів, а зокрема російських і польських, висунули гіпотези про тракійське походження трипільської культури та її повного занику з приходом шнурової кераміки на порозі 2-го тисячоліття до Христа, а з цим і зміни населення. Шнурова кераміка ніби пов'язується із приходом індоевропейців і тому прихід праслов'ян, балтів і ґерман в Европу був із Сходу, з теренів Каспійсько-озівської рівнини, з теренів скотарської культури. Більшість українських вчених і найвизначніших об'єктивних вчених доказують, що формування індоевропейців відбулося ще до неоліту і колискою слов'ян є територія між Одрою і Дніпром. За Пастернаком східні слов'яни (українці) зформувалися на ґрунті трипільської культури і тогочасного населення, а західні на лінійно-стрічковій.

В. Даниленко в своїй праці «Неоліт України» каже: «Якщо, наприклад, в часах П. Кречмера продовж декількох десятиліть уважали, що балкано-еґейський ореол до приходу греків був заселений не індоевропейцями, то тепер цей ореол уважається ледве чи не центром области формування індоевропейського етнокультурного масиву». Дальше цей же автор каже: «Вже на сучасному етапі дослідів є очевидним, що для визначення перших періодів історії індоевропейської етнокультурної спільноти обов'язково треба враховувати факти епохи мезоліту, а навіть пізнього палеоліту».

Тракійське походження трипільського населення треба відкинути на підставі відмінности трипільської культури, як окремої самобутньої культури в ореолі культур старої европейської хліборобської спільноти. А зокрема індоевропейська основа трипільського населення, що доведене Даниленком, вповні реабілітує тези археологів, Вікентія Хвойки та Ярослава Пастернака, Вадима Щербаківського і антрополога Хведора Вовка. Досліди над малюнками і скульптурами населення України від пізнього палеоліту до історичних часів можуть служити якоюсь мірою допоміжним матеріялом для визначення характеру, автохтонности та

тривання тяглости культурного і фізичного населення, що зформувалося на території України і є субстратом українського народу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології. Прага. 1926-27.

В. Д. Дяченко. Антропологічний склад українського народу. «Наукова думка». Київ. 1965.

Р. Єндик. Антропологічна будова України. Енциклопедія Українознавства. Т. І. НТШ. Н.Й. 1949.

В. Щербаківський. Формація української нації. Н.Й. 1958.

Віктор Петров. Походження українського народу. Реґенсбурґ. 1947.

Матеріяли з антропології України. А.Н. УРСР. Київ. Випуск 1, 1960; Випуск 2, 1962; Випуск 3, 1964; Випуск 4, 1969; Випуск 5, 1971; Випуск 6, 1972; Випуск 7, 1973.

Г. П. Зіневич. Антропологічна характеристика давнього населення території України. Вид. «Наукова думка». Київ. 1968.

И. И. Гохман. Население Украины в эпоху мезолита и неолита. «Наука». Москва. 1966.

С. И. Круц. Население территории Украины эпохи меди-бронзы. «Наукова думка». Киев. 1972.

Т. С. Кондукторова. Антропология древного населения Украины. Изд. Моск. Унив. М. 1972.

Г. П. Зиневич. Очерки палеоантропологии Украины. «Наукова думка». Киев. 1967.

В. П. Алексеев. Историческая антропология. «Высшая школа». Москва. 1979.

В. П. Алексеев. География человеческих рас. «Мысль». Москва. 1974.

РАСОГЕНЕТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В ЭТНИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ. Сборник. «Наука». Москва. 1974.

ПРОБЛЕМЫ АНТРОПОЛОГИИ И ИСТОРИЧЕСКОЙ ЭТНОГРАФИИ АЗИИ. «Наука». Москва. 1968.

В. В. Бунак. Человеческие расы и пути их образования. Сов. Этн. Н. І. М. 1948.

В. В. Бунак. Структурные изменения черепа в процессе брахикефализации. Труды. Ленинград. 1951.

Г. Ф. Дебец. Палеоантропология СССР. Труды Инст. Этногр. АН СССР. Москва-Ленинград. 1948.

Г. Ф. Дебец, А. Трофимова, Н. Н. Чебоксаров. Проблемы заселения Европы по антропологическим данным. Труды. Инст. Этн. АН СССР. Т. XVI. Москва. 1951.

Г. Ф. Дебец. Палеоантропологические находки в Костенках. Сов. этногр. Т. І. 1955.

Т. С. Пассек. Раннеземледельческие (трипольские) Племена Поднестровья. АН СССР. М. 1961.

В. Н. Даниленко. Энеолит Украины. «Наукова думка». Киев. 1974.

О. В. Цвек. Трипільська посудина з антропоморфними зображеннями. Археологія, т. XVI. АН УРСР. Київ. 1964.

Ю. М. Захарук. Поселення Софіївського типу в околицях Києва. Ана-

логії до пізнього трипілля і схематизована статуетка жінки. Археологія, т. VI. АН УРСР. Київ. 1956.

Д. Я. Телегін. Енеолітичні стели і пам'ятки нижньомихайлівського типу. Археологія, т. 4. «Наукова думка». Київ. 1971.

Ярослав Пастернак. Археологія України. НТШ. Торонто. 1961.

Археологія Української РСР. У трьох томах. «Наукова думка». Київ. 1971.

І. Г. Шовкопляс. Археологічні дослідження на Україні. АН УРСР. Київ. 1957.

П. И. Борисковский. Палеолит Украины. АН СССР. Москва-Ленинград. 1953.

О. П. Черниш. Стародавнє населення Подністров'я в добу мезоліту. «Наукова думка». К. 1975.

М. Руденський. Кам'яна могила (Корпус наскельних рисунків). АН УРСР. Київ. 1961.

В. М. Массон. Алтын-Депе. «Наука». Ленинград. 1981.

В. М. Массон. Среднеазиатская терракота эпохи бронзы. «Наука». Москва. 1973.

Г. Соколов. Эгейское искусство. «Изобразительное Искусство». Москва. 1972.

Г. И. Смирнова, Я. В. Доманский. Древнее искусство. «Аврора». Ленинград. 1974.

Р. М. Мунчаєв, Н. Я. Мерперт. Раннеземледельческие поселения Северной Месопотамии. «Наука». Москва. 1981.

Т. А. Трофимова. Древнее население Хорезма. АН СССР. Москва. 1959.

Энеолит и бронзовый век Украины. Иследования. «Наукова думка». Киев. 1976.

Marija Gimbutas. *The Goddesses and Gods of Old Europe, Myths and Cults Images.* University of California Press. Berkeley and Los Angeles, 1982.

René Huyghe. *Larousse Encyclopedia of Prehistoric and Ancient Art.* "Hamlyn", London, New York, Sydney, Toronto, 1981.

Richard G. Klein. *Ice-Age Hunters of the Ukraine.* The University of Chicagc Press. Chicago — London, 1973.

C. C. Lamberg-Karlovsky. *Hunters, Farmers and Civilizations.* W. H. Freeman & Co., San Francisco, 1979.

André Leroi-Gourhan. *Treasures of Prehistoric Art.* Harry N. Abrams, New York.

Andreas Lommel. *Prehistoric and Primitive Man.* McGraw-Hill Book Co., New York — Toronto.

David and Joan Oates. *The Rise of Civilization.* Elsevier — Phaidon, New York.

T. G. E. Powell. *Prehistoric Art.* Oxford University Press, New York and Toronto.

Jürgen Thimme. *Art and Culture of the Cyclades.* University of Chicago Press, Chicago, 1976.

Максим БОЙКО

БОГОСЛОВЦА ОТ СЛОВЕС

Перша українська бібліографія, Київ, 1073

Вступні відомості

В «Ізборніку Святослава 1073» є три бібліографічні статті. Одна із них «Богословца от словес», найповніша, називає канонічні книги Старого і Нового Заповітів та книги заборонені — апокрифічні. Ця стаття покриває коло 90 назов, приблизно всю тодішню літературу в Русі-Україні, а можливо також Болгарії та частину книг Візантії. Сам «Ізборнік» уявляє собою первовзір енциклопедії, складається із 383 статтей-гасел, на тодішню мову «запитів і відповідей» в багатьох ділянках тодішньої науки, як: граматика, поетика, історія, філософія, астрономія, природа, математика, ботаніка, зоологія тощо. Можна припускати, що цей «Ізборнік» мав бути також свого роду «судебником», себто княжого стола авторитетним словом.

«Ізборнік Святослава» після давности — друга датована рукописна книга після Остромирового Євангелія (к. 1056-57). Візантійський протограф був знайдений на Афоні в середині XIX стол. Про нього А. Х. Востоков писав (переклад з російського): Грецький збірник Коалинової Бібліотеки писаний після думки Монфокона коло 912 р., в періоді патріярхства Николая... (Той же, «Описаніе русскихъ и словенскихъ рукописьй Румянцевскаго музеума. СПб, 1842, стор. 505). На цю тему є кілька гіпотез. Одна із них (4, стор. 10) каже, що візантійський примірник «Ізборніка» дістався до Болгарії правдоподібно у війні між тими країнами і тут в 913 р. був переписаний для царя Симеона.

Також є кілька гіпотез про перехід болгарської копії «Ізборніка» на Русь. Одна із них — це похід князя Святослава на Болгарію в 963-68 рр. Могла бути продаж, або подарування. Остання також певна гіпотеза, що цього збірника на Русь принесли вигнанці з Болгарії в 1001-1014 рр., що втікали перед лютим «болгаробійцем» Василем II. Але одне залишилося нам певним, що болгарська копія в Києві була переписана і перекладена на тодішню мову київським писарем і для київського князя. З наукового боку ця книга зістала духово освоєна і набула сили репрезентації рідномовної науки та стала джерелом української бібліографії.

«Збірник Святослава» 1073 р. — це не випадкове явище, а зако-

номірний процес розвитку літератури давньої Руси-України. В цім збірнику ми знаходимо первопочаток багатьох ділянок людського знання вже тоді потрібного українському народові. Сам же збірник, як було сказано, першовзір енциклопедії з 383 статтями різного змісту в добі нового християнства, яке вело тяжку боротьбу з архаїчним язичеством, що не могло піднестися до вершин розуміння людського духа, а лише вдоволялося ритуалами. На всі ці спірні питання впорядчик болгарського примірника Іоанн Екзарх підбирав потрібні статті, а між ними також і бібліографічні вказівки, що саме читати, а чого слід вистерігатися. Це питання актуальне і сьогодні і на цю тему існує вже багата література.

Усіх дотепер відкритих списків «Ізборніка» нараховують 19-ть. Між собою вони різняться редакціями, відмінними фразами, кількістю аркушів або сторінок. В нашім дослідженні взято т. зв. Воскресенський список 1073 р., в лист, 266 аркушів, писаний на пергамені, у два стовпці, київська редакція, містить 383 статті видатних богословів і письменників з-перед X стол. В нім переважає патристична література Отців Церкви перших віків, що розробляли християнські догми. Цей збірник був складений в 1073 р. дяком Іоанном для київського князя Святослава Ярославича (1027-1076), сина Ярослава Мудрого.

В 1817 р. П. М. Строєв і К. Ф. Калайдович почали обслідування манастирів московської губернії з метою скласти опис рукописів наявних в їх бібліотеках (Н. П. Борсуковъ, «Жизнь и труды П. М. Строева», стор. 24-29). В бібліотеці Воскресенського манастиря під Москвою, названого «Новий Єрусалим», ці дослідники знайшли невідомий рукопис. Калайдович перший його описав у 1834 р. У вищезгаданій бібліотеці цей рукопис зберігався під назвою «Сборникъ или нравоученіе изъ книгъ Соломоновыхъ». В цім рукописі не було заголовного аркуша, на якім була зображена родина кн. Святослава. Він знайшовся щойно в 1835 р. Після цього рукопис був переданий до Синодальної бібліотеки у Москві і там його описав А. Горський. Ініціятива видати цей збірник зародилася в 1845 р., а видання здійснено щойно в 1880, 360 прим. фотографічним засобом.

Видання цього збірника попередила підготовча праця в роках 1819-1820: Граф Н. П. Рум'янцев доручив графікові Ратшину скласти під репродукцію чітку копію. Відомо, що старі рукописи з правила мають затерті місця, невиразні літери, які треба реставрувати, а навіть переписувати. В процесі підготовки до публікації згаданого рукопису виявилося, що оригінал складався з 35 зошитів, в кожнім по 8 аркушів, що разом складало 280. Виявилося, що 14 аркушів десь затратилися (4, стор. 18-19).

Оформлення давніх книг значно різниться від сучасних. Автори і заголовки писали в різних місцях. На 2-му аркуші читаємо:

«Съборъ отъ многъ отець толковании о неразумныхъ словесахъ в Евангеліи, Апостоль и инех книгахъ. Вкратць съложены на память и на готовъ отвьты». . . На аркуші 263б після «Амінь» додано: «Въ льто 1073 написа іоаннъ диакъ (дяк) изборникъ великому князю святославу». Від цієї останньої дописки і закріпився загловок другої найстаршої в Україні книги, якій в наш час вже понад 900 років.

Як в Болгарії, так і в столиці України — Києві, протограф і копія від нього, після нашого розуміння сьогодні, — це типи перекладної літератури. Болгарська копія пов'язана з історичним розвитком культури народу IX-X стол., почавши від царя Бориса, покровителя Кирила і Методія, значно скріпилася за царя Симеона (893-927), що здобував освіту в тодішній Візантії і був обізнаний з античною літературою (4, стор. 272). Перекладна література в Україні відображена в Остромировій Євангелії, в Острозькій Біблії та інших творах. Вкладена в ці книги своєрідна оригінальна майстерність, редакція, можливе пристосування статтей до потреб рівня культури країни, зовнішнє оформлення — всі ці заходи слід розцінювати, як творчі акти.

Одна з бібліографічних статтей в цім збірнику «Богословца от словес» є предметом нашого дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ В «БОГОСЛОВЦА ОТ СЛОВЕС»

«Ізборників Святослава» було два, другий складався в 1076 р. Ми зупиняємося на старшім з 1073 р., який має 266 аркушів. В ньому три бібліографічні статті, а саме:

1. «Отъ апостольскихъ уставовъ» (аркуш 203б і 204а). В цій статті названі апокрифічні книги заборонені вірним читати. Автор радить усім для побожного читання «Книги Царств», а також «аште ли и песнѣ хоштеши, то имаше псалмосы». «Аште ли хитросными и творенны, то имеша пророки Иова и Предтечникъ, въ них же всякая твари и ухищренія, большую пользу умк обрести». Це стаття-порадник, бо не тільки забороняла читати невірні книги, але й поручала що саме слід читати. Це свого роду рекомендована бібліографія практикована до сьогодні.

2. «Слово Іоанна Дамаскина о вѣрочытныхъ книгахъ» (аркуш 252б і 253а), перечисляє 20 книг Старого і коло 10 Нового Заповітів також для побожного і релігійного читання. Приписка каже, що названі книги «добры суть и лепотны». Це також рід рекомендованої бібліографії.

3. «Богословца от словес» (аркуші 253а і б, 254а), стаття була складена приблизно в X стол. і складалася з двох частин (гляди на фотовідбитки на стор. 1109, 1110, 1111, 1112):

«253а»

рзв

Початок статті →

Б

нл҃ѣдннѧ·паѹлъ·ід҃
о҃бавленнѥнанпаѥ
ѹатгелнета ⁘ ⁘ ⁘
вгослобѣцловѣсъ·⁘
ъдаоубонештюжи
лнпрѣлнштажть
сакънигамнлно
гъінбобъікаѫтьне
нстобъіянсказъі·
прнялннснялюн
нзбьранъінлюбоун
слънікъ·повѣсть
нъіяѳосжтькънн
гъі·іѳ҃·прьвъіяѥкрѣ
нсікъіялоудростн·
прьвонѥродьство·та
ченсходъ·плєуитн
конъ·тачетнсла·по
тольжекъторънза
конъ·таченіусъ·
нсждня·роуфъ·н·де
катъіяже·ндесатъі
якънигъідѣяннѧ
црьска·нпаралнполѥ
нъіпослѣждежде
нлашнѥздроу·на
стншьнънаженѧ
теръі·нхъжеѥпрьвъі
ннѡвъ·потольжедя

къідъ·тачестроѧсоло
лионѧ·съкорьінкъ·
пѣснняже·нпрнтъ
та·нпосельдоухапро
роцьскааго·іѳ҃·прікъ
ѡснѥ·намшс·лнхе
ѧжетретнн·посемь
женолъ·тачеѧнана·н
ѧѣднас·наоумлъже·
намбакоуллъ·нсѡ
фоннѧ·нагеос·тачє
захарнѧ·нмалахн
ѧ·нсаннаже·ннарн
цдѣмъінннѥремннѧ
нзлѧдда·нѥзекнль
нданнлъ·нженєла
годѣть·дапрьвъін
нхъоубоположнхъ
кѳ·къннгъі·ѥврѣ
нскъінмъкъннга
лъсжпротнвънъі·
оужежетътннобъіѧ
таннъімат·ѳеноу
бонапнсаужсаха·ма
рькъженталнн·лоу
кажеѧхеѧдемъ·бъсѣ
хъже·нѡаннъпропо
вѣдьннкъвелнкъ·
нѣсьнъінжнтєлннъ·

[2536]

посемь же дѣ[а]нии
моудръ нъ съ апл҃ъ і҃
паб[ы]лъ къ тетырьмъ
посъланиемъ ѕ҃ же
обьштиихъ нъхъже
имаковлѧ а҃ в҃ петро
кѣ г҃ иѡанокъ ѕ҃
моудиа сеоужемла
ш нькьѧ къселоу
жеежекремѣснъ
тонекъроцѣ исндо
ра оѳ҃ къниг҃ ъ ние
лкожескънетѣлъ
а родьство исходъ ле
ун҃тникъ тисла е҃ къ
торъинзаконъ ѕ҃ ни҃
сус҃ ѕ҃ сждьи нроуѳъ
н цр҃скыихъ прькыихъ
ѳ цр҃скыихъ кі҃ цр҃скыихъ
г҃ на цр҃скыихъ д҃ хі҃ па
ралипомена гі҃ їѡкъ
ц҃ ѳалтира іе҃ прит҃ъ
та іѕ҃ съборьникъ
із҃ пѣснипѣснемъ
ні҃ ездра іѳ҃ осие к҃
амос ка минеде кв҃
іѡнлъ кг҃ іѡнас кд҃
авдноу іс҃е наоумъ
кѕ҃ аѵ҃вакум кз҃ со

фонни кн҃ агеос к҃ѳ
захрна л҃ малахиас
ла исаиа лв҃ иереми
на лг҃ иезекииль лд҃
даниилъ ле҃ еуагге
лионъ отъмат҃ѳеа
ѧѕ҃ еуаггелионъ отъ
марка лз҃ еуаггелн
е отълоукы лн҃ еу
аггелие отъиѡан
на л҃ѳ҃ дѣиаиаапл҃ь
ска лі҃ ниакоклепосъ
лание лѳ҃ петроко
посълание а҃ лв҃
петровкъторое л҃г҃
їѡпосълание лд҃
їѡ к҃ ле҃ тогожде г҃
мѕ҃ иждиноносъла
ние лз҃ паулобопо
сълание ѵ҃ин҃ кърнѳ҃
тогождекъкорнѳа
немъ а҃ л҃ѳ҃ тогожде
посълание в҃ и҃ то
гождекъгалатомъ
на тогождекъефесн
омъ нв҃ тогождекъ
филипписномъ нг҃
тогождекъколасе
ѳсмъ нд҃ тогождекъ

соломѡнамелъ а не
тогождетакожде в
нѕ тогождекъ тн
маѳеѹ а нз того
ждетакожде в нн
тогожекътнтоу
нѳ тождекъфнлн
лионоу з тогождекъ
евръемъ нелнко
жевънѣ з а моудро
стьсоломѡна в лоу
дростьснрахова г
макавен д макаве
н є макавен ѕ макса
бен з носфнр н ну
днѳъ ѳтшкнтъ
нелнкожеськрокьны
нхъ ададлъ в кнох
г малехъ д патрьа
рсн є молнтваносн
фока ѕ келдад з за
кѣтъмооусннъ н
къходъмооусннн
ѳ таллосносолмо
нн і нлннооѵавле
ннѥ іа нсаннноѵн
дѣннѥ іѳ софонни
ноовавленнѥ іг за
харнинонавленнѥ

ді ннаковлапокѣтъ
ѥ петрокоовавленнѥ
ѕ обьходнноуѵенн
напаска ні карнавле
посъіланнѥ нѳ дѣа
ннѥпаулѥ к пауло
ѳоовавленнѥ ка оу
ѵенникалмен тово
кв нгнатоѳооуѵенн
ѥ кг полоуіарпово
оуѵеннѥ кд єуагге
лнѥѳтъварнавъі
кѳ єуагтелнѥотъ
матѳеѥ кепнфанн
кѳоопрщѣхъ нпро
роцнцахъ а ададлъ
к кнохъ г нон дд
краалъ є нсаікъ ѕ
ннаковъ з лшоусн
наронъ ѳ нсус і
кададд на модад іѳ
нѡкъ іг самоуилъ
ід нафанъ іѥ дау
дъ ѕ гадъ із ндн
ѳоулъ ін дсафъ іѳ
кмъа к кѳамъ ка
соломонъ кв ахна
съ кг самедс кд
тлкъбожнн кѳ нлн
снженснлом

слово ѡлрр чѣ

ІС҃S ІС҃З · А҃ДДО · К҃Н · А҃ЗА
РНІА҃ К҃Ф · НЖЕНА҃НАННІ
И҃ · Л · НИОУ · ЛАМЕХЕА҃ · ЛВ ·
НЛНАС · ЛГ · ОЗНИЛ · ЛД ·
ЄЛНА҃Д · ЛЄ · НИСОУССЫ
ИАННО · ЛS · ЄЛНСЄОСЪ ·
ЛЗ · НША҃НАДАУ · ЛН · ЗА
ХАРНІА · НЖЕНА҃ЗАРНА҃ ·
Л҃Ф · ЗАХАРНА҃ДРОУГЫ
Н · М · ОСНЄ · ЛА · НИОЛ ·
ЛВ · А҃ЛОС · ЛГ · А҃БДНОУ ·
ЛД · НШ НАС · ЛЄ · НСАН
А҃С · ЛS · ЛИНХЕА҃ · ЛЗ · НА
ОУЛЪ · ЛИН · А҃ЛІБІСОУЛЪ ·
ЛИ҃ · ОБНД · Н · А҃УДАДО
Н · НА · ІЄРЄЛИНАС · НБ ·
КАРОУХЪ · НГ · СОФОНІ
А҃С · НД · ОУРНА · НЄ · НЖ
ЗЄКНІА · NS · ДАННІЛ ·
НЗ · ЄЗДРАС · НН · А҃ГЄОС ·
НФ · ЗАХАРНА · Ѯ · ЛАЛА
ХНА · ЗА · ЗАХАРНА · ОЦЬ
НШАНОВЪ · ЗБ · СУЛЄОН ·
ЗГ · НШАННЪКРЬСТИ
ТЄЛЬ · КЪСЄЛОУЖЄНІ
ОБРЄТОХОЛЪ · ЧАСТЬ
ХОУДОУ ПРРЧЬСТВАН
ЛОУШТА · НЛНБННОУ
ПРРЧЬСКОУЖ · ОБЪІЖЄ

НЛНШЄНЄТТОПРОРН
ЦАКЪША · ОБЪІЖЄОТЪ
А҃ДАА҃МА · ОБЪІЖЄОТЪ
ПОСЛЄДЬННІХЪЛЄТЬ ·
НХЪЖЄПОМЫСЛНХЪ
НЄОСТАВНТН · А҃БННЄБО ·
ЗГ · ПРНТЄТАТН К҃ТО
ГЛАВЛЄННА҃ · СЪЛОЖЄ
ННЖ · НІСОЖЄНСЖТЬ
СНН · ЗД · ЄНОС · ЗЄ · ЛЄ
ФЖСАЛА · ЗS · ЛАМЕХЪ ·
ЗЗ · БАЛАА҃МЪ · ЗН · САОУ
ЛЪ · ЗФ · А҃БНЛЄЛЕХЪ ·
НЖЕНАХНЛЄЛЕХЪ · О ·
А҃ЛАСЄ · ОА · САДОІСЪ · ОК ·
СТАРЬЦЬНЖЕБЪКЄФН
ЛЄ · ОТ · А҃ГАКЪ · НЖЕВЪ
ДЄА҃ННХЪ · НЄЛНІСО
ПРОРОТНЦЬ · ПРЬВОЄСА
РА · БЪТОРОЮРЄВЕКА · Г ·
ЛАРНА҃ЛОСННАСЕСТРА ·
А҃ДЕКОРА · Є · ОА҃ДА · S · А҃Н
НА · ЛАТНСАМОНЛА҃З ·
НЖДНФЪ · Н · ЄЛНСА
БАТЬ · ЛАТНННША҃НН
NОБА · Ф · А҃ННА · ДЬЦН
ФАNОУНЛОБА · І · ЛАРН
А҃ · БГОРОДНЦА · ·

РСГ

Кінець

ТОТОЖДЄОІS · ПРОРОКОУ · ·

а) Книги «истинны», або канонічні — Старого Заповіту 47, а Нового 20.

б) Заборонені книги, «отречені», або «сокровенні» (це книги «тайні», або «ложні», себто неправдиві, бо «Кто ложные писаніе прочтетъ тотъ будетъ проклятъ». Заборонених книг названо 23, отже разом ця перша бібліографія з 1073 р. називає 90 книг (4, стор. 236-37).

Ця стаття є предметом нашого заінтересування. Складач болгарського збірника Іоанн Екзарх ще раніше переклав з грецької мови кілька бібліографічних статтей і помістив у своїй праці «Небеса» (4, стор. 276), між ними була і «Богословца от словес». Це найповніший список дозволених і заборонених книг того часу. Виринає питання, чи всі ці нижченазвані книги були в Болгарії та в Україні та чи їх знав український складач «Ізборніка» дяк Іоанн?

Термінологія книг Святого Письма того часу відмінна від сучасної, а до того різні дослідники, головно під совєтською дійсністю, іноді вишукують вульґарні назви. Автор цієї статті рішив піти за сучасною номенклятурою митр. Іларіона, Біблія, Лондон, 1962 (початкові аркуші не позначені, з деякими скороченнями, придержуючись стисло послідовности книг).

СТАРИЙ ЗАПОВІТ

I. П'ятикнижжя Мойсеєве.

1. Перша: Буття
2. Друга: Вихід (Исходъ)
3. Третя: Левіт (Леутикон)
4. Четверта: Числа
5. П'ята: Повторення закону.

II. Книги історичні

1. Книга Ісуса Навина
2. Книга Судів (Судей)
3. Книга Рут (Руфъ)
4. Перша книга Самуїлова, або Перша кн. царів
5. Друга книга Самуїлова, або Друга кн. царів
6. Перша книга царів
7. Друга книга царів
8. Перша книга хроніки (Паралипоменон)
9. Друга книга хроніки
10. Книга Ездри
11. Книга Неемії (в «Богословца» нема)
12. Книга Естер (в «Богословца» нема)

* Назви книг оригіналу «Богословца» сходяться з сучасними, але різняться послідовністю (чергуванням).

III. Книги навчальні поетичні

1. Книга Йова
2. Книга·Псалмів (Псалтиръ Давида)
3. Книга Приказок Соломонових
4. Книга Екклезіястова (Проповідник)
5. Пісня над піснями.

IV. Книги пророцькі:

а) Великі пророки

1. Книга Йова (Иов)
2. Пророка Єремії (Іеремія)
3. Плач Єремії
4. Пророк Єзекіль

б) Малі пророки

1. Даниїл,
2. Осій,
3. Йоіл,
4. Амос,
5. Овдій,
6. Йона,
7. Михей,
8. Наум,
9. Авакум,
10. Софоній,
11. Огій (Аггей),
12. Захарій,
13. Малахій.

Автор Б. В. Сопунов (3, стор. 237) подає, що в Київській Русі, були заборонені книги: Відкриття Єздри, Премудрості Ісуса сина Сірахова, книги Маковея, а також Есфір, Юдиф і Товит. Їх у «Богословца» зовсім нема. Автор дадає, що в XI стол. богослови ще не знали куди їх віднести.

НОВИЙ ЗАПОВІТ (Новиє тайни)

I. Чотироєвангелія.

1. Матвія «убо написа чудеса Христа»
2. Марка (Маркъ)
3. Луки
4. Івана (Іоанн, проповеднік великих небоносныхъ жительй).

II. Книга історична: Дії св. апостолів (Діянія мудрыхъ апостоловъ).

III. Послання апостола Павла (в оригіналі Паула) до: 1. Римлян, 2. Коринтян, 3. Друге до коринтян, 4. Галатів, 5. Єфесян, 6. Филип'ян, 7. Колосян, 8. Солунян, 9. Друге до солунян, 10. Тимофія, 11. Друге до Тимофія, 12. Тита, 13. Филимона, 14. Євреїв.

Немов якась помилка, або переочення, в оригіналі «Богословца», після переліку послань Павла дописано книги Старого Заповіту: Мудрості Сірахова (Ісуса сина Сирахова), книги Маковея, Есфиръ, Юдиф і Товит.

IV. Соборні послання: 1. Послання ап. Якова, 2. Перше послання ап. Петра, 3. Друге послання ап. Петра, 4. Перше послання ап. Івана, 5. Друге послання ап. Івана, 6. Третє послання ап. Івана, 7. Послання ап. Юди.

V. Книга пророцька: Об'явлення св. Івана Богослова.

В оригіналі Богословца, після переліку книг Нового Заповіту, автор додав немов призабуті книги Старого Заповіту, що вже були вищеназвані, а саме: Мудрості Сірахова (Ісуса сина Сирахова), книги Маковеїв, Єсфир, Юдиф і Товит. Інші автори (там же) є думки, що богослови мали сумнів до тих писань і ставили їх після переліку канонічно визнаних книг.

VI. Заборонені книги (цього розділу в номенклятурі Біблії митр. Іларіона немає, ми його вводимо з метою впорядкування поданого матеріялу, як він вказаний у попередніх факсимілях), «ложні», «странскі», «отречені», «сокровенні» — це апокрифи, передвісники світської літератури. Вказане джерело (стор. 237) називає такі: 1. Адам, 2. Єнох, 3. Ламех, 4. Патріярхи, 5. Молитва Йосифа, 6. Завіт Мусин (Мойсея), 7. Ісход Мусина (Мойсея), 8. Псалми Соломона, (мабуть, були кимось іншим написані), 9. Іліїне відкриття, 10. Йосине видіння, 11. Софронія відкриття, 12. Захарине явлення, 13. Повість Якова, 14. Петрове відкриття, 15. Апостольські вчення Варнави, 16. Посилання (або Послання), 17. Наумове відкриття, 18. Вчення Климентове, 19. Ігнатове вчення, 20. Полукарпове (або Карпове) вчення, 21. Діяння Паула (Павла), 22. Євангелія від Варнави, 23. Євангелія від Матвія, (це останнє, мабуть, було апокрифічного змісту. Там же стор. 237).

В Старім та Новім Заповітах названо усі книги, що їх ми знаємо тепер, хоч в оригіналі «Богословца» подані в іншім порядку. В Старім Заповіті немає книг Неемії і прор. Варуха (?), а в Новому Об'явлення Івана Богослова. Мабуть ці книги переходили якусь провірку церковних авторитетів.

«Богословца» нараховує приблизно 47 книг Старого Завіту і 20 Нового (В нашім списку 26, бо автор у Богословца не розрізняв послання апостолів друге, третє тощо). Отже разом 67 канонічних книг (так тоді називали «вірочитні» книги). За цим же джерелом

(стор. 238) було 25 манастирів та 42 більших церков, отже в кожній святині повинно було бути по декілька рукописних книг. Ми зовсім не маємо даних про богослужебні книги, їх повинно було бути бодай десять в кожнім манастирі. Книг з XI-XIV стол. до нас дійшло тільки 15 назв, а решту віки закрили невідомим.

Вищеназвана бібліографічна стаття вимагає від українських бібліографів пильних студій; вона повинна бути вивчена з мовного боку, палеографічного та розкриті в ній усі скорочення (титли), повністю названі автори, їх твори та окремі назви писань. Важним буде зібрати літературу про візантійський протограф, болгарську копію та її повторення в Київській Русі, а — найголовніше, вклад у «Ізборнік Святослава, 1073» переписувача дяка Іоанна.

Побажаний переклад цього пам'ятника чужими мовами.

ЧИ «БОГОСЛОВЦА ОТ СЛОВЕС» — БІБЛІОГРАФІЯ?

Згідно з дефініцією, предметом бібліографії є лише друкована книга. Період від рукопису «Ізборніка Святослава 1073» до першої друкованої книги в Україні, «Граматика», Львів, 1574 р. — 501 рік. На протязі цього часу на службі Церкви, шкіл, вчителів, учеників була лише рукописна книга, рукою писані випрацювання спершу на пергамені, а потім на папері. Отже, всі тоді писані й переписані випрацювання були підготовчою основою під друковану книгу.

Різні гіпотези, зрідка писані пам'ятки того часу на посуді, корі, дощинках, себто матеріялі, що міг перетривати віки, нас впевняють, що в Київській княжій державі, а згодом і в прилеглих волостях розвивалася грамота, були школи та грамотні люди. Відкритий альфабет на стінах Київської Софії в 1969 р. Сергієм Висоцьким, що складається з 28 літер, 24 грецьких, а 4 слов'янських (Б, Ж, Ш, Щ) вказує, що в Україні навіть були свої власні письмові знаки. В періоді князя Володимира Святославича (к. 978-1015) школи були двоякого роду: школи «грамоти» і школи «книжного вчення» (Наука і суспільство, Київ, 1970, ч. 10, стор. 22-24). Ця двоступнева система грамоти репрезентує загальну освіту першого ступеня — грамота, та вищий рівень вроді сучасних університетів — «книжне вчення».

Прийняття християнства в Україні в 988 р. поширило культурні зв'язки з сусідніми народами, з-поміж яких тодішня Візантія була взором складання книг, їх розуміння та передавання знання в народ. Припускають, як вже було сказано, що в цім часі було десятки манастирів та подвійно, а може й більше до їх числа і церков по більших залюднених центрах. Отже, в кожній святині для ведення богослужб мусіли бути книги переписувані рукою.

Дуже можливо, що були окремі заведення при манастирях, де лише тільки виготовляли книги. Для правильного ведення богослужби потрібно коло десятка різних книг. Тодішня православна Церква в Україні ширила лише церковну літературу, а вищі церковні органи доглядали за її розвитком і чистотою. Звідси «віроучитні» книги називали канонічними, а світські писання зараховували до «ложних». Це були часи постачання всякої літератури з Візантії до Болгарії та на тогочасну Україну.

В цей же час народжувалася і світська література, або як її потім названо — «апокрифічна» — це вільні біблійні перекази, фантастичні описи пекла, темних сил, боротьби світла і тьми, в яких виявляла себе людська уява в роздумуванні над «канонічними» книгами. Значить, читач вже не вдоволявся сприйманням готових наук, бо в його уяві народжувалися інші образи, а навіть, може, відмінні правди, за які потім карали в'язницею, паленням на кострі тощо. Такі книги церковна влада відносила до «ложних», або «сокровенних» книг. В Західній Церкві опісля «ложні книги» друкувалися у списках «Ліброрум прогібіторум».

Навчання грамоти збудило людську уяву й завдяки утривалюючим знакам — літерам — можна було записати власні думки на однім чи більше аркуші пергамену, і мабуть вже тоді почала появлятися «позаапокрифічна» література, яку з сьогоднішнього погляду можна поділити на три роди рукописних листків памфлетів і книг: *Святе письмо, богослужебні книги, апокрифічні та «ліберальні писання»*. Для того були потрібні по думці церковних діячів правила «добрих» і «злих» книг. На тих правилах зродилася «рекомендована бібліографія», широко практикована й сьогодні в багатьох ділянках людського знання.

Вказівки, що саме читати, спочатку складали видатні візантійські богослови почавши з IV стол., як Афанасій Олександрійський, Григорій Богослов (2, стор. 1), а справи вибору літератури для побожного читання обговорювалися навіть на соборах, наприклад, на Лаодикійськім (вказане джерело). Встановлені правила спершу охоплювали біблійні та євангельські книги, а потім поширилися і на інший рід писань, які з кожним роком поповнялися новими назвами. Ці правила, опинившись на території Руси-України, дістали назву «Істінні» та «ложні» книги, а на Заході «індекс».

Чи «Богословца от словес» є каталогом? Ні. Бо цього роду списки нотують книжні назви в якійсь одній бібліотеці, установі, чи в посіданні приватної особи, а «Богословца от словес» виразно не каже, що він називає рукописні книги, напр., міста Києва, бібліотеки Св. Софії, кн. Святослава тощо. Це список книг, можна думати, наявних в Київській державі, або серед слов'янських народів, слов'янського Сходу, а навіть усього християнського Сходу.

Перед бібліографом стоїть питання: Чи «Богословца от словес» можна уважати за твір, що кладе основу під першопочатки української бібліографії? Коротко відповідаємо — так.

На початку цієї статті було сказано, що предметом бібліографії є друкована книга, себто помножена публікація на більше ніж чотири примірники, а рукописна книга була тільки в одному примірнику, хоч деяких списків було більше, напр., самого «Ізборніка 1073» відомо 19 списків переписувачів у різних місцях та внутрішнього впорядкування (4, стор. 50-56).

Але в самій бібліографічній науці, в ділянці каталогування і впорядкування після предметів та логічного визначення, щораз більше зустрічаємо висловів на «рукописну бібліографію», або «бібліографію рукописів». Бібліо — книга, а графо — пишу, отже, разом — описую книгу. Тут слід додати *всякий* вид книги. В добі сучасної техніки друкарства ми дивимося на рукопис, як на архів, але в XI стол., рукопис був книгою, отже, коли ми її описуємо, то в цім здійснюється наша чинність «книго-графо». Тому не дивно, що в сучасній бібліографічній літературі зустрічаємо заголовки книг, наприклад:

А. А. Орлов. Библиография русских надписей XI-XV вв. Москва, АН СССР, 1952, 236 стор. Серед тих написів значна частина українських.

Литовська Академія Наук, Вільно. Бібліографія рукописних праць і десертацій. . . Вільно, 1958, 158 стор. (по-литовськи).

Серед предметних ухвалених правил Конґресової Бібліотеки у Вашінґтоні, в її «Сабджект-каталоґ» за різні роки видніють такі визначення (переклад):

Манускриптс — Сполучені Штати — Бібліографія.
Манускриптс — Черч Славик — Бібліографія.
Манускриптс — Україна — Львів — Каталог.
Манускриптс — Юкреїніан — Каталог — Бібліографія.

Таким чином список канонічних (дозволених) і «ложних» (заборонених) книг в «Богословца от словес», в «Ізборніку Святослава 1073» на аркушах 253а, б і 254а (чотири сторінки), що називає 90 книг, є первопочатком української бібліографії.

Дослідникові й читачеві треба перенестися думкою на майже тисячу років до заранків появи письма, грамоти і рукописної книги. В ті часи навіть переписування слід уважати творчим актом, бо переписувач мусів вміти читати і писати, значить він передтим мусів вчитися; він мусів розуміти переписуваний твір, його перекладати, отже, або сам знав чужу мову, або послуговувався тодішніми словниками; потреба була звірювати джерела, ставити розділові знаки, послуговуватися писарським обладнанням, а коли мова про назви книг — переписувач «Ізборніка» дяк (тодіш-

ня назва вчителя) Іоанн щось про ці книги чув, їх можливо бачив, а навіть з них вчився і читав їх.

Сам же «Ізборнік Святослава», на мою думку, не є «збірником» статтей у нашім теперішнім розумінні, а збірником окремих творів, які складали отці Церкви почавши від IV стол.

У відповідь на завваги, що це не був самостійний твір наших предків, слід сказати, що з уваги на однакові християнські практики у Візантії, Болгарії і Русі-Україні мін став міжсусідній і в цих країнах був першою енциклопедією, а три бібліографічні статті в нім, головно «Богословца» (Богославлення словом (?) — став первопочатком української бібліографічної науки.

ПРИСВОЄННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СУСІДАМИ

Загально прийнято уважати, що там, де немає історичної правди, на її місці творяться леґенди, а катастрофа науки постає там, де немає сталої форми історичної правди. Доказові джерела міняються в усіх народів вміру того, як наука знаходить нові більше переконуючі факти. Але в нашого північного сусіда, якого спершу називали «Москва», а від Петра I офіційно «Росія» — історичні події підпорядковуються пануючій владі монархії, чи зверх «ліберальних» конституцій. Щойно тільки виявлено, що в збірнику Святослава з 1073 року є три бібліографічні статті й звернено пильнішу увагу на повнішу з них «Богословца от словес», що реєструє, «можливо», усю тодішню літературу 90 назв. Зараз же в «История русской Библиографии до начала XX века», Н. В. Здобнов (Москва, вид. АН СССР, 1951, 2-ге вид.) на стор. 20-21 читаємо: «Древнейшим из дошедших до нас «библиографических» памятников Киевской Руси является статья «Богословцы от словес» включеная в «Изборник Святослава», составленый в X в. для царя Симеона и переписаный в 1073 г. для черниговского князя Святослава Ярославича (впоследствии великого князя Киевского). Названая статья положила начало одному из течений древнерусской библиографии укрепившемуся на многи века». На стор. 22-23 читаємо: «Списки «истинных» и «ложных» книг, пришедше в Киевскую Русь вместе з христианством, а затем видоизменшившееся и дополнявшися в Московском государстве в течении многих столетий»... «Такова социальная сущность одной из древнейших форм русской библиографии».

Ми не хочемо називати цю статтю після її «історичної» правди, а тільки скажемо, що «Богословца» був написаний у столиці України — Києві, українським писарем і для українського князя, отже Здобнову личило б бодай сказати, що вона спільна «двом народам», як про це пише нижченазваний автор.

Натомість в «Історії української бібліографії; дожовтневий пер-

іод», І. І. Корнєйчика (Київ, 1971, 371 стор.) читаємо: «Бібліографічні матеріяли, які залишилися з часів Київської Русі та феодальної роздрібленості, не мають безпосереднього відношення до розвитку української бібліографії. Це спадщина єдиної давньоруської народности — спільного предка російського, українського і білоруського народів». . . (Там же стор. 13). Ми є згідні, що «Богословца» виказував книги, які, можливо, були в Пскові, Володимирі на Клязмі, чи Білорусі, але центром цього твору є Київ та його житель — Іоанн.

З усіх народів Східньої Европи, мабуть, найбільше терплять українці, будучи близьким сусідом російського народу. Навіть одною з ділянок науки — бібліографією — мусять ділитися з москалями; це навіть не поділ, а безосновне присвоювання культури українського народу, якій сама московська нація багато зобов'язана. Княжу добу української державности чомусь підмайстровано під окрему «київську народність», яка, мовляв, наслідком февдальної роздрібнености розпалася і згідно тих «теорем» перестала існувати. За Мічуринським методом, чи теорією Лисенка, на зруйнованому біологічному і живому організмі нараз виросло аж «три народності». Парадокс, тоді українська вітка мусіла б зовсім завмерти, вона перестала б існувати, а відомо всім, що на «неіснуючому» нічого не може існувати. Цікаве, що в цій «троїстій народності» на першому місці москалі. Чому ж тоді не творити «космополітичну теорію» і не виводити московський народ від Адама і Еви, кажучи відхиленням від правил наукової статті, в Старім Заповіті є предок братовбивець — Каїн, він зовсім добре надавався б для таких леґенд.

За вищенаведеним визначенням державне життя імперської Русі-України наслідком «февдальної роздрібненості» ніби припинилося. Ні. Цю державність на терені Києва і близьких околиць припинила монгольська навала Батія першим нападом на Київ 1240 р. Прагнення грабунку та мусулманська ненависть до християн кинула під меч та у вогонь частину живих сил народу. Державну владу зруйновано, але живу субстанцію народу докорінно не знищено. Зруйновано столицю, припинено державну владу, але залишилася територія і на ній частина народу, якого знову частка подалася в лісисті і гористі терени Західньої України, де зберігалися державні традиції, що потім увійшли в історію як Галицько-Волинська держава (1200-1340). Ці традиції позначалися впливами Києва ще за походу Володимира Великого проти поляків у IX стол., а свідок цього столичне місто Волині — Володимир, а в Галичині — Ярослав. Тривалим доказом є «Галицький літопис, 1201», «Волинський, 1261». Це традиція літописної школи Києва занесена сюди втікачами перед монголами.

Ми навели вірні докази, що «київська народність» не занепала,

не загинула, значна частина якої збереглася, що ще перед тим разом із західньоукраїнськими землями становила етнічну цілість. Правда, це була доба окремих князівств на чолі з правителями-князями; така організація терену була тоді в усій Европі.

Тому, що совєтська історіографія стала на службі «великоросійського» народу і штучно втовкмачує в голови своїх читачів та баламутить чужинців «троїстою народністю» на терені княжого Києва на чолі з москалями, ми дозволимо собі довше зупинитися над цією справою. На цю тему була надрукована стаття В. Довженка п. з. «Про древньоруську державність в період феодальної роздрібненості» (Археологія т. 10, Київ, 1957, стор. 25-35). Вже на вступі автор зауважує, що історію Київської Русі-України зловмисне ділять на февдальний період, щоб в нім виявити недосконалість цієї соціяльно-економічної системи і разом з тим штучно припинити історію української державности та одночасно спинити існування народу-нації. Вдогоду того спрепаровано невірну періодизацію історії древньої Руси, а саме:

1. Централізована Київська держава зародилася та існувала в дофевдальнім періоді.
2. Ярослав Мудрий поділив державу між своїми синами 1054 р. і від того часу почався февдальний період, що привів до державного упадку, в якім зовсім занепав народ і на руїнах цього виникло три народи: український, російський і білоруський.

Комуністичне вчення називає «февдалізм» великим лихом, що приводить до соціяльної нерівности. Цей февдалізм звинувачено в занепаді народу. Цими наївними висновками впливається на маси народу і ці наївності впроваджено й до науки. Цієї наївности притримуються росіяни на еміґрації. Всі вони знають, що московський народ не має початку, тому треба ставити замістки-леґенди. Але вони залюбки повторюють, що «Кіевъ — мать русскихъ ґородовъ». Навіть в тому виступає два суб'єкти права: «старшого і молодшого». Мати може ділитися з сином, чи дочкою своїм добром, може їм його передати в правне посідання, але коли діти материнське забирають силою — тоді цей поступок називається «грабунком».

Не буде пересадою, коли скажемо, що февдальна система постала разом із зародженням державности Київської Руси та перестала існувати після монгольської навали 1240 р. Ярослав Мудрий поділив землі між синами 1054 р. з метою кращої організації терену. Такі поділи були всюди. На чолі територіяльної одиниці стояв князь, якого потім замінили губернатори, воєводи, комісарі тощо. Без такого степенування теренової влади і сьогодні немислиме управління територією.

Автор вищезгаданої статті критично висловлюється проти поділу історії Руси-України на дофевдальний та февдальний періоди. Февдальні князівства в ці віддалені від нас віки виникали в багатьох народів середньовічних держав. Боротьба за впливи в державній кермі ведеться і сьогодні у зміненій лише формі.

Всі структурні переміни в Київській державі у XII стол. і на початку чергового періоду ще зберігали свою єдність, яку перервало монгольське нашестя 1240 р. Припинення державної влади відбувалося колись, а також і в наші часи, але ще жодна історіографія існуючих народів не видвигнула гіпотезу, що разом із заникненням державної влади зникає також народ, як нація. А вже є безумством твердити, що на руїнах одного народу виникає аж три «народності» з правом ділити культурні набутки між собою. Умовно, це могло б статися, коли б територія враз із народом завалилася під землю, або їх знищив могутній метеор, чи вулкан, але з Києвом такого не було.

Нижче називаємо десяток імен, що творили «Повість временних літ», «Слово про Ігорів похід», «Руську правду». Це письменники XI стол., періоду «Ізборніка Святослава 1073», та «Остромирового Євангелія 1054», а саме:

— Митрополит Лев Київський до 1004 р.
— Іван I, митрополит, початок XI стол.
— Володимир Святославич, помер 1015 р.
— Яким, єп. Новгородський, в складі Києва, 1030
— Іларіон, митрополит і письменник, 1051
— Ярослав Володимирович, помер 1054
— Лука Жидята, помер 1054
— Антоній Печерський, помер 1072
— Феодосій Печерський, помер 1074
— Георгій, митрополит Київський, згадується 1072
— Св. Леонтій Ростовський, помер 1077
— Іоанн II, митрополит Київський, помер 1084
— Яків, монах Чернігівський, XI стол.
— Єфрем, єп. Переяславський, кінець XI стол.
— Преп. Нестор, кінець XI стол.
— Григорій Печерський, монах, кінець XI стол.

(Н. К. Никольскій. Матеріялы. . . СПб, 1906)

До того слід додати відомого нам дяка Іоанна, складача «Ізборніка Святослава». Це частина перших письменників Руси-України, що клали основи під християнство, грамоту й книгописання. Якась частина єпископів і митрополитів були греки. В Новгород, до Ростова, Київ посилав своїх просвітителів, як до колоній імперської Русі.

Цим нашим розважанням ми частково вказали, що російська історіографія немає сталої форми історичного джерела в пошуках історичної правди; вона штучно придумує гіпотези в догоду існуючої влади та російського народу. В перше наведеній цитаті Здобнов сказав ясно, що «Богословца» є давньою формою «русскои» бібліографії, а український автор Ігор Корнейчик наголосив трьох спільників. Але до часу Переяславського договору 1654 р. Україна з Москвою, чи пізніше з Росією жодної спілки, чи об'єднання не складала; Україна була тільки після Галицько-Волинської держави у Спільноті Трьох Народів: Литва, Україна і Білорусь, але ніколи до того часу з «Великорусь».

Коли росіяни мають претенсії до української культури, то якою мірою вони брали в ній участь та якими культурними здобутками ділилися з Україною? Коли ж цю дату почати від 1169 р. — себто збройного наїзду кн. Андрія Боголюбського на Київ, то це суперечить, бо це був грабунок культурних пам'яток для Суздалю, а не будування спільної культури. В додатку, він тут сам не володів, а посадив свого брата, що помер 1173 р. В цій «сусідній гостині» цей ставленник пробув тільки чотири роки. Дехто уважає, що цей період починає февдальну роздрібненість, але як твердить В. Довженок (вказана праця), що Боголюбський виконав тільки грабунковий наскок, але місцеві органи не складали йому жодних вірчих листів, чи присяги.

Підсумовуючи думки цього викладу, ми пропонуємо в ім'я людського вільного інтелекту придержуватись таких визначень культури українського слова:

1. Бібліографічна стаття-твір «Богословца от словес» в «Ізборніку Святослава 1073», складена в столиці Руси-України для українського князя-володаря держави і українцем Іоанном.

2. Ми пропонуємо росіянам прийняти вислів історичної правди, що «Богословца от словес» — перша бібліографічна праця на Сході Европи.

3. Можливо, «Збірник Святослава» дістався на московські землі шляхом грабункового нападу на Київ у 1169 р. кн. Андрієм Боголюбським, але це зовсім не дає права його називати російським.

4. Про українську стихію у названім збірнику свідчать кінцеві фрази української редакції: «Оже ти собѣ не любо, то того и другу не твори» (1, аркуш 264б; 4, стор. 217).

Осмислювання фрази «Богословца от словес» сучасним розумінням, можливо, виражає «Славити Бога словом», мова про «Боже слово» (Святе письмо), або похідне від вчення і писань Григорія Богослова (IV стол.), у переносному значенні — «Богослова слова». Йому приписують перші списки «істинних» (канонічних) книг.

ВИБРАНА ЛІТЕРАТУРА

З метою щадження місця та з уваги на труднощі виносити числові відсилки на «підвали», ми тут реєструємо вибрану літературу, а в тексті статті подаємо лише порядкове число, вказуючи на сторінку, напр., (3, стор. 237). Цим ми відсилаємо до статті Б. В. Сопунова, до цитованого місця, чи взятої думки із сторінки, 237.

1. ОБЩЕСТВО ЛЮБИТЕЛЬЙ ДРЕВНЕЙ ПИСЬМЕННОСТИ И ИСКУССТВА, ПЕТРОГРАДЪ.

Избоникъ великаго князя Святослава Ярославича 1073 года. Иждивеніемъ члена учреждителя Тимофія Саввича Морозова. Петербургъ, 1800. Nachdruck, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1965. 532 стор., або 266 аркушів. (Monumenta Linguae Slavicae dialecti veteris fontes et dissertationes. Editores: R. Aitzetmüller, J. Malt, Linda Sadnik. Tom III).

2. КОРНЄЙЧИК, І. І.

Нарис історії української бібліографії — дожовтневий період. Київ, Книжкова Палата УРСР, 1971, 371 стор.

3. СОПУНОВ, Б. В.

«Богословца от словес» в: «Изборник Святослава 1073 г.»; сборник статей. Москва, «Наука», 1977, 342 стор.

4. Изборник Святослава 1073 г.

Сборник статей. Москва, «Наука», 1977, 342 стор., іл.

900 YEARS OF UKRAINIAN BIBLIOGRAPHY

The first three bibliographical articles that came to the Kievan Rus' travelled from Byzantium through Bulgaria. They were originally written by a Greek theologian, most probably during the IV century, and had been translated into Bulgarian. These articles gave directed guidelines to the reader concerning books permitted and prohibited for reading. Such bibliographical lists were approved by Church councils and were mandatory for all Greek Orthodox Churches in the East to follow. These lists were brought to Ukraine from Bulgaria and in the Ukrainian capital city of Kiev, they were translated from Bulgarian into the native Ukrainian language.

In 1073 these three bibliographical articles, after translation, could be found in the "Izbornik (collection) of Sviatoslav". Sviatoslav was the Grand Prince of Kiev. The "Izbornik of Sviatoslav" was a reference book, likened to being the first Ukrainian encyclopedia, and it contained 266 leaves and 38 short articles in addition to the bibliographical articles. The "Izbornik of Sviatoslav" was also called a book of "que-

stions and answers" and it represented the most important daily reference source used by the Grand Prince of Kiev.

Of the three bibliographical articles that are inscribed in Sviatoslav's collection, the third article is the most important. This article represents a near full account of the 47 books listed in the Old Testament, 20 books from the New Testament that were permitted for reading and 23 books which were prohibited and mostly apocryphal. All 90 books listed presumably represented the total written literature of the XI century in that area controlled by the church authority.

Only three books by the hand written of the local production survived: the Ostromyr Gospel in 1056 and the two Izborniks Sviatoslava written in 1073 and 1076. All three of these books were produced in Kiev by the native scribes. The last two titles should be classified together as the first encyclopedias in the Kievan State and their three bibliographical articles as the beginning of Ukrainian bibliography.

Увага! **Увага!**

ЦІННЕ ВИДАННЯ

Роки тотального терору в СССР, а зокрема в УССР, увійшли в історію під назвою Єжовщини.

З нагоди 30-річчя тієї кривавої доби (1937-1967) Українська Видавнича Спілка в Лондоні (УВС) вшановує пам'ять тих мільйонів українців, що загинули смертю мучеників-рабів виданням двотомової документальної повісти *О. Звичайної* та *М. Млакового* під назвою

ВОРОГ НАРОДУ

Це широко розгорнене полотно і щодо часу і щодо просторів (Україна, Сибір, Далека Північ СССР, совєтська «воля», в'язниці, етапи морями й суходолом і. . . Колима — плянета див), і щодо кількости рельєфно змальованих дійових осіб, які вирвалися живими з тогочасної дійсности. Хоч зміст твору не з веселих, але «споживається» він легко, бо побудовано його за принципом кінофільму.

Повість «Ворог народу» одержала два рази Першу нагороду: в 1948 році на Великому Конкурсі Українських Політв'язнів і в 1967 році на Конкурсі Українського Літературного Фонду ім. І. Франка в Чікаго, США. Повість «Ворог народу» має 939 сторінок малої вісімки в двох томах; віньєти роботи мистця М. Дмитренка.

Ціна за 2 томи: £6.00, або 15 американських долярів.

Замовлення разом із готівкою просимо слати на адресу:
Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd.,
London, N1 1LF, Great Britain.

Євген КРАМАР

АНТИ

(Продовження, 7)

V. АНТИ В СВІТЛІ АРХЕОЛОГІЇ, МОВОЗНАВСТВА ТА ІНШОГО

Хронологічно-територіяльні межі цього висвітлення досить чіткі: VI стол. і північно-західне Причорномор'я. На тлі загальнопоширених уявлень про датування й льокалізацію антів таке обмеження антської теми виглядає мало не єретично. Проте і ці загальнопоширені уявлення — явний відхід від сучасних антам писемних джерел, це, так би мовити, загальнорозширені погляди на датування й льокалізацію антів. То ж найкраще заапелювати до інших наук. До зазначеного в заголовку цього розділу «іншого», крізь призму якого належить пропустити антів, відносяться антропологія, етнографія, фолкльористика, топоніміка тощо. Але перше місце тут має посісти археологія.

З археологічного погляду, життя слов'ян VI стол. (склавенів і антів) в загальних рисах виглядало б ось як[1]: слов'яни жили не великими поселеннями (біля десяти дворів в кожному). В дворах жили нечисленні сім'ї, які й вели спільне господарство. Господарські будівлі здебільша знаходилися окремо від житла. Всупереч давнішим уявленням, основним заняттям стародавніх слов'ян описуваного періоду було хліборобство з культурами пшениці, проса, жита. Маврикій Стратег наголошував на особливому поширенні в склавинів і антів проса та пшениці, що й підтверджується археологічно. Знаходять обгорілі зерна саме цих, а також інших зернових культур. Принагідно вартує нагадати стародавню українську синкретичну пісню-танець «А ми просо сіяли». Це відгомін стародавньо-слов'янського обрядового фолкльору, в якому фіґурує одна з головних старослов'янських зернових культур — просо. Прокопій розкиданістю, розсіяністю антських і склавинських поселень навіть пояснював давніший, нібито спільний для них етнонім — «спори». А між тим це обумовлювалося й способом господарства. Адже хліборобство в VI стол. було підсічне: вирубували (підсікали) ліс чи хащі, спалювали їх і прямо в покриту попелом землю сіяли зерно. Вже після 3-4 р. така ділянка землі цілком виснажувалася і потрібно було переходити далі, а залишена ділянка не використовувалася приблизно 15 р. Отже, в зв'язку з необхідністю переходити на нові місця, тогочасні слов'янські поселення могли бути і розкидані на значній відстані і невеликі.

Під час археологічних розкопок слов'янських поселень VI стол. майже не знаходять орних знарядь. І цілком зрозуміло, бо підсічне хліборобство обходилося без оранки землі. І Прокопій, і Маврикій Стратег відзначили схильність склавинів і антів до бродячого способу життя. Це звичайно не кочівництво, як спосіб життя та господарської діяльности. Йдеться, напевно, про перехід з місця на місце, зв'язаний із зазначеним способом хліборобства. Цим же способом частково можна пояснити жалюгідні хатинки, в яких, за словами Прокопія, жили склавини й анти. Адже не вартувало будувати щось капітальніше, якщо через декілька років неминуче потрібно було переходити на інше місце.

Як писав Маврикій Стратег, склавини й анти зберігали земні плоди в купах — мабуть, він мав на увазі збіжжя в скиртах або й обмолочене зерно. Хоч Маврикій Стратег не уточнив, яких саме свійських тварин плекали склавини й анти, але археологія за викопаними рештками тваринних кісток відповідає на це питання: на першому місці стояла велика рогата худоба, далі свині, коні. Численні знахідки кісток диких тварин свідчать про зайняття мисливством. В слов'ян тієї доби було розвинуте ганчарство, однак переважно ліпне, бо ганчарного круга повсюдно ще не знали. Жили тогочасні склавини й анти переважно в напівземлянках. Це були майже квадратні в пляні, на метр-півтора заглиблені в землю житла. Від них знаходять лише заплилі котловини. В кутках і посередині обвідних стін знаходять ямки від стовпів. В цих стовпах були видовбані пази для горизонтальних деревин, які утворювали стіни. Дах двосхилий, він опирався на стіни й стовпи, які стояли посередині стін. В кутку напів землянки, переважно проти входу, стояла піч, складена з каменю, не скріпленого розчином. Тому крізь щілини в печі виходив дим — житло було курне.

Розкопані слов'янські житла VI стол., здається, не підтверджують слова Маврикія Стратега про те, що в житлах робили багато виходів, щоб в разі небезпеки швидше втекти. Мабуть, це не був загально поширений будівельний звичай. Поблизу поселення був могильник. В зазначений період у всіх слов'ян панував обряд трупоспалення. Рештки від кремації збирали й закопували в неглибоких ямках або безпосередньо, або в горщиках-урнах, накриваючи їх зверху дерном. Могильники невеликі, з 10-20 похованнями. І це цілком ясно, адже самі поселення були невеликі і люди жили в них нетривалий час. Як правило, поховання безінвентарні. Металічні вироби, в тому й залізні, були дуже цінні, тому їх дбайливо зберігали, переносячи на нові місця. В зв'язку з цим в залишених (попередніх) поселеннях рідко знаходять металічні вироби, зокрема прикраси. І взагалі між слов'янами металеві прикраси, на відміну від інших народів, були менш розповсюджені.

Все вищесказане відноситься як до склавинів, так і до антів, в

цьому не видно специфіки саме антів, а між тим бажано було б знайти їх специфіку на підставі археологічних матеріялів. Робилося немало таких спроб. В 1928 році О. Спіцин певну групу жіночих прикрас, які зустрічалися й зустрічаються від Дніпра на північний схід до витоків Дону, назвав антськими старожитностями[2]. Таким чином анти льокалізувалися в північносхідній Україні і в цьому ж напрямку за їх межами, тобто без уваги на свідчення писемних джерел про їх місця проживання. Цю тезу спочатку радо підхопили й підтримали совєтські археологи. Вони припасували антів до т. зв. східніх слов'ян. Однак незабаром довелося відхрещуватися від цих «антських старожитностей», оскільки вони виглядали явно чужими серед інших, явно слов'янських речей VI-VII стол. Вони ставили антів у явно привілейоване становище в тодішньому слов'янському світі. На виручку прийшов Б. Рибаков, на думку якого «антські старожитності» належали не усім антам, а лише одному їх племені — русам, яких він льокалізував в басейні р. Росі. В зв'язку з цим «антські старожитності» було перейменовано на «старожитності русів»[3].

Однак від цього справа більше ускладнилася. По-перше, плем'я русів гіпотетичне в слов'янському середовищі взагалі і в антському зокрема. Це не етнічна реалія, а насамперед відтопонімічна реконструкція самого Б. Рибакова, який на підставі топонімів на «рос» (р.р. Росава, Росавка, Рось та ін.) виводив, реконструював і льокалізував у цих місцях плем'я «рос (рус)» і назву «Русь». По-друге, як і у випадку з антами і «антськими старожитностями», важко погодитися, щоб «старожитності русів» були надбанням лише одного племени (русів) без слідів їх проникнення в інші, сусідні племена. Згодом Б. Рибаков відмовився від своєї версії і самої назви «старожитності русів».

Окремої уваги заслуговують т. зв. променеві або пальчаті (у вигляді променів або розставлених пальців руки) застібки (фібули). Ці застібки також вважали складовим елементом згаданих «антських старожитностей». Б. Рибаков в періоді III-VIII стол. виділив «антські фібули» на території від Києва на південь до р. Росі, а на Лівобережжі Дніпра — до рік Сейма та Верхнього Дінця[4]. Подібні «антські фібули» знаходили також в Криму й Болгарії. Це пояснювали в той спосіб, що, мовляв, анти занесли їх туди під час своїх походів чи переселень[5]. Однак В. Топкова-Заїмова твердить, що анти не залишили по собі специфічних археологічних слідів в Болгарії і на Балканах взагалі[6].

Не можна не звернути увагу на час, в межах якого він виділив «антські фібули»: початок — III стол., коли про антів-слов'ян ще годі говорити, і кінець — VIII стол., коли про них вже не згадували. А щодо самих «антських фібул», то в VI-VII стол. вони були поширені на великому просторі Европи, до якого анти взагалі не

могли мати жодного відношення (Нормандія, Рейн, далі — Азовське море, Кубань). Ці застібки (фібули) різноманітні, а їх зони взаємно проникаючі[7]. В західньоевропейській археології ці речі пов'язують з германськими племенами ґотами, гелідами, лянґобардами та ін. Проте подібні фібули трапляються й поза територією германських племен — в слов'ян, сарматів, аланів, аварів — мабуть, це наслідок запозичень у германців. Особливо поширені променисті (пальчаті) фібули на території Середнього Подніпров'я, тобто на Україні, а також в Криму — вважають, що вони належали ґотам. Середньодніпровські фібули нагадують прибалтицькі, а як відомо, ґоти, до переселення їх на південь, жили в районі Балтицького моря.

Променеві (пальчаті) фібули різноманітні за своїм виглядом. Б. Рибаков був поставив перед собою мету виділити серед них саме антські. Визначивши 14 основних типів фібул, він 3 із них назвав антськими[8]. Це механічний підхід до справи, продиктований впертою антською амбіцією дослідника, тому його версія не мала успіху. Східньоевропейські фібули як правило бронзові, обробка й прикраси не вишукані, спрощені, променів 5 або 7, іноді й 3. Орнамент на них: здебільша вписані ромби, концентричні кола, одноманітний рослинний мотив. Все ж ці предмети досить мистецького виробу і годі повірити, щоб вони, чи бодай якісь їх різновиди були покликані до вжитку саме антськими естетичними смаками й побутовими потребами. Адже не слід забувати про примітивний грубий спосіб життя антів, як це видно з повідомлень Прокопія й Маврикія Стратега: без плащів і навіть дехто без сорочок тощо. Звичайно, анти могли мати ці фібули й інші потрібні речі (запозичені, захоплені під час нападів тощо), але антське походження цих предметів більш ніж проблематичне.

Як відомо, в VIII-X стол. на території між середньою течією Дніпра та верхньою течією Дону була поширена роменська археологічна культура. Свого часу Б. Рибаков висловив погляд про належність антам городищ романського типу[9]. Однак цей погляд явно не узгоджується з хронологією, бо зазначене датування (VIII-X стол.) роменських городищ загальновизнане й усталене, тоді як анти значно раніші. Не можна не відзначити й територіяльного розриву: де анти (північно-західнє Причорномор'я), а де ареал роменської культури. Як загально визнано, пам'ятки роменського типу належали одному з літописних племен — сіверам. Думку Б. Рибакова про належність зазначених пам'яток антам рішуче заперечив П. Третьяков[10], та й сам її автор згодом відмовився від неї[11].

В совєтській літературі побутувала думка про належність антам пам'яток полів поховань[12]. Ця культура була поширена як у Західній, так і в Східній Европі, зокрема в Подніпров'ї. Сама назва

«поля поховань» або «поля поховальних урн» походили від того, що рештки від кремації померлих ховали в ямках (часто в глиняному посуді — урнах). На території Подніпров'я поля поховань відомі з останніх сторіч до н. е. до перших сторіч н. е. і належали до зарубинецької чи черняхівської культур. Щодо полів поховань басейну Дністра, то вони належали до липицької культури. Про належність антам полів поховань зарубинецького періоду й ареалу не може бути й мови через їх явне часове й територіяльне неспівпадіння з антами. Навіть належні до черняхівської культури (II-V стол.) поля поховань не можуть вважатися антськими, оскільки анти в зазначений період ще не відомі. Є. Махно намагався усунути зазначену хронологічну несумісність в той спосіб, що деякі черняхівські комплекси датував більш пізнішим часом — V-VII стол. В наслідок цього названий автор доводив синхронність бодай частини черняхівських пам'яток антам, спільність території черняхівської культури й антів і, як наслідок, вважав антськими поля поховань черняхівського типу[13]. Щодо території черняхівської культури, то вона була поширена головним чином на території теп. України, а також між ріками Дністром і Прутом. Подібні пам'ятки виявлено також у південносхідній Польщі, Чехо-Словаччині, Румунії, Болгарії.

Гіпотезу про належність черняхівської культури слов'янам (антам) було висунуто в 40-их рр.[14]. Тут діяли й деякі позанаукові, державно-політичні, ідеологічні мотиви: після війни з Німеччиною було бажано будь-що ослов'янити Північне Причорномор'я вже станом на II-V стол, звести нанівець ролю германців-ґотів в історії зазначеного, згодом слов'янського краю. Така тенденція добре вписувалася в розгорнуту кампанію боротьби з космополітизмом, низькопоклонством перед Заходом з його реакційною наукою тощо. Антська етнічна атрибуція черняхівської культури особливо припала до душі українським совєтським дослідникам (М. Брайчевський, Ю. Смішко, Є. Махно, А. Брайчевська, Е. Симонович та ін.[15]). І, виглядало б цілком слушно: раз в історії т. зв. східніх слов'ян виділяли окремий антський період[16], то він мав мати й свій археологічний відповідник, певну культуру — найбільше імпонувала черняхівська. Правда, не все було гаразд з датуванням (черняхівська культура значно старша від історичних антів, але цю перешкоду обходили в той спосіб, що, як вже зазначено, черняхівську культуру дотягували до VI, VII стол.[17]. А звідти вже було недалеко до Русі. М. Брайчевський виділив у черняхівській культурі низку льокальних варіянтів і пов'язав їх з окремими т. зв. східньослов'янськими племенами, переліченими в давньому українському Початковому літописі[18].

Та насправді все виявилося не так просто. Насамперед датування черняхівської культури — попри спроби розширити її хроно-

логічні межі до VI-VII стол. — залишилося традиційне її датування — II-V стол., тоді як анти датуються в основному VI-им стол, частковим заходом у VII-ме стол. (602 р.). Тут, отже, годі говорити про синхронність названої культури й антів. Далі — територія і вище окреслений ареал черняхівської культури очевидь виходить за межі антської території, відомої з джерел VI-VII стол. (Північно-Західне Надчорномор'я). Адже ця культура займає значну частину явно склавинського ареалу, а на північ, схід і північний схід вона надто віддалена від антської території, окресленої в попередньому розділі. Та й матеріяльний зміст черняхівської культури (плужне рільництво, кружальне ганчарство, великі поселення тощо) не узгоджуються з тим, що говорилося про слов'ян (склавинів та антів) VI стол. І взагалі черняхівська культура стратиграфічно не пов'язується на цій же території ні з попередньою, ані (особливо) з наступною явно слов'янською культурами. Будь черняхівська культура слов'янською (антською), то цього не могло б бути.

Правда, з самого початку була й опозиція щодо слов'янської, зокрема антської атрибуції черняхівської культури. На думку частини совєтських дослідників творцями цієї культури були германські племена ґотів та близьких до них гелідів[19]. Справді бо, період черняхівської культури в основному співпадає з часом ґотського перебування в Північному Причорномор'ї. Щодо ареалу, то, за повідомленням Йордана, ґотський король Германарик підкорив багато інших племен, створивши на підкореній території величезну державу, в якій, отже, мали б бути сліди ґотських впливів. Однак черняхівська культура сформувалася в основному на попередній скито-сарматській території. При цьому формування цієї культури, наскільки можна судити, не супроводжувалося витісненням чи нищенням скито-сарматського населення. В Прип'ятському Поліссі й на Київщині жили племена зарубинецької культури, яких ототожнюють зі слов'янами. Південнозахідня частина черняхівського ареалу напевно охоплювала й фракійські племена. Отже всі ці різноетнічні групи, включаючи й германців ґотів та гелідів, могли бути творцями черняхівської культури. Звідси й гіпотеза про поліетнічний характер цієї культури[20].

У двох дискусіях присвячених черняхівській культурі (1957[21] і 1967[22]) не тільки не дійшли до згоди щодо етнічної атрибуції цієї культури, а ще більше розійшлися в цій справі. І як наслідок зараз більшість совєтських дослідників вже заперечують слов'янське (антське) походження черняхівської культури. В. Седов, вважаючи черняхівську культуру поліетнічною, вважає, що анти були нащадками частини черняхівського населення, зокрема того, яке жило в Подільсько-Дніпровському регіоні черняхівської культури[23]. При цьому антська належність післячерняхівських пам'я-

ток в зазначеному регіоні цей дослідник обґрунтовує повідомленням Йордана, мовляв, раз Йордан льокалізував антів у VI стол. в межиріччі Дністра й Дніпра, то наявні там тогочасні пам'ятки належать антам, нащадкам попереднього черняхівського населення на цій же території.

Такий висновок, методологічно і фактично, не бездоганний, бо, по-перше, Йордан мав на увазі лише надморську смугу, межиріччя Дністра й Дніпра аж по лісостепове межиріччя цих рік, і по-друге, немає впевненості, що в черняхівську епоху Подільсько-Дніпровський регіон був попередньою батьківщиною пізніших антів. У всякому разі лише з VI стол. розпочинаються перші, на думку багатьох дослідників, безсумнівно слов'янські археологічні пам'ятки. Йдеться насамперед про кераміку празького типу (назва від місця знахідки — м. Прага, Чехо-Словаччина). «Оскільки пам'ятки подібного типу» знайдено і на Правобережній Україні (вперше в с. Корчаку на Житомирщині), то їх також називають пам'ятками празько-корчацького типу.

Культура празького типу поширена в напрямі з заходу на схід, від рік Ельби й Заале, до ріки Дніпра, а з півночі на південь від Балтицького моря й ріки Прип'яті до середньої й нижньої течії Дунаю. А лісостепова смуга (на межі з степом) від дельти Дунаю і Нижнього Подністров'я в напрямі до Північного Приазов'я зайнята пам'ятками пеньківського типу (назва від с. Пеньківки на Кіровоградщині, Україна). Оскільки вони вельми подібні до пам'яток празького типу, то їх іноді називають празько-пеньківськими. Якщо перші з них пов'язують з склавинами, то другі — з антами[24]. Щодо кераміки, то празько-пеньківська і власне празька репрезентовані однаковими видами предметів: горщики, миски, сковорідки, жаровні та ін. Водночас за формою пеньківські горщики відрізняються від празьких: вони округлі або овальні на відміну від празьких — переважно високих, з зрізаноконічним тулубом і злегка звуженим горлом. Правда, пеньківська кераміка трапляється і в празькому ареалі, але там вона не визначальна.

В пеньківських комплексах трапляються специфічні властиві лише цьому ареалові горщики — біконічні, з різким або округлим ребром. Оскільки такі горщики не притаманні пізнішим слов'янським старожитностям, то їх визнано неслов'янськими, що є доказом контактів пеньківських слов'ян з неслов'янським кочівним населенням[25]. Про такі контакти свідчать також знахідки в пеньківському ареалі непритаманного слов'янам тюльпановидного керамічного посуду. В південній периферії пеньківського ареалу трапляється кераміка пастирського типу (назва від с. Пастирського на Кіровоградщині): виготовлені на ганчарському крузі горщики з округлим тулубом і орнаментом з лощених смуг, а також амфори. Хоч така кераміка не була поширена в пізніших та й

тогочасних (VI-VII стол.) слов'ян, деякі вчені пов'язують її з слов'янами[26], що, однак, маловірогідне. На думку М. Артамонова, пастирські пам'ятки належали тюркоболгарам котригурам[27]. Проте не всі погоджуються з такою їх атрибуцією.

Є й інші докази тісних контактів пеньківських слов'ян з іншими етнічними групами — наприклад, деякі житла. Пеньківські житла в основному такі ж, як і празькі: напів-землянка з піччю-кам'янкою, однак в пеньківських поселеннях трапляються й інші житла: в пляні округлі, злегка заглиблені з ямкою від стовпа посередині та з вогнищем. Це дуже нагадує юрту кочівників. В пеньківських поселеннях знаходять культові керамічні фігурки коней — це характерне насамперед для кочівних народів, все життя яких було пов'язане з конем. В пеньківських похованнях переважає давньослов'янський обряд трупоспалення з похованням решток кремації або безпосередньо в ямках, або в урнах з наступним поміщенням у ямку. Проте в пеньвікських могильниках є й трупоповкладення, яке, як відомо, було притаманне кочівним народам у цьому ареалі. Тут маються на увазі насамперед нащадки причорноморських іранців (скитів і сарматів), а також новоприбулі й прибуваючі тюркські племена.

В зв'язку з цим археологи, ототожнюючи носіїв культури празько-пеньківського типу з антами, говорять про значний вплив на них з боку залишків причорноморських іранців, навіть — про слов'яно-анто-іранський симбіоз[28]. Цей симбіоз позначився не на всіх слов'янах, а лише на тій їх частині, яка згодом дала українців і частково росіян. Сліди іранських впливів на зазначену частину слов'ян можна знайти як у їх матеріяльній, так і духовій культурі.

Відступивши дещо від суто археологічної лінії викладу, для ілюстрації вищесказаного можна навести ось що. Є деякі, правда, не рясні лексичні запозичення: bogъ — бог (можливо, й гідронім «Бог» — давня назва Південного Бугу): kotъ — кот-хлівець, загін для худоби; gunia — гуня — вид вовняної одежі; toporъ — топір (сокира) та ін.[29]. Іранський вплив позначився на фонетиці (українське «г») й синтаксі[30]. Знаходять семантичні й етимологічні паралелі між українським Вієм та іранським богом вітру, війни, помсти й смерті шанованим скитами, а також між божком Родом та осетинським[a] Naf (Род)[31]. К. Тревер свого часу довела, що згаданий у Початковому літописі («Повість временних літ») під 980 р. у поганському пантеоні князя Володимира Великого божок Сімаргл — це давньоіранський Сенмурв[32]. Іранського походження також згаданий там же, а також у «Слові про Ігорів похід» та інших пам'ятках божок Хорс[33]. Ці поганські божки запозичені від іранського населення північного Причорномор'я. Щодо Сімаргла, то його культ тримався на Руси до XI стол., а в XII-XIII стол., на

думку Б. Рибакова, колишній Сімаргл був відомий під ім'ям Переплута[34]. Від причорноморського іранського світу вище зазначена частина слов'ян запозичила й культ т. зв. Великої богині (Великої матері), яку зображували піднятими напівзігнутими руками, між двома вершниками[35]. Як називали слов'яни цю Велику богиню — невідомо, але В. Городцов був схильний бачити в ній «Небесну царицю» — тим ім'ям згодом було названо християнську Богородицю[36].

Далі, в Початковому літописі під 945 р. перелічено низку осіб, які підписали договір князя Ігоря з Візантією, серед них: Сфандр, Прастен, Істр, Фрастен, Фурстен та інші. Це вважають імена іранського походження[37]. Одне слово, в наслідок сусідства, можливо, й взаємопроникшого, перемішаного, іранці залишили частині слов'ян, т. зв. східним, досить помітний матеріяльно-духовий спадок. Однак це не має прямого відношення до антів — ні хронологічно, ні територіяльно. Зазначені та інші слов'яно-іранські контакти відбувалися ще в доантський період, в черняхівську і ще ранішу зарубинецьку добу, коли слов'яни ще не прийшли на північнозахідний берег Чорного моря і не дістали там назви «анти». Географід слов'яно-іранських зв'язків, звичайно, включає в себе й пеньківський ареал чи його частину, однак цей ареал не відповідає тій території антів, яку визначено в попередньому розділі — не так широка смуга над північнозахідним берегом Чорного моря. В цьому місці в антський час, тобто в основному в VI стол., були також іранські впливи, але, вважається, вже не такі значні й визначальні, оскільки тоді там жили й інші народи, а нащадки іранців дедалі щезали.

Адепти ототожнення пеньківського населення з антами неправомірно надто розширено тлумачили Йорданове повідомлення про антів між Дністром і Дніпром, а також помилково зараховують до слов'ян тих антів, яких Прокопій льокалізував десь у Північно-Східньому Приазов'ї. Те, що в пеньківському ареалі жили слов'яни, ще автоматично не дає підстав вважати їх тими антами, про яких писали автори VI-VII стол. Якщо глянути на карту поширення слов'янських пам'яток, зокрема посуду V-VII стол., то в очі впаде ось що. Пам'ятки празько-пеньківського типу скупчені в Середньому і Верхньому Подністров'ї, зате їх не було видно на тій власне антській території (понад північнозахіднім вигоном Чорного моря), де, презумпцією, вони могли б бути найрясніші[38]. Ці пам'ятки заходять до середньої Румунії, де, а також у верхів'ях рік Дністра, Пруту й Серету вони трапляються у переміш з празько-корчацькими. Така перемішаність помітна і в тому місці Румунії, яке за Йаном з Ефеса можна назвати «на захід від Дунаю», де жили склавини. Звичайно, зазначену обставину можна тлумачити в той спосіб, що на території Румунії зустрілися різні слов'янські

колонізаційні потоки. Ареали й розмежування празько-корчацьких та празько-пеньківських пам'яток з дуже великими натяжками можна накласти на ареали й розмежування склавинів та антів.

І взагалі ареалогічна атрибуція антів, тобто намагання знайти якусь окрему антську культуру — це, здається, справа марна, безпредметна. І, звичайно, не тому, що анти були, так би мовити, безкультурні. А справа ось у чому. Як запевняють археологи, в VI-VII стол., матеріяльна культура усіх слов'ян була досить монолітна[39]. Тому в ній годі виділити якісь суто антські комплекси. З трьох головних етнографічних показників (житла, поховальний ритуал, кераміка) перші два однакові як у антів, так і у склавинів. Щодо обряду трупоспалення, то він був притаманний і багатьом іншим народам. Дослідники бачать деяку (не більше як деякі) відмінність у слов'янському посуді. Однак цю відмінність можна пояснити іншими, не обов'язково етнічними обставинами. Адже Прокопій і Маврикій Стратег спеціяльно наголошували на спільності мови, вигляду звичаїв тощо в антів і склавинів — то ж цілком логічно, що й матеріяльні умови їх життя були однакові чи майже однакові. Відмінності диктувалися різними контактами з різними сусідами тощо, одним словом — переважно екзоченними, а не ендоченними причинами. Ці відмінності (не такі помітні) не проходили по лінії розподілу слов'ян VI стол. на венедів, склавенів і антів, а мали якісь інші лінії розламу. До того ж історія стародавніх слов'ян, за словами П. Третьякова, — це область гіпотез, часто недовготривалих, сумнівних[40]. Можна додати: нерідко й коньюнктурних, позанаукових. Труднощі полягають у тому, що не завжди ясно, яку з відомих археологічних культур вважали слов'янською. Як слушно зауважує В. Мавродін, ту чи іншу культуру іноді оголошували «слов'янською», керуючися мотивами, що не мають нічого спільного з об'єктивною наукою (відношення автора до відкритої й дослідженої культури, політичними симпатіями, чи антипатіями)[41].

Археологія, звичайно, багато дає для висвітлення історії слов'ян, але відокремити в слов'янській масі VI-VII стол. антів лише на підставі археологічних матеріялів — арна праця. Значною мірою це пояснюється змістом самого етноніма «анти», про що буде сказано в окремому розділі. Отже археологія в справі атрибуції антів, їх датування й льокалізації майже безпорадна. Ще більш безпорадне в цьому відношенні мовознавство. Нижче мова фактично піде про те, щоб підтвердити цю скептичну думку.

Як відомо, чимало вчених бачили у поділі слов'ян VI стол. на склавенів та антів (фактично — на венетів, склавенів та антів) відповідний поділ т. зв. праслов'янської мови[б]. Перший таку думку висловив К. Цойс, якого підтримали інші, в тому з деякими застереженнями М. Грушевський[42]. З-зовні виглядає ніби й пере-

конливо: тричленний Йорданів поділ слов'ян відповідає тричленному поділові праслов'янської (спільнослов'янської) мови. В наш час цю думку особливо відстоює В. Георгієв[43]. Можна навіть натрапити на такі терміни як: західня (венедська); південна (склавенська); східня (антська) мовні гілки[44]. Але насправді все не так просто й спрощено. Взяти б для прикладу праслов'янську (спільнослов'янську) мову, те ділення, в наслідок якого мало б утворитися декілька мовних гілок, в тому й т. зв. східньослов'янська. Термін «праслов'янська мова» став хрестоматійним, без нього не обходиться жоден славіст[45]. Однак, коли мова заходить про просторово-часову прив'язку цього терміну і про конкретних етнічних носіїв цієї мови, то справа стає якщо не цілком неясною, то принаймні не цілком ясною. Важко сказати, де і коли існувала ця праслов'янська мова і яка вона. Праслов'янською мовою мали б говорити праслов'яни. Термін «праслов'яни» чи «слов'яни» також став підручним, він вигідний і виправданий з методологічного погляду, але такого народу як «слов'яни» немає. Не було, отже, і «праслов'ян» взагалі. Є і були конкретні слов'янські народи, групи, племена.

Виходить, не було реальних носіїв реально неіснуючої праслов'янської мови. За переконанням Є. Тимченка, т. зв. праслов'янська мова — це штучне наукове поняття, зручний принцип лінґвістичних досліджень, що ґрунтуються на великій подібності слов'янських мов[46]. А. Мейє вважав спільнослов'янську мову досить невиразним поняттям, таким, що не може бути зведене до якогось історичного становища, визначеного в просторі й часі[47]. Подібної думки також О. Белич[48] та ін. Мовознавці наводили й такі міркування. Мова будь-якого народу, яка мала за собою довший період розвитку, неминуче повинна зазнати діялектичних відмінностей. Отже т. зв. праслов'янська мова — це фактично фікція, бо тільки но сформувавшися, вона вже мала й ознаки розпаду. М. Грушевський, заперечуючи реальне існування праслов'янської мови, порівнює її з амебою, яка, не встигши оформитися, вже ділиться (М. Грушевський. Анти, стор. 3). Як категорично твердить М. Брайчевський, загальнослов'янська мовна спільність назавжди залишиться чисто лінґвістичною проблемою і ніколи не перейде до сфери історичних досліджень[49].

Якщо праслов'янська мова не раелія, а лінґвістична методологічна конструкція, то годі пов'язувати з розпадом того, що ніколи реально не існувало (праслов'янської мови), таку етноісторичну реалію як анти. Звичайно, слов'янсько-мовний процес знав і диференціяцію, тобто утворення окремих діялектів, потім мов, але сумнівно, щоб ця диференціяція співпадала з відомим членуванням слов'ян на венетів, склавенів (склавинів) та антів. Створюється враження, що деякі дослідники просто-напросто скористалися

Йордановим тричленним поділом слов'ян і для методологічної зручности вже в VI стол. побачили й відповідний тричленний поділ слов'янських мов. С. Смаль-Стоцький, однак, рішуче заперечував проти поділу слов'янських мов на східну, західну й південну групи, вважаючи, що такий поділ взято з теперішнього географічного розташування слов'ян і ретроспективно перенесено на VI стол. За його переконанням, в слов'янських мовах немає якихсь внутрішніх критеріїв поділу саме на три зазначені групи[50]. До речі, ще раніше цей же мовознавець українську мову, яка входить як і російська до т. зв. східньослов'янської мовної гілки, за більшістю ознак тісніше пов'язував з сербо-хорватською, однією з т. зв. південнослов'янських, а не з російською[51]. Є. Тимченко щодо визначеного тричленного поділу слов'янських мов займав ще більш непримириму позицію, мовляв це міт, який нічого не дає для розуміння мовних явищ, з наукового погляду фальшивий, він створює фіктивні генеалогії та підпирає певні політичні аспірації[52].

В основі слов'янського етнічного й мовного поділів, лежать, отже, Йорданове, Прокопієве й Маврикія Стратега повідомлення про слов'янські групи венедів, склавинів та антів (тричленний поділ — лише в Йордана). Однак у противагу В. Петрову, який вважає цей Йорданів поділ слов'ян чітким[53] (так вважають й інші науковці), легко довести, що цей поділ не зовсім ясний. Справді бо, в одному місці Йордан говорить про три синхронні, територіяльно відокремлені реальні окремі слов'янські групи (венетів, склавинів і антів). Але перед цим, як легко переконатися, звернувшися до цитованого місця «Гетики», він твердив, що в його час венеди почали переважно називатися антами й склавинами. Виходило ніби склавени й анти — це той же етнографічний масив, який раніше називався венетами. В такому разі назва «венети» не синхронна двом іншим — «склавени» й «анти» — і годі говорити про чіткий тричленний поділ слов'ян в VI стол.

Свого часу Й. Шмідт висунув таку тезу: напрями слов'янської колонізації певною мірою відповідають розміщенню слов'янських народів на їх прабатьківщині, а їх теперішнє розмежування — угрупуванню на слов'янській прабатьківщині[54]. Панував і подекуди панує й досі погляд, за яким поділ слов'ян VI стол. на венетів, склавинів і антів ототожнюється з теперішнім їх поділом на західніх, південних та східних[55]. Правда, не завжди ясно мається справа з склавенами, бо їх зараховують і до західніх. Натомість щодо антів жодного непорозуміння: це мали б бути предки т. зв. східніх слов'ян, звичайно, з т. зв. східньослов'янською мовою. Але з цього приводу вартує звернутися до новіших поглядів. За переконанням Ф. Філіна, до VII стол. західніх, східніх і південних слов'ян в етномовному відношенні ще не було[56]. В. Петров такої

ж думки: тричленний поділ слов'ян VI стол. на антів, венетів і склавенів не слід ототожнювати з тричленним поділом історичних слов'ян[57]. Правда, безпосередньо перед цією думкою, цей же автор визнав антів східніми слов'янами для періоду IV-VI стол., що не зовсім ясно. Б. Горнунг пов'язує тричленний поділ слов'ян на західніх, східніх і південних з поступовим перегрупуванням, відносячи його до часу між VII і X стол.[58]. В цьому разі, отже, анти VI стол. не мають зв'язку з т. зв. східніми слов'янами. В. Сєдов також не бачить прямої залежности між діялектично-племінним поділом слов'ян ранньовізантійської доби і теперішнім поділом слов'ян на східніх, західніх і південних. Він вважає, що розпад праслов'янської мови був складний процес, який полягав не тільки в членуванні слов'янської території, але і в значному перегрупуванні слов'янських племен[59].

Щодо прихильників поділу праслов'янської мови, то вони уявляють собі цей поділ так: спочатку мали б утворитися західня й південносхідня мовні гілки, а згодом південносхідня розпалася на окремі південну й східню. Такої думки дотримувалися Й. Добровський, Ф. Буслаєв, І. Срезневський, О. Шахматов, Т. Лер-Сплавинський та ін. Тут ніби немає точного й повного співпадіння з венетами, склавенами й антами, оскільки зазначений мовний поділ не відразу був тричленний і він хронологічно розтягнувся, тоді, як за Йорданом, венети, склавени й анти — синхронні етнічні реалії. А от за переконанням С. Смаль-Стоцького, який, як вже відомо, заперечував тричленний поділ слов'янських мов, виводив теперішні слов'янські мови безпосередньо з відповідних праслов'янських діялектів, що були, на його думку, розміщені так, як в історичній добі виниклі з них слов'янські мови[60]. В такому разі можна абсолютно обійтися без антів, а також склавенів і венетів, бо праслов'янських діялектів і відповідних їм пізніших слов'янських мов не три, а більше.

Немає одностайності в питанні про датування розподілу праслов'янської мови. Тут насамперед потрібно зазначити, що лінґвістика взагалі не може точніше визначити час (і місце) тих явищ, які вона фіксує. Це особливо стосується давнішого часу, скажімо VI стол., від якого не дійшов необхідний фактичний мовний матеріял. У зв'язку із цим датування розпаду праслов'янської мови саме VI стол., як це роблять деякі дослідники, не можна розцінювати інакше, як штучне припасовування мовних явищ до точніше датованих венетів, склавенів та антів. Показове ось що. В. Ягич, О. Шахматов, О. Соболевський та ін. розпад праслов'янської мови відносили до IV стол. І ясно чому: саме на кінець IV стол. припадає Йорданове повідомлення про війну антів з ґотами. Оскільки Божевих антів уважали слов'янами, до того ж саме т. зв. східніми, то, отже, вже в IV стол. мала бути й якась окрема від колишньої

праслов'янської мовна гілка для антів. Ніби й слушно, але ця слушність зникає, якщо взяти до уваги, що згадані Йорданом анти з їх вождем Божем не слов'яни, і, отже, розпад праслов'янської мови аж ніяк не можна пов'язувати з ними, а IV стол., як час цього розпаду (поділу), повисає в повітрі.

Інші дослідники датують поділ праслов'янської мови серединою I тисячоріччя н. е.[61]. Тут знов таки прив'язка до історичних антів та інших синхронних слов'янських груп. Ще інші відносять цей поділ до VIII-X стол.[62]. Цей період, звичайно, немає відношення до антів, які на історичній арені фігурували переважно в VI стол. Тим більше годі говорити в цьому відношенні й про X-XII стол., бо й цим періодом датують поділ праслов'янської мови[63].

Можна було б навести й більше прикладів неодностайності вчених щодо часу поділу праслов'янської мови, однак це не доконечно, бо й наведеного досить, щоб переконатися в тому, що мовознавство не дає нічого певного для з'ясування антської проблеми. Воно з його гіпотетичною праслов'янською мовою та й хронологічно безладним також гіпотетичним поділом на три мовні гілки не в силі пролити світло на такі питання, як льокалізація й датування антів тощо. Звичайно, анти розмовляли майже такою мовою, як склавини. Про однаковість мови антів і склавинів говорив Прокопій з Кесарії. Однак це однаковість з погляду чужинця, який не міг збагнути відмінностей у невідомій йому «варварській» мові. Тодішня мова антів, безумовно, відрізнялася від мови склавинів бодай на діялектному рівні. За переконанням М. Чубатого, анти розмовляли праукраїнською мовою[64]. Цю думку, до речі, підтримує чимало українських советських дослідників.

(Продовження буде)

Джерела:

1. Історія Української РСР, т. 1, кн. 1, стор. 252-268; Седов: Зазначена праця, стор. 101-143; И. П. Русанова, Б. А. Тимощук. Древнерусское Поднестровие, Ужгород, 1981, стор. 8-22.

2. А. Спицын. Древности антов — Сборник статей в честь акад. А. И. Соболевського — Сборник отделения русского языка и словесности АН СССР, т. CI №3, Л. 1928, стор. 482-485.

3. Б. А. Рыбаков. Проблемы образованння древнерусской народности в свете трудов Й. В. Сталина — «Вопросы истории», 1952, кн. 9, стор. 55-56.

4. Б. А. Рыбаокв. Ремесло Древней Руси, М., 1948, стор. 58-62, рис. 7, стор. 77-78.

5. Ж. Н. Выжарова. О происхождении болгарских пахотных орудий (К вопросу об етногенезе болгарского народа), М., 1954, стор. 36.

6. В. Тяпкова-Заимова. Нашествия и етнически проблеми на Балканите през VI-VII в., София, 1966, стор. 58.

7. I. Werner. Slavische Bügelfibeln des 7 Jahrhunderts. — Reinecke Festschr-

ift, Mainz, 1950, s. 150-172, Taf 27-43; Карти на стор. 156, 163; Ст. Михайлов. Ранно средновековни фибули в Болгария. — Известия на Археологическия институт, XXIV, София, 1961, стор. 49-60. I. Nistor. L'etablissement des Slaves en Roumanie á la Lumiere de quelques découvertes archeologiques recentes. Dacia, n. s. V, 1961 (Bucarest), p. 429-448.

8. Б. А. Рыбаков. Древние русы — «Советская Археология», XVII, М., 1953, стор. 58, рис. 9, стор. 59, рис. 10.

9. Б. А. Рыбаков. Анты и Киевская Русь, стор. 3, 3 сл.

10. П. Н. Третьяков. Славянская (днепровская) експедиция 1940 г. — КСИИМК, X, стор. 128 сл.

11. Б. А. Рыбаков. Рання культура восточних славян. — «Исторический журнал», 1943, №11-12, стор. 78.

12. П. Н. Третьяков. Славянская (днепровская) експедиция 1940 г., стор. 124; В. В. Мавродин. Образование древнерусского государства, Л., 1945, стор. 40; М. И. Артамонов. К вопросу о происхождении восточых славян — «Вопросы истриии», 1948, №9, стор. 104.

13. Е. В. Махно. Памятники культуры полей погребении черняховского типа — «Археология», т. 14, К., 1959, стор. 56-57.

14. М. И. Артаманов. К вопросу о происхождении восточных славян; його ж. Происхождение славян, Л., 1950; Б. А. Рыбаков. Ремесло Древней Руси.

15. Бібліографія в кн. І. С. Винокур. Історія і культура черняхівських племен, К., 1972, стор. 5-16.

16. М. Ю. Брайчевський. Антський перйод в історії східних слов'ян.

17. М. Ю. Брайчевський. Походження Русі, стор. 44, 154; П. И. Хавлюк. Первая находка зооморфного изображения мартыновского типа на славянском поселении. — Сообщения гос. Єрмитажа, вып. 19, Л., 1960; Його ж Раннеславянские посоления Семенки и Самчинцы в средней течении Южного Буга. — МИА СССР, №108, М., 1963.

18. М. Ю. Брайчевський. Походження Русі, стор. 45-56, 135-144.

19. Прізвища авторів та бібліографія у праці І. С. Винокур. Історія і культура черняхівських племен, стор. 8.

20. Там же, стор. 8-9.

21. Л. А. Голубева. Совещание, посьященное черняховской культури и ее роли в ранней истории славян. — «Советская Археология», 1957, №4.

22. М. Ю. Брайчевський. Огляд збірника: Проблемы изучения черняховской культуры — КСИА АН СССР, вып. 121, М., 1970 — «Археология» №3, К., 1971.

23. В. В. Седов. Зазначена праця, стор. 122.

24. В. В. Седов. Зазначена праця, стор. 104-133; И. П. Русанова, Б. А. Тимощук. Зазначена праця, стор. 11-22.

25. В. В. Седов. Зазначена праця, стор. 12-121; И. П. Русанова, Б. А. Тимощук. Зазначена праця, стор. 18.

26. М. Ю. Брайчевський. Пастирське городище — «Вісник АН УССР», 1952, №10; УРЕ, вид. І, т. 10, стор. 564.

27. М. И. Артамонов. Етническата приналежност и исторического значение на пастырската культура — «Археология», №3, София, 1964.

28. В. В. Седов. Славяне и иранцы в древности. — История, культура, этнографія и фольклор славянских народов, стор. 227-241; його ж. Про-

исхождение и рання история славян, стор. 125; И. П. Русанова, Б. А. Тимощку. Зазначена праця, стор. 20.

29. В. В. Седов. Славяне и иранцы в древности, стор. 228. Його ж. Происхождение и рання истрия славян, стор. 25.

30. В. И. Адаев. О происхождении фонемы γ (h) в славянском языке. — Проблеми индоєвропейского языкознання, М., 1964, стор. 115-121; Його ж. Превербы и перфективность. Об одной скифо-славянской изогласе. — Там же, стор. 90-99; В. Н. Топоров. Об одной скифо-славянской параллели в области синтаксиса. — Краткие сообщения инстиатута славяноведения, 28, 1960, стор. 3-11.

а). Осетини — нащадки аланів, які в свою чергу були одним з іранських (сарматських) відгалужень.

31. В. И. Абаев. Скифо-европейские изоглосы, М., стор. 110-111.
32. К. В. Тревер. Собака — птица; Сенмурв и Паскудж. — Из истории докапиталистических формаций, М.-Л., 1933, стор. 293-328.

33. В. И. Абаев. Скифо-европейские изголосы, стор. 115-117.
34. Б. А. Рыбаков. Русалии и бог Симарга-Переплут. — «Советская Археология», 1967, №2, стор. 91-116.

35. Б. А. Рыбаков. Древние Элементи в русском народном творчестве (женское божество и всадника) — «Советская этнография», 1948, кн. 1, стор. 90-106; А. К. Амброз. О символике русской крестьянской вышивки архаического типа. — «Советская археология», М., 1966, №1, стор. 61-76.

36. В. А. Городнов. Дако-сарматские религиозные элементи в русском народном творчестве. — Труды Государственного историсеского музея, вып. 1. М., 1926, стор. 19, 35.

37. A. Kalmykow. Iranians and Slavs in South Russia. — Journal of the American Oriental Society, N45, N. J. 1925, p. 68-71.

38. В. В. Седов. Происхождение и ранняя история славян, стор. 106, рис. 20, стор. 115, рис. 21.

39. И. И. Ляпушкин. К вопросу о культурном единстве славян. — Исследования по археологии СССР. Сборник статей на честь проф. М. И. Артамонова, Л., 1961 стор. 203-209; Ж. Н. Вожарова. Славянски и славяноболгарски селица в болгарските земи от края на VI-XI век, София, 1965, стор. 130; Г. Б. Федоров. Зазначена праця, стор. 210, 222.

40. П. Н. Третьяков. У истоков древнерусской народности, стор. 21.
41. В. В. Мавродин. Происхождение русского народа, Л., 1978, стор. 36.
б) В літературі вживаються також терміни «спільнослов'янська, старослов'янська мова» та ін.

42. М. Грушевський. Анти, стор. 10.
43. Владимир И. Георгиев. Венети, анти, склавени и триеделениета на славянските язики. — Славистичен зборник, София, 1968, стор. 10.

44. О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх, С. П. Самійленко, І. И. Тараненко. Історична граматика української мови, К., 1957, стор. 26; Л. И. Коробчинская. Древнерусский язык, Львов, 1958, стор. 6.

45. В. П. Петров. Етногенез слов'ян, стор. 116, прим. 3.
46. Є. К. Тимченко. Слов'янська одність і становище української мови в слов'янській родині — «Україна», 1924, кн. 3, стор. 39.

47. А. Мейе. Общеславянский язык (перевод ыз 2-го изд. 1934 г), М., 1951, стор. 12-13.

48. О. Ш. Белић. О прасловенском језику — "Slavia", 1923, I.

49. М. Ю. Брайчевський. Походження Русі, стор. 20.

50. Акад. Степан Смаль-Стоцький. Східні слов'яни. З приводу книжки: Dr. Lubor Niederle. Pǎvod a počatky Slovanů vychodnich, v Praze. 1924-1925; стор. 5-6.

51. Stephan von Smal-Stockyj ind Theodor Gartner. Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache, Wien, 1913, s. 471.

52. Є. К. Тимченко. Зазначена праця, стор. 6.

53. В. П. Петров. Етногенез слов'ян, стор. 55.

54. J. Schmidt. Zur Geschichte des indogermanischen Vocalismus, 2 Bde., Weimar, 1871-1875, s. 198.

55. А. Е. Пресняков. Зазначена праця, стор. 18; М. Ю. Брайчевський. Походження Руси, стор. 152; П. Я. Черных. Историческая граматика русского языка, М., 1962, стор. 62; О. П. Безпалько та інші. Зазначена праця, стор. 23; Історія Української ССР, т. 1 (1967), стор. 25.

56. Ф. П. Филин. Образование языка восточных славян, стор. 181.

57. В. П. Петров. Етногенез слов'ян, стор. 56.

58. Б. В. Горнунґ. Из истории образования общеславянского языкового единства, М., 1963, стор. 4.

59. В. В. Седов. Происхождение и ранняя истрия славян, стор. 143.

60. Акад. Степан Смаль-Стоцький. Східні слов'яни, стор. 6.

61. N. Van Vijk. Les Langues Slaves. De L'unité á la pluralité, 1937.

62. А. Мейе. Зазначена праця, стор. 6; Ф. П. Филин. Образование языка восточних славян, стор. 221-223; Б. В. Горнунґ. Зазначена праця, стор. 4.

63. N. Troubetzkoj. Essai sur la chronologie de certains foits phonetiques du slave common. — Kevue des ótudes slaves. T II, 1922, f. 3-4; Р. И. Аванесов, П. С. Кузнецов. Предисловие к кн. А. Мейе. Общеславянский язык, стор. XII.

64. М. Чубатий. Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східньослов'янських націй. Нью-Йорк-Париж, 1964.

ПОЖЕРТВИ НА ДАЛЬШУ РОЗБУДОВУ УВС (Видавництва)

АНҐЛІЯ:

Укр. Тов. Клюб (Ґаліфакс)	ф.	2000:-
Укр. Тов. Клюб (Ґлостер)	ф.	1000:-
М. Покійний (Мансфілд)	ф.	500:-
Юліян Заблоцький (Лондон)	ф.	100:-
Українська Громадськість (Кіхлєй)	ф.	55:-
Панна О. Іванчук (Ноттінґгам)	ф.	20:-
С. Курляк (Ноттінґгам)	ф.	10:-
Г. Чеканський (Ґільфорд)	ф.	10:-
М. Кудрик (Іпсвіч)	ф.	5:-

Рецензії, огляди

Кирило КУЦЮК-КОЧИНСЬКИЙ

ВИДАТНИЙ УКР. КОМПОЗИТОР АРТЕМ ВЕДЕЛЬ
* 20 ЖОВТНЯ 1767 † 20 ЖОВТНЯ 1808

Артем Ведель покидає Печерську Лавру
1799

Прислухаюсь всякчас до звуків драм —
І за тяжкі гріхи доби страждаю;
Сувої нотні скарг моїх безкрайних
Та сліз моїх я подарую вам.

Я зневажаю гордість горностая.
У данини від манастирських брам
Настрою я торжественний орган,
Свободу серце жадібно жадає.

Краса вже кличе до хатин убогих.
Хоча лякає бідна сторона,
З тополь запалиться нова весна.

Я чашу болю випив вже до дна
Та спіє спів з пророслого зерна
І вродить ниву гимни перемоги.

Україна XVIII століття дала видатних діячів, які збагатили її культуру і визначились у великій мірі саме на полі науки і церковного мистецтва. Багато з них визначались також і на полі музики.

Григорій Савич Сковорода був автором численних віршів духовного змісту, названих сучасними псальмами. Він сам їх співав під музику, бо вигравав на декількох інструментах. Пізніше ці твори виконували кобзарі і лірники. Сковорода написав хорові твори на духовні тексти, як, наприклад, піснеспів «Іже херувіми», мелодію до «Пісні Рождеству Христовому о нищете его», а також «Канон Пасхи».

М. С. Березовський і Д. Бортнянський були прославленими композиторами, але їхня діяльність розгорнулась здебільшого за межами України. Натомість творчість Артема Веделя особливо тісно пов'язана з Україною, з її традиціями і настроями. Тому саме про

його діяльність хочеться докладніше говорити тим більше, що недавно сповнилось 175 років від його смерти, яка наступила 20 жовтня, 1808 року.

Артем Лук'янович ВЕДЕЛЬ народився 20 жовтня, 1767 року, в Києві, в родині ремісника, учився в прославленій Київській Академії, заснованій митрополитом Петром Могилою.

В Академії виявилась музична обдарованість юнака, чудовий тенор рідкого діяпазону й тембру позволив йому стати солістом академічного хору, але він цінився і як прекрасний скрипаль. Будучи на Філософському Відділі, Артем Ведель став дириґентом Академічного хору, який здобув широку славу не тільки в Києві, але і на цілій Україні.

Доля композитора була химерною, обставини праці тримали його майже цілий час далеко від центрів українського музикального життя.

На прохання московського генерального губернатора, Київський митрополит Самуїл Мислaвський послав Артема Веделя в Москву організувати церковний хор, і він з великим успіхом виконав це доручення. В 1790 році київський генерал А. Левандів добився повернення Артема Веделя до Києва. Тут він жив на Подолі і дириґував військовим хором, а потім переїхав у штат Левандова, до Харкова, де керував капелями, музичними клясами при Колеґії та її хором.

Лише 1790-1797 рр. розквітає композиторський талант Артема Веделя. Він написав багато музичних творів і кожний його твір швидко завоював популярність серед церковної і світської громадськости.

Раптом у 1797 році усе змінилось. Після смерти Катерини II на царський престіл вступив Павло I і водночас змінились особи на керівних постах. Покровитель Артема Веделя, корпусний генерал А. Левандів, Харківський намісник, попав у неласку і втратив своє становище.

Незабаром після цього Артем Ведель, який мав чин капітана, відмовився від того чину, покинув керування хорів і вступив послушником до Києво-Печерської Лаври, де виконував усі обов'язки ченця.

В цей час до Києва мав прибути син імператора Константин Павлович. Київський митрополит Іеротей Малицький упросив Лаврського послушника Артема Веделя написати кантату на честь гостя. Композитор Артем Ведель замість кантати приніс митрополитові конверту з листом на ім'я імператора Павла. Що писав цареві Артем Ведель лишилось невідомим, а сам він однієї ночі покинув Лавру і пішов мандрувати по Україні. Бував він в Київській, Чернигівській, Полтавській і Харківській губерніях.

Час був тривожний: по селах в цілій Україні не припинялись кріпацькі заворушення. Привернути до себе увагу влади і викликати підозріння до себе невідомому мандрівникові в убогій свитині було дуже легко. До того ж було наказано імператором Павлом зловити втікача Артема Веделя і під вартою та зв'язаного приставити до Києва пішки.

Його оголосили божевільним, посадили до т. зв. інвалідного дому і не давали ні читати, ні пера, ні паперу, ані чорнила, заборонили також писати. Це робилось з наказу самого імператора Павла I і свідчило про те, що влада вважала Артема Веделя небезпечною для себе людиною.

Артем Ведель поводився тихо, здебільшого мовчав і душею молився, а подарунки, які йому приносили давні знайомі, він роздавав нужденним.

В 1808 році 20 жовтня він помер на 41 році життя і був похований на загальному кладовищі, але скоро його могила забулася.

Творча спадщина Артема Веделя досить багата, але за його життя не друкувалась. Вже після його смерти з його п'ятнадцяти концертів, які дійшли до нас, надруковані були десять:

«Боже, прийдоша язици в достояніє Твоє»;
«В молитвах неусипающую Богородицю»;
«Гласом моїм — ко Господу воззвах»;
«Днесь Владика тварі»;
«На ріках Вавилонських»;
«Доколі, Господи забудеш мя»;
«Помилуй мя, Господи, яко немощей єсмь»;
«Блажен розумівай на нище і убога»;
«Услиши, Господи, глас мой»;
«Боже, Боже, законоприступниця воставши на мя».

Окрім того Артем Ведель скомпонував такі твори:

1. Милость мира. Достойно і праведно єсть Свят свят Тебе поем;
2. Достойно єсть;
3. Отче наш;
4. Покаянія отверзі ми двері;
5. Всеношне бденіє, яке складено з 39 частин Артема Веделя.

В авторських рукописах збереглися ще п'ять концертів Артема Веделя:

1. «Боже, Боже, не пом'яни безаконій наших»;
2. «Спаси мя, Боже, яко в нідоша води до душі моєя»;
3. «Помоліхся ліцу Твоєму всім серцем моїм»;
4. «Слиші, дщі, і виждь»;

Останнім твором композитора був концерт:

5. «Пою Богу моєму, дондеже єсть».

Крім того, до його духовно-музичних творів належать хори.

Багато з творів Артема Веделя були навіяні слуханням церковних гимнів і кантат, а також драматичних пісень Григорія Сковороди, що і надає особливого почуття релігійним мотивам його композицій.

Із Григорієм Сковородою його зближала любов до Біблії і любов до природи: під тополями складав він свої натхненні композиції.

Слід пригадати, що скептична доба другої половини XVIII століття була водночас і періодом панування духа, пієтизму та поширення містичної напруженості в українських народніх масах.

Крізь серпанок повсякчасного трагізму й постійного покаянного настрою душі, в музиці Артема Веделя часто пробиваються світлі тони, зокрема жадання поневоленого народу.

Музика Артема Веделя відзначається особливо щирістю, задушевністю і глибоким ліризмом. Мелодійність його концертів приваблює широтою й співучістю, а за своїм інтонаційним складом наближається до народніх напівів.

Для творів Артема Веделя характерне переважання мелодійного елементу над гармонійним. В них часто виділяється один голос з яскравою мелодією, а хор тоді виконує функції супроводу, від чого деякі концерти нагадують ряд аріозо в супроводі хору а капеля.

Завдяки яскравому і щедрому талантові, глибокій релігійності і тісним зв'язкам з народньою пісенністю Артем Ведель зміг значною мірою відійти від чужих впливів і виявити в своїх творах національну українську самобутність.

Хорові концерти Артема Веделя духовного змісту відзначаються винятковою людяністю, виразністю й природністю мелодики, що найяскравіше виявляється в тенорових сольо, які композитор, будучи видатним співаком-солістом хору, часто виконував сам.

Головну особливість його творчости становить постійне прагнення поєднати мелодію і всю музичну будову твору з текстом, та знайти для молитовного змісту найвідповідніший вираз у мелодії. Власне цим пояснюється невмируща популярність творів Артема Веделя.

Пам'ять про цього визначного композитора дорога всім цінителям української музики.

Твори Артема Веделя виконуються і досьогодні по всіх церквах поневоленої України. Останнім часом його популярні п'єси як найкращі зразки хорової музики XVIII століття включають у свій репертуар і світські академічні хори.

Лідія КАЧУРОВСЬКА (Мюнхен)

ДУЕТ НА ОДНОМУ ФОРТЕПІЯНІ

Влаштований Українським Вільним Університетом та баварським Студійним Семінаром Альбертінум концерт фортепіянового дуету відомих піяністів з Канади Люби ти Іринея Жук був в останньому часі однією з найцікавіших подій у німецько-українському музичному світі. Цей концерт відбувся в залі Альбертінуму (виховавчого закладу типу бурси, заснованого 1574 р. герцоґом Альбрехтом V) як один з виступів під час організованого канадським міністерством зовнішніх справ европейського турне піяністів, яке охоплює Ґлазґо та Едінбурґ, Лондон, Париж, Варшаву, Відень, а після Мюнхену — Ґрац, Будапешт та палац князів Естергазі, які, як відомо, були меценатами Йозефа Гайдна.

Це не перше турне українсько-канадських піяністів: під час европейського турне навесні 1982 року, що включало виступи в Греції, Австрії, Англії, Шотляндії, Люба та Іриней Жук вперше виконували сонату для двох фортепіянів Юрія Фіяли. Дещо пізніше, на одному з виступів у Монтреалі, вони вперше грали «Діяхронію для двох фортепіянів» Мар'яна Кузана; у цій самій програмі, також уперше, в Монтреалі виконано «Фантазію для двох фортепіянів» Давида Кіна, базовану на українській народній пісні і написану для европейського турне Люби та Іринея Жук.

Як солісти і як члени камерних ансамблів піяністи завжди намагалися поширювати українську музику. Під час своїх останніх европейських концертів Іриней Жук грав «Дві леґендарні поеми» Косенка, а в Канаді, разом зі скрипалем Давидом Джорджем, сонату для скрипки й фортепіяна того ж композитора. Люба Жук систематично включає українські твори до своїх індивідуальних концертів та радіопрограм, а деякі з її виступів були присвячені виключно українській музиці. 1981 року вона зорганізувала разом з колеґами музичного факультету Університету МекҐілл та членами Монтреальської симфонічної оркестри концерт камерної музики українських композиторів, на якому деякі твори виконувалися вперше; 1982 р. з її ініціятиви відбувся подібний камерний концерт з творів Юрія Фіяли. Взагалі, Люба та Іриней Жук мають, здається, предилекцію до сучасних композиторів, чи-то українців, чи то канадців.

Перед нами низка рецензій европейських і канадських критиків на попередні ґастролі Люби та Іринея Жук, коли вони виступали, крім згаданих міст, у Бірмінґгамі та в Атенах: «Талановитий дует

надав розмаху й запалу музиці канадських композиторів... подолавши труднощі, властиві грі в ансамблі...», пише Едінбурґський часопис "Evening News"; а австрійська газета "Neue Zeit" (Ґрац) каже, між іншим, таке: «Цей музичний вечір гри на двох роялах був зворушливий... Вдячні апльодисменти були нагородою прекрасному фортепіяновому дуетові». «Добре підібрана і дбайливо розроблена та вишліфована програма складалася з творів сучасних канадських композиторів для двох роялів, отже справжніх раритетів...» Або: «Першорядна музична майстерність перетворює концерт для двох роялів на насолоду» — це заголовок рецензії Торонтського часопису "The Whig Standard". Також: «Їхнє виконання було свіжим, точним і зрівноваженим», «... піяністи Люба та Іриней Жук грали блискуче, чутливо й формально досконало». Маємо багато інших, подібного змісту відгуків.

А тепер кілька слів про кожного з цих мистців: Люба Жук — доцент музичного факультету канадського університету МекҐілл, народилася на Західній Україні, розпочала музичну освіту в Австрії, закінчивши її в Канаді як абсольвентка університету МекҐілл, а також Монтреальської консерваторії; виступала у канадських, австрійських та еспанських радіопрограмах і давала концерти у головних містах Канади, США і Европи. Вона приділяє особливу увагу українській музиці; як уже згадано, численні твори українських композиторів були вперше нею виконані на терені Північної Америки і завдяки їй здобули популярність серед американських і европейських меломанів.

Її брат, Іриней Жук, також абсольвент музичного факультету канадського університету і доцент музики Квінс-Університету в Кінґстоні, крім того він студіював у Королівському Музичному коледжі в Лондоні та в Консерваторії Джулліярд у Нью-Йорку, виступав у канадському державному радіо й телевізії і давав численні концерти в Канаді, США, Европі і на Далекому Сході, як соліст і в супроводі симфонічних оркестр. Варто зазначити, що обоє удосконалювали своє знання і вміння також у Зальцбурзькому Моцартеумі. Як фортепіяновий дует, брат і сестра виступали в Канаді, в США, в Европі і на Далекому Сході, а також у канадському та австрійському радіо, а награна ними платівка увійшла до виданої канадським радіо «Антології Канадської Музики».

Але повернімося до концерту Люби та Іринея Жук в залі Альбертінуму. В програмі були: «Характеристичний марш» Ф. Шуберта; Соната Д-дур К. V. 358 В. А. Моцарта; «Камерний концерт» Юрія Фіяли з 1978 року, присвячений Любі та Іренеєві Жук; «Анданте і варіяції» Op. 83a Ф. Мендельсона; «Повільний вальс» англо-канадця Гейли Виллана (1880-1968); «Еспанська фантазія» англійського композитора Лорда Бернерса (1883-1950); «Шість українських п'єс» Ф. Якименка (Акіменка, 1876-1945) та «Три слов'янські танки» А. Дворжака. Саме твори двох українських ком-

позиторів — Юрія Фіяли (нар. 1922 р. в Києві), що еміґрував 1949 до Канади і здобув там великий престиж серед музичного світу, та Ф. Якименка — мали найбільший успіх серед присутньої на концерті німецької публіки, яка почула їх уперше.

Перед виконанням «Камерного концерту» Фіяли, Люба Жук накреслила кількома словами його головні стилеві риси: композитор, чиї твори можна вкласти до певної міри в музичний профіль творчости Стравінського або Гіндеміта, вживає залюбки контрапункт, дисонанси та малі й великі секунди і септими: проте, серед цих, так би мовити, модерних звукозасобів в його музиці можна відчути первні української народньої мелодики. Менш заувальовано виступає натомість український фолкльор в імпресіоністично оброблених «Шістьох українських п'єсах Федора Якименка.

Фортепіяновий дует не так часто трапляється почути, принаймні в Мюнхені. Якщо відкрити концертову програму на будь-який місяць, побачимо серед біля сотні найрізноманітніших концертів у різних залях (камерні й симфонічні оркестри, солісти в супроводі оркестри або фортепіяна, скрипка з фортепіяном, тріо, квартети, квінтети, ораторії та безліч інших комбінацій) лише яких п'ять фортепіянових виступів, але жодного фортепіянового дуету. Тому доводиться шкодувати, що, маючи готову програму — радше, програми — на два роялі, Люба та Іриней Жук були змушені грати в Мюнхенському Альбертінумі (28.6.1984) за браком другого інструменту на одному, в чотири руки. Проте, хоч звичайно така комбінація в кожного «профана» мимоволі асоціюється з виступами музичних шкіл, коли діти грають «в чотири руки», і тому в підсвідомості витворюється певне упередження, Люба та Іриней Жук відразу розвіяли таку евентуальну зневажливо-неґативну настанову, давши відчути скептикові яскраву різницю між «пописами» учнів консерваторій і професіоналами, а водночас зрозуміти, чому вони з подивугідною рівновагою й лагідною усмішкою погодилися, не вагаючись, грати на одному фортепіяні — замість двох.

Так само позитивно, як їхня технічна довершеність, вразила потенційного скептика інтерпретація окремих виконаних на цьому виступі творів: аджеж той, хто ніколи їх не слухав перед цим концертом, міг бути підготовлений — беручи до уваги відому прелекцію слов'ян до чуттєвости радше, ніж раціональности — на вияви певного роду такого почуття (як часто трапляється — пересадного), наприклад, в таких творах, як обробки українських народніх мотивів Якименка або слов'янські танки Дворжака... (Відколи Бартоломео Крістофорі на початку 18 сторіччя винайшов сучасне фортепіяно — тоді ще Hammerklavier — і узалежнив виконання від індивідуального удару, чи, радше, дотику («туше»), багато піяністів зловживало, переборщуючи сентиментальні нотки, тими можливостями, якими не могли користатися перед тим

клявічембалісти). Але на концерті 28.6.1984 можна було сконстатувати добрий смак і зрівноважений підхід обох піяністів до музичного твору.

Володимир ЖИЛА

ВІДРАДНЕ ЯВИЩЕ

Докія Гуменна, Внуки столітнього запорожця. Торонто, «Добра книжка», 1981.

Поява книги Докії Гуменної *Внуки столітнього запорожця* є відрадним явищем на ниві українського оповідання й новелі в розсіянні. Однією з позитивних сторін книги є те, що вона містить не випадкові оповідання й новелі, а вміло підібрані, що складають добру мозаїку, з якої чітко «виринає образ того, як час і оточення нас різьблять». Усі ці оповідання хоч і українські, але американського походження. Тому у розділі «До читача» письменниця висуває питання походження персонажів і робить це з двох причин, щоб виправдати свій заголовок книги та задовольнити особисті почування, що мовляв, «на відміну від тих, що стидаються своїх босих з-під солом'яної стріхи діда-баби і не хочуть їх мати, я горджуся ними і хочу мати діда-запорожця, я пишаюсь прадідом-гайдамакою». Це ствердження дуже характерне для Докії Гуменної, бо вона надмірно любить свою батьківщину, свій простий люд і українську народну пісню. Ці речі викликають у неї особливу радість. У них багато живої правди, мудрости, людського почуття, так що вони стають немов би містком до її юности.

У книзі вміщено 24 оповідання й новелі, в яких Докія Гуменна розкриває правду життя, говорить про громадську совість, честь, гуманізм тощо. Книга приваблює читача своєю творчою атмосферою, внутрішньою єдністю та невидимим постійним контактом з автором. Інколи здається, що не читаєш книги, а сидиш у колі друзів, які ведуть між собою задушевну бесіду на життєві теми — так про все написано щиро й просто. Автор розповідає, зіставляє, порівнює, висловлює свої думки, одним словом, розкриває секрети своєї душі й мистецької майстерности. А духовий світ Докії Гуменної дуже багатий, вона вміє бачити навіть дрібниці та далеко сягати думкою від незначних побутових явищ до багатозначних узагальнень. Вона рельєфно різьбить своїх героїв, оцінює їхні подвиги, усе тісно пов'язує та досвідчено підводить читача до логічного заключення.

Деякі оповідання цієї збірки западають глибоко у пам'ять, як

наприклад, «Щілинка — провалля . . . безодня?» Від ледве помітної щілинки у душі Тані з'являється провалля, а нарешті й безодня. Психологічні елементи беруть верх над любов'ю, руйнують ще одно щастя в житті: «В одному й тому ж домі живуть, тільки різними дверима ходять дві споріднені людини, дві родини, що говорять одною мовою, але чужим-чужісінькі». У «Сумному великодному оповіданні» відгукнулася Гуменна на злободенні питання нашого часу, «як завмирає українська людина без потужного українського культурного струму. . .» Вістря критичного осуду спрямоване тут проти розсварення, що його автор всесторонньо осуджує: «І чому це так? Що, де менше українських людей у місцевості, то замість єднатися, вони перегризаються між собою. . . На злість уявним ворогам, чи на радість справжнім?»

Надаючи національного характеру своїм оповіданням, автор виводить їх дещо традиційно, наближаючись до животрепетних питань сучасности. Користуючись такою формою, Гуменна висловлює свої уболівання за те, що діється в нашій громаді. Її підхід до дійсности наскрізь тверезий, але критичний. У кожному оповіданні є своя піднесеність і глибина думки, і є добірне зерно, що проростає паростями, набираючись свіжого змісту. Все це робиться з далеким прицілом — послужити спільноті в її боротьбі за українську душу.

Оповідання в цілому написані жваво, у них схоплено й вміло передано своєрідність українського життя, що свідчить про багатогранність таланту письменниці. Тематично збірка дає чимало матеріялу, у ньому багато цікавих думок, насичених актами, що однаково промовляють до розуму й серця. Мова оповідань Гуменної багата, у ній усе краще з багатющих скарбів народної мови. Письменниця пише образно, чітко висловлює свої думки, дбає про яскравість, чистоту й виразність рідного слова.

У цілому письменниці вдалося здійснити її задум й книга безперечно буде корисною для вивчення українського життя.

На закінчення хочемо відмітити, що в цій збірці, як і в попередніх творах, Докія Гуменна з новим неспокоєм вдивляється в своє творче майбутнє, хоч, на нашу думку, уже могла б, звичайно, спокійно милуватися своїм багатющим минулим.

Техсас Тек університет

Ділимося з українською громадськістю і націоналістичним активом сумною вісткою, що 19 липня 1984 р. в Торонті, Канада, відійшов від нас у вічність нагло й несподівано на 37-му році життя

сл. пам. АНДРІЙ БАНДЕРА

народжений 16 травня 1946 р. у Мюнхені. Покійний — син сл. пам. Провідника ОУН Степана Бандери — був провідним членом ОУН, визначним громадським і політичним діячем, провідним членом ОУВФ і душею масових акцій в обороні України, зокрема політичних і релігійних в'язнів, найжертвеннішим учасником і організатором протестних голодівок солідарности з ув'язненими політичними і культурними діячами України.

Покійний мав надзвичайно добрячу вдачу, завжди готовий допомогти іншим у нещасті, клопотах, чи причинитися до успіху іншого співпатріота, що в потребі. Мав талант для зовнішньо-політичної діяльности. Талановитий журналіст, особливо англомовних писань для чужинецького світу. Був редактором «Гомону України», його англомовного видання «Еко оф Юкрейн». Покійний був людиною твердої вдачі, у голодівці за звільнення політв'язнів був найвидержливіший, рискуючи своїм здоров'ям.

Покійний Андрій важко пережив утрату свого Батька-героя, що відбилося на всьому його пізнішому житті. Він завжди тужив за Европою, де спочивають тлінні останки Його Батька. Передчасну смерть Матері-страдниці ще глибше переживала його вразлива субтельна душа. Спокій знаходив в альтруїстичній праці для інших та серед своїх діточок і Дружини.

Нагла невблаганна смерть перервала нитку Його мрій. Українська громадськість утратила ще одного патріота-ідеаліста, ОУН ще одного молодого борця, Родина — батька, чоловіка, брата.

Провід ОУН висловлює своє найглибше співчуття усій Родині Покійного, зокрема Дружині, Діточкам, Сестрам!

Хай Всемогутній Господь тримає свою опікунчу руку над ними, а вічна пам'ять про Покійного хай живе серед нас!

Похорон відбувся 23 липня 1984 року в Торонті.

Хай чужа земля буде Йому легкою!

ПРОВІД
Організації Українських Націоналістів (ОУН)

ПОВІДОМЛЕННЯ

Вже небагато бракує до славної річниці тисячоліття хрещення України. Тому й організуються різні комітети святкувань тисячоліття, які матимуть завдання влаштовувати релігійні врочистості, видавати пропам'ятні відзнаки чи брошурки, як теж організувати святкові академії та величаві бенкети. Все потрібне, але це переважно справи льокального засягу, бо найкращі бенкети чи величаві академії дуже скоро забуваються і не залишають в учасників тривалої пам'яті, а що вже й казати про те, що залишиться з того тисячоліття для наших наступних поколінь.

Щоб залишилось щось із того тисячоліття на майбутнє, наше видавництво рішило видати друком історичну повість д-ра Романа Кухара, професора університету в Гейс, Кенсас, США, п. з. »АНДРІЙ ПЕРВОЗВАННИЙ«, в якій описано на підставі всіх дотепер доступних джерел — так українських, як і чужинецьких — побут св. апостола Андрія на київських горах в І столітті нашої ери, де він проповідував Христову науку.

Цей твір уперше в українській літературі широко насвітлює побут апостола Андрія на наших землях та запізнає нас, як жили, працювали чи обороняли свою землю наші прапредки. Повість має 264 сторінки чіткого друку, видана на книжковому білому папері та має теж наукову розвідку про шляхи місійної праці ап. Андрія, карту його місіонерських подорожей і коротке резюме в англійській мові. Повість »Андрій Первозванний« зареєстрована в Конґресовій бібліотеці у Вашінґтоні та повинна знайтися не тільки в університетських бібліотеках світу, але й у кожній українській хаті, в кожній нашій організації чи установі, що дорожить українською християнською книжкою. Цей твір — це прямо підручник для тих усіх, що цікавляться чи досліджують початки християнства в Україні, що хотять добре знати про св. Апостола Андрія і його проповідницьку місію у тодішній Скитії-Русі.

Ціна цієї повісті — 12 ам. дол. (вже з коштами пересилки); в твердій оправі з золотодруком — 15 ам. дол. В інших країнах рівноварість ам. дол.

При ґуртових замовленнях відповідна знижка.

Замовлення враз з належністю просимо пересилати чеком або моні ордером (не готівкою!) на таку адресу:

Sr. Julian Serediak
Casilla de Correos 7 (Suc. 7)
1407 — Buenos Aires
Argentina.

Видавництво Юліяна Середяка
Буенос-Айрес, Арґентіна